This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

+ *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.

+ *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.

+ *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.

+ *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página `http://books.google.com`

Span 442.2

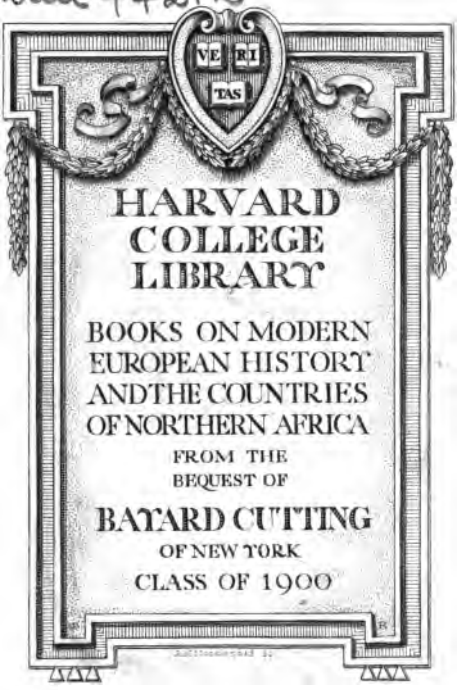
VE RI
TAS
HARVARD
COLLEGE
LIBRARY
BOOKS ON MODERN
EUROPEAN HISTORY
AND THE COUNTRIES
OF NORTHERN AFRICA
FROM THE
BEQUEST OF
BAYARD CUTTING
OF NEW YORK
CLASS OF 1900

Span 442.2

Les Croniques Catalanes

GABRIEL TURELL

Recort

(Cronica inedita del sigle XV)

BARCELONA
Imprempta i Llibreria de «L'AVENÇ»
Ronda de l'Universitat, 4
1894

LES CRONIQUES CATALANES

RECORT, PER G. TURELL

1476

RECORT

OBRA FETA PER

GABRIEL TURELL

DE LA CIUTAT DE BARCELONA

EN L'ANY 1476

Edició acompanyada d'un Prefaci

i d'un Index alfabetic

BARCELONA
BIBLIOTECA DE «L'AVENÇ»
1894

Span 442.2

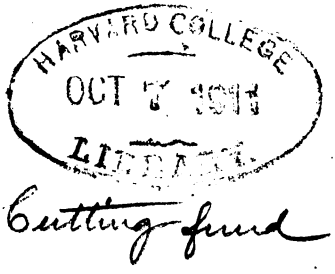

Imprempta de L'AVENÇ: Ronda de l'Universitat, 4
Telefono 115

PREFACI

L'obra qu'avui es dóna al public per primera vegada formant llibre, era inedita abans de publicar-se en diversos numeros de *L'Avenç* durant l'any passat.

Amb en Turell ens trobem a les derreries del sigle XV, ja un xic lluny dels veritables cronistes, dels que narraven lo que veien, i entrem a l'epoca dels istoriadors qu'am tradicions i contes i fets autentics componien obres de caracter general. Entre totes les croniques catalanes d'aqueix temps (Boades, Tomic, Carbonell) la d'en Turell és la més discreta, sobre tot per la brevetat. Més tard vénen els grands folis de Viladamor i de Pujades.

Ell meteix senyala les fonts d'ont rajen les seves noticies. Per poc més avençats qu'estiguessim en la coneixença de les lletres de l'Edat Mitjana, podriam endevinar a quin autor emmanlleva tal tradició o tal anecdota, apart de lo que resulta contat d'una manera original quand els aconteixements s'acosten a l'epoca de la seva vida. Si avui die avem de llevar tota valor istorica a lo que dels temps primitius i aduc dels primers comtes de Barcelona reconta, als ulls moderns és també agradable veure com era compresa l'istoria a les derreries del sigle XV.

Tot lo referent a Aragó i a Catalunya fins arribar a Jaume *el Conqueridor*, és tret principalment de l'obra qu'el meteix Turell anomena *Canoniques dels Comtes e Reys*, que no és altra que la qu'alguns erudits han batejat amb el nom de *Cronica de Sant Joan de la Penya*, en la creença de que l'autor fos un monjo d'aquell convent aragonès. Nosaltros, opinant com en Traggia, qu'escrivia en 1799, creiem que l'original d'aquesta cronica és català: s'en conserven bon

nombre de copies en la nostra llengua, mentres que són escassissimes les en llengua llatina i s'en coneix un sol exemplar en aragonès, i encare del sigle XVI. Era obra molt coneguda dels qu'abans del sigle XVII varen escriure sobre coses de Catalunya, i am fragments d'ella comencen bona colla de reculls diplomatics de la terra, per exemple el *Llibre Vert* de Barcelona.

Quand l'obra d'en Turell adquireix veritable importancia és al parlar d'aconteixements del seu temps o que no són gaire lluny de la seva vida.

Com ell meteix diu, acaba el llibre en 1476, poc temps després de la llarga guerra de Joan II, tant desastrosa per Catalunya, qu'avia lluitat valentment per no sacrificar del tot la propria nacionalitat a la raça castellana.

Que bé s'endevina la tristesa que devia amarar els cors catalans, llavores de les primeres desgracies de la patria, en les laconiques frases qu'en Turell hi consagra! Al parlar de la mort del rei Martí de Sicilia, del fill i ereter de Martí d'Aragó, després de la batalla de Caller, escriu

amb ermosa concisió: «...lo pres febre pestilencial, de que tota la victoria tornà en plor e dol, *car en aquell jorn se perdé tota la prosperitat de la nació catalana*».

Que bé es coneix qu'en Turell escriu això després de mitj sigle de veure les desgracies qu'avia portat a la terra l'ingerencia de la gent de Castella, en mal'ora vinguda; i quina pena no fa el llegir-ho avui, al cap de quatre sigles, al veure que les coses no han mudat i qu'el rebaixament moral i politic encare hi dura!

Després segueix amb el meteix esperit la senzilla enumeració dels fets: la mort del rei Martí; la quasi regencia d'en Francesc Burgués «durant trenta mesos sens inconvenient, tal orde tengué la nostra Catalunya»; el malaurat parlament de Casp. A l'elegit per rei d'Aragó, Ferran de Castella, li diu: «Aquest és rey ab pactes elegit, e és tengut servar les libertats, les quals primer ha jurades ans de pendre possessió. Los qui principien esser reys en les terres fan les leys que volen e'ls plau, e ço que donen és per gracia; mas los reys elegits troben coses ordenades e en son esser e aquelles

han a servar, e ab aquell mijà e pactes e condicions accepten la senyoria, e per la matexa rahó los successors són obligats les dites coses servar».

Parla de les corts de Montblanch, en les qu'el rei «se lexà dir algunes paraules carregoses als regnes. Emperò al rey fon respost per lo conseller en cap de Barçalona en Ramon Dezplà axí com se pertanyia, e per aquelles paraules les corts se romperen».

El xoc de les dugues races sempre incompatibles encare es veu més evident en els ermosos capituls finals de la cronica d'en Bernat Boades i en la del derrer comte d'Urgell, amdós cronistes contemporanis d'aquells fets.

En l'ultim paragraf en Turell se deixa enlluernar, com se va enlluernar tot Catalunya, per l'esplendidesa d'Alfons V, amb el regnat del qual fineix el llibre; però es pod excusar un xic l'entusiasme del cronista fent-se carreg de qu'escriu en un periode molt més desastrós per la terra al fer els derrers esforços per a deslliurar-se d'un jou qu'encare dura.

En Torres Amat fa esment d'algunes altres obres del meteix Gabriel Turell, de cap de les quals hem pogut veure manuscrits, i són:

Historia dels antigs comtes de Barcelona i dels comtes-reis d'Aragó fins a Ferran I. Se pod duptar de qu'aquesta obra sigui d'en Turell.

Tractat de la armeria, fet per Gabriel Turell, de la ciutat de Barcelona, en lo any 1471. Un volum en foli amb escuts d'armes illuminats.

Dels set honors del món. Al final de l'anterior manuscrit.

La present edició és feta am cura. Algunes errades s'ens han escapat, que van corretgides al final del llibre.

Hem acompanyat la crónica d'en Turell, com ho farem am totes les demés d'aquesta collecció, d'un *Index alfabetic de noms propris,* i hem posat de cursiva al costat d'alguns els conceptes qu'ens ha semblat util aclarir.

Vêus-aquí els manuscrits de que tenim noticia i de quina manera ens-e n'hem servit per al text actual:

I

El més antig pertany al nostro amig D. Ramon Soriano. La lletra és evidentment del sigle XV, i, si no és coetani, no pod esser gaire llunyà del temps de l'autor. El format és de 20 × 14 centimetres, i consta de 92 folis utils sense marcar. La numeració dels paragrafs, de la qual alguns manuscrits careixen, és feta en el sigle XVI. El paragraf 50 és afegit an el marge am la meteixa lletra del text. D'escriptura més moderna, en algunes notes marginals se marquen els fets referents a la casa de Moncada. En el paragraf 72 hi manca un foli. D'aquêt ms., el més antig i el més correcte, ens hem servit principalment per aquesta edició. Al copiar-lo hem començat a adoptar el procediment qu'emplearem per la vulgarisació de totes les nostres croniques: hem puntuat, accentuat, fixat en lo possible l'ús de la *v* i de la *u*, de la *i* i de la *j*, aplicat el nostro sistema de guions i d'apostrofs; de manera que, sense mudar una sola lletra, hem presentat als ulls

dels estudiosos un document antig am claretat i fidelitat.

2

La Biblioteca Nacional de París posseeix un altro manuscrit de l'obra d'en Turell. Segons la descripció qu'en fa M. A. Morel-Fatio *(Catalogue des Mss. Espagnols et Portugais de la Bibliothèque Nationale,* París, 1892), és d'un format de 28 × 21 centimetres i consta de 45 folis. Una suscripció final diu: «La present obra s'és scrita de mà de mi, Miquel Vila, home d'armes del rey n.ro s.or, en lo alotjament de Versa. A-se acabade a VII de Octubre any 1518». Aquest exemplar conté en el foli 44 v.° una aprovació de «Francisco de Castelló, cavaller, conseller de les catoliques majestats de la reyna e rey d'E[s]panya n.res s.rs, e president de la regia camera de la sumaria en aquest regne de Napols», que no acompanya an els altros manuscrits coneguts.

Gracies a l'amabilitat del bon amig M. Amédée Pagès, autor d'alguns treballs

sobre la nostra literatura antiga, hem pogut completar la nostra edició amb el text de París. Així, el foli que manca en el paragraf 72 de l'exemplar del Sr. Soriano, s'ha completat am l'exemplar de París. (Vegi's en les planes 94 a 96 lo qu'està entre [ ].)

3

Hem pogut tenir a la vista, durant l'impressió d'aquêt llibre, un altro ms. del *Recort,* que pertany actualment a D. Jaume Andreu, de Barcelona. És de 20 × 14 centimetres i té 71 folis sense numerar. La lletra, molt clara, sembla esser del sigle XVII. Té bastantes errades i omissions, de qu'està exempta la copia que posseeix el Sr. Soriano: en la segona ratlla al començar el text diu *hores* per *obres;* hi manca el paragraf 50; un foli que contenia els paragrafs referents al Parlament de Casp (113 a 117) ha sigut arrencat abans de relligar-se el llibre. En cambi, aquest exemplar conté integrament el paragraf 72, que per mancar en el manuscrit Soriano varem

completar amb el de París. En presencia d'aquêt podem completar un xic més el susdit paragráf. Afegeixi's en la plana 95 del nostro text, ratlla 4, després d'ont diu «anà pendre possessió del comtat de Prohença», lo que segueix: «ensemps ab la muller ab gent d'armes per fornir-la, si lo rey en Pere vingués, axí com féu; ab gran armada fon sobre Prohença e no'l volgueren acollir».

4

En Torres Amat *(Diccionario crítico de los escritores catalanes,* Barcelona, 1836) diu que li avia facilitat el Dr. Joan Corminas, autor del *Suplemento* a l'obra d'en Torres Amat, una copia del *Recort* d'en Turell en la qual el copista fa observar que l'ha «transcripta y fidelissimament copiada de son original antig, qu'es conserva y guarda en poder del illustre senyor D. José de Pinós y Çarriera, marquès de Barbarà, en lo any de la nativitat de Nostre Senyor Jesu-Christ 1740». MS. en 4.t, de 121 paragrafs i 90 folis (forma un sol capítul desde el nos-

tro paragraf 121 fins al final de l'obra). El copista va donar un titul un xic diferent an el llibre: «Recort historial de algunas antiguitats de Catalunya, Espanya y França dignas de eterna memoria».

J. Casas-Carbó

J. Massó Torrents

OBRA FETA PER EN GABRIEL TURELL, DE LA CIUTAT DE BARCELONA, EN L'ANY DE LA NATIVITAT DE NOSTRE SENYOR DÉU JESUCHRIST MIL QUATRE CENTS SETANTA E SIS. LA QUAL ÉS APPELLADA RECORT.

I

APORTAR les coses antigues e les virtuts de aquells qui's trobaren les obres dignes de memoria a les penses nostres, no sens gran affany se reporten quant és cosa loable als qui les regles de proesa demostren aconseguint la gloria eterna, posada en los coratges sdevenidors, qui en la vida humana més que res és estimada. Perçò scriure aquestes coses és a mi difficil: car per flac entendre dels emprenedors, són fetes poc agradables als legins. Mas tinc fiança la gentilesa de aquells que la veuran la faran merexent e digne de scusa, sguardant lo fi d'ella, que sols per recort dels valerosos és feta. Pendré la pluma ab mà fe-

xuga, que lo seu voler de repòs seria, per fer sequicia de aquells qui rependre-la volrien: car és certa dels entenents no pot esser lunyada. Mas quant vinc a pensar lo plaer qu'es pren en oyr la virtut e valer dels antichs, reste content, posat sia a mi attribuida ignorancia en lo fer: pus hajen conegut mon desig, qui és recitar les antiquitats de alguna part del món, aquella de la qual a nosaltres és degut entendre qui som poblats en ella. Molta obligació és posada en los cavallers e homens de honra saber son principi e de sa patria, axi matex de son senyor, que les obres d'elles més segurament s'en seguexen. E per fer la materia al més que he pogut vertedera, he fet de tres registres lo fonament: en los fets de Spanya, de aquel hystorial Archabisbe de Toledo nomenat Rodrigo; en los actes de França, del Secretari de Karles maynes, prudent e de gran abtesa Philomena; en les coses de Cathalunya, de les canoniques dels Comtes e Reys, ab tot que per altres Scriptures se demostra.

Aquesta és estada al parer meu més certa, perquè seguint la dita obra fas quatre departiments en ella: primer, dels pobladors de Spanya quals gents foren; lo segon, dels Reys de Spanya, e Senyors com se causaren; lo terç, dels Reys de França e sos successors: quart, dels Comtes de Barçelona e Senyors de

Cathalunya com vengueren, e encara dels actes que en ella se seguiren.

2

Per evitar larguesa en les generacions, que és la primera part, dexaré les descendencies de Adam, les quals foren dèu fins al diluvi de les aygues, e totes aquelles foren reduides en Noè, sa muller, tres fills e tres nores, los quals principiaren aquesta segona edat; pendré aquelles coses que per nostre preposit faran: car la Biblia stesament té en sí posades totes les altres que dir se porien.

Déu tot poderós ha ordonat lo món en differencies, e ha fet unes coses majors que altres, per çò que cascú en sa obra sia judicat. Per tant, Noè adormit, e seguint los fills la pratica que tingueren en la vista d'ell, per spirit de prophecia li fon dit lo juy que los dits fills d'ell havien fet; per què benehí Sem, e Jaffet, e maleí Cham e los qui d'ell isqueren, e dix que los fets lurs e quant farien, fos en servici de Sem e Jaffet, e que fossen subdits a aquells.

Aquest fon hun començament de orde de majors e menors. Vengué aprés aquell gran superbo Nambrot, lo qual emprès de sometre les gents a sa obediencia, e féu obrar la torre de

Babilonia ab aquella altesa, d'on se perdre *(perdé)* lo arbitre. Féu-la a dos fins, lo hu, si diluvi tornas, no abastas en ella, dexant la consideració de la potencia divina axí matex si poguera al cel montar; l'altre per paor que avia de les gents que tenia subdites, cogitant lo mal tractament qu'els sperava fer. En la qual torre per voluntat del creedor se seguiren les lengues varies, que foren settanta e dos. Com de primer tots los homens se servissen ab una, e staven sens divisions, açò fon causa de fer anar les gents per lo món: cada hu lexà pare, muller e fills si per aquells no fos entès, seguint aquells ab los quals se entenien. E com los fills de Sem haguessen fet e edifficat algunes ciutats en Asia, que foren Caldea, Domas, Suria, Arminia, Assiria, la qual fon aprés Ninive la gran ciutat, e tota la terra que restava en lo món era buyda e despoblada, cascuna lengua prengué sa partida: los de Cham se poblaren en Affrica; los de Jaffet en Europa e en les confinies de Spanya; los de Sem restaren en Asia. E per aquelles lengues dividides, se causà tota malicia entre ells, no tenint algú per acostat sinó aquells de llur intelligencia, e començaren batalles los huns contra los altres. E perquè és de nostre proposit parlar a soles dels pobladors de Spanya, tractaré de la generació de Jaffet.

3

Déu omnipotent per sa potencia lo Sdevenidor té present. Entenent tanta bella obra com se monstra en Spanya, entengué los coratges de aquells qui venir hi devien, e fon Tubal ab molta gent de la generació del quint fill de Jaffet. E començaren per lo riu de Ebro. E segons se troba, aquella població que primer se féu és huy Emposta. Car per los rius totes les poblacions han començat, per tant que tres coses crexen lo món, çò és, aygua, terra e industria de homens. E aquí dexaren letres de lur nom, e prengueren lo del Riu, que l'appellaren Selsideus, e intitularen la terra que és en lo circuhit dels munts Perineus, Celtiberia. Aquest fon lo segon Tubal, si bé foren molts. Axí mateix de aquesta generació poblaren Hybernia, que huy és dita Anglaterra, per tant com aquell qui la començà a poblar havia nom Hybernus. Aquest nom s'és servat fins que Bruto, primer consol de Roma, la sotmès a la Senyoria dels Romans. Donà-li titol de son nom dient-li Bretanya. Aquesta generació féu grans principis de ciutats e viles, e moltes coses belles.

4

Aprés de aquests vengué aquell gran Hercules ab molta gent dels grechs, e bellicosament lançaren los primers pobladors de tota la dita terra de Spanya, en la qual se trobà hun princep appellat Garion, lo qual morí en una batalla, e, destroits los primers pobladors, reedifficà la terra de la sua gent grega, e començaren moltes ciutats e coses de molta magnificencia, e féu primer la ciutat de Sivilla, e aquella nomenà Hyspalis. Posà-li aquest nom per quant la féu tota circuhir de pals, e matà aquí lo gran gigant qui la tenia, e senyorejava aquell gran munt de Taraçona: la qual edifficà lo dit Hercules e poblà de la gent de Ter e de Osona, e per aquesta gent li mès axí lo nom. Aprés edifficà Tarragona, e intitulà de son nom dient-li Archana. Fon despoblada per los Romans. Aprés se tornà a poblar per los Gots, qui li posaren nom de huy. Féu Balaguer e la Seu de Urgell. Aprés féu la Ciutat de Vich per senyal de victoria que havia hagut ab la gent de Osona en conquistar Urgell. Féu Manresa: per tant com era major població la féu axí appellar

5

Estant lo dit Hercules en la ciutat de Vich e terra de Osona, tots los reys dels grechs se ajustaren en la ciutat de Athenes per anar contra Troya la gran, per la violencia que era estada feta al rey Menalau per Paris, fill del rey Priam de Troya, lo qual li havia levada Elena sa muller. Per aquesta rahó los reys se ajustaren e feren capità lo rey Agamenon, frare major del rey Menalau; e tots los dits reys acordaren fer ambaxada al gran Hercules que vengués a Athenes, que ab ells ensemps anassen contra Troya; e trameteren-li nou navilis per qu'el sercassen. E essent en les mars de Cathalunya, hagueren gran fortuna, per la qual donaren a travers huyt naus, de les nou, a Mallorques. La gent qu'es salvà en terra, demanà hon era lo gran Hercules. Foren avisats que era en les parts de Osona. E anaren a aquell; e essent juncts ab ell, li digueren lo cas de la perdua dels navilis e lurs gents. Lo dit Hercules, en memoria de la dita embaxada e loc hon se perderen los dits navilis e gents, intitulà aquí la població que ja hi era, Barchinona; de hon pren lo dit nom Barcelona.

6

Emprès lo viatge lo dit Hercules, tirant al Rey Agamenon e als altres reys grechs, lexà per regidor en tota la terra Seltiberia, dins los munts Perineus, hun seu criat que havia nom Hyspanus. Seguint lo dit Hercules lo seu camí per arribar a Athenes, morí en la ylla de Sicilia. Aprés mort de aquest, se féu rey de tota la terra lo dit Hispanus, e intitulà-la de son nom dient-li Spanya. Aquest fon lo primer rey en Spanya. Hercules nasqué sots la senyoria de Gedeon, princep de Israel, en l'any qui's compta del partiment de les lengues Mil CClxxxiiii. Aprés tretze anys que fon mort, se destruhí Troya, e visqué lo dit Hercules lxxx anys. De la destrucció de Troya fins a Romulus, qui edifficà Roma, hagué CCCCxxxxii anys. E del dit Romulus fins als consols qui levaren la senyoria a Tarquino, rey, hagué CCxxxxi anys. E lo regiment dels consols durà CCCCxxxxii anys. E segons aquest compte, totes les ciutats poblades per Ercules foren ans de Roma, çò és, Barchinona e les altres de Spanya, de CCCClxi anys. Lo rey Hyspanus visqué en Spanya lxx anys. Aprés finí sos dies en Barchinona, la qual

tostemps tingué en gran reputació, dient que era ordenada en bones costillacions e que lo seu enteniment se trobava en la dita ciutat més ferm que en altra part. E féu metre lo seu cors en lo pus alt loc de la ciutat, que es huy en lo carrer de Paradís, prop la Seu. Alguns han volgut dir que és lo cors de Hercules; però la veritat és que és lo cors de Hyspanus: car Hercules, com dit és, morí en Sicilia en lo viatge que fahia als grechs.

7

Stant los Romans en prosperitat, desijosos de senyoria, hagueren voluntat de conquistar Spanya, que stava ab les senyories gregues romases del temps de Hyspanus, criat de Hercules; e sens molta contradicció la sotmeteren a la senyoria romana, que era en fama de molt virtuosa. Per aquest sguart, tota la més part del món voluntariament se mès en obediencia lur. Acomanaren lo regiment de la dita Spanya a hun ciutedà romà appellat Bara. E aquest tingué la senyoria, e habitava en la ciutat de Tarragona qu'es dehia Archana, tenint reys e grans senyors en sa jurisdicció. E veent la cosa de gran magnificencia, volgué montar en los munts de magnaminitat, aturant-se la se-

nyoria per assí *(a sí)* e levant-la als romans. E tots los senyors qui en ella eren, lo seguiren per esser ell home de gran fayçó e manera que tenia entre ells. Sabent los romans la tracció que Bara havia fet, ordenaren armada contra ell e sa terra, e feren capitans dos germans Scipions, frares del pare del gran Scipió Affricà, homens de gran coratge e ardiment. E foren sobre la ciutat de Tarragona, e allí prengueren terra. E Bara mès en orde la batalla ensemps ab hun rey de la plana de Urgell, molt bellicós. Los Scipions per semblant ordenaren lur cavalleria ab desig de batalla, la qual se seguí, restant vençedors Bara e lo dit rey. Moriren en la batalla los dos capitans Scipions e la major part de la gent romana. Vista per los romans la gran resistencia de Bara e de la Ciutat de Tarragona, fon feta major armada sobre lo Bara, e fon capità lo Scipió pare del gran Scipió Affricà e germà dels dos morts, home de gran fayçó; e junct en les parts de Tarragona, en aquell loc hon la primera armada fon rompuda, près terra ab tota sa gent. Lo Bara e lo rey de les planes d'Urgell vengueren voluntaris a batalla, pensant attenyer altra victoria qual havien haguda; e foren romputs e morts en lo camp, de que lo Scipió destruhí la Ciutat de Tarragona e la despoblà, e féu grans sepultures als ger-

mans Scipions, qui en la primera batalla eren morts: encara huy se mostren. E los romans tornaren en repòs tota Spanya, e feren ley en Roma que lo qui s'aturas forçes comenades, fes tracció, anomenar-lo Bara; e lo qui la venia per diners, fos nomenat traydor. Lo qui la desmamparava, no gosant sperar los enemichs, fos nomenat Bausia. Aquest Scipió poblà Leyda, qu'es dehia lo munt public, per tant que era donat per los sacrificis a set dones publiques que y habitaven, e féu-ho lo dit Scipió per la victoria que havia hagut del rey de aquelles planes d'Urgell. Féu aquella Ciutat e dēstruhí Tarragona, que era habitació de Bara.

8

Veent algunes ciutats de Spanya la furia de Scipió, dubtaren lo govern seu no fos cruel. Ans de venir en son poder, trameteren per Anibal, qui era senyor de la Affrica, demanant-li socors e atorgant-li senyoria e comanar-se a ell. Lo dit Anibal ab molta armada passà en Spanya e levà la més part de la terra al Scipió e 'l matà en batalla campal de que los romans prengueren gran dan.

9

Sabent los Romans la guerra de Anibal, e vista la mort del Scipió, feren continuades armades segons en les provincies era mester, comanant la capitania e govern al Scipió Affricà, fill del mort, home jove, mas de gran majestat; car sos actes ho monstraren, qui vencé Anibal, cobrà tota Spanya, fon senyor de la Affrica. E axí la gloria romana fon cobrada per aquest, qui ab grans contraris la aconseguí, e fon gran temps servada.

10

Quant les contradiccions se causaren en Roma sobre voler Julius Cesar fer-se Emperador, Pompeu e sos fills, qui en aquell temps eren los principals, contradigueren a la voluntat de Julius Cesar e buydaren Roma, trets per violencia. Los fills passaren en les parts de Spanya. Lo hu se féu fort en la ciutat del munt public, e li voltaren gran part de Spanya. Lo dit Julius li posà siti he'l tengué assitiat set anys. Aprés lo fill del Pompeu se isqué de la ciutat, la qual se reté al Cesar.

Haguda la ciutat, li mudà lo nom. Dix que per quant era stada ciutat leal e esforçada al dit Pompeu, hagués nom Leyda, que vol dir cap de ley, quasi donant ley a les altres, que tots los vassalls deuen axí fer per son senyor. Tirà aprés sobre la ciutat de Gerona, hon era l'altre fill de Pompeu, e la ciutat se reté. E lo Julius Cesar fon Senyor de tota Spanya per mort de aquestos. En la qual féu poblar algunes ciutats. Primerament Toledo, e tramès-hi dos capitans: lo hu havia nom Tol e l'altre Ledo, e aquestos la intitularen de lur nom; e tramès-ne altres dos a Segovia: lo hu havia nom Segobin, l'altre Acobia: perçò li donaren nom de Segovia. Aprés féu Çaragoça, posant-li son nom. Acomanà-la al gran baró Cornell, ciutedà romà. De aquell temps en sà és lo linatge dels Cornells en Aragó. Aquesta prosperitat romana durà gran temps.

II

Vengué la gran cavalleria dels Gots, los quals isqueren de una illa appellada Hystancia, en les parts de Septentrion, vers la mar Occeana, e foren desçendents del segon fill de Jaffet, dit Magoc; los quals Gots eren grans batallers, savis e forts, e grans de persona, ab los corat-

ges animosos; portaven armes, lançes e darts e flexes. Lur capità era lo rey Berig, qui era princep d'ells. Passaren ab multitut de fustes, e, travessada la mar, vengueren en les parts occeanas e subjugaren aquella terra, e morí Berig, rey dels Gots, e feren rey Gauderic. Aprés Gauderic morí, e fon rey son fill Filomen. Aquest deliberà qu'es partissen de aquella terra, e arribaren al pont apellat per lo flum Yvasco, e una partida de la gent passà, e lo pont se trencà per la multitut de la gent, e lo rey romangué de una part e molta gent de la altra, que may se pogueren socorrer; e los qui restaren moriren tots, per quant era loc de moltes aygues, e huy aquell riu se diu de la Grassa. Aquesta potencia de Gots fon tanta, que scriuen los philosophs que subjugaren tota Asia e tota la Grecia, destruhiren Roma, reedifficaren Gallia, prengueren Spanya; e aprés que tot lo món hagueren guanyat ab potencia d'armes, foren tant benignes e savis, que lur govern era de perfecció. Hagueren de grans philosophs, ensenyant a lurs fills sciencia e subirana virtut, e la més part d'ells se reposà en Gallia, que huy és França, e en la terra de Spanya, la qual elegiren per lur habitació propria, e allí causaren jochs e solaços e festes, donant-se a grans delits, no pensant en lo sdevenidor, restant en breu temps destruits

per lo comte Julià de lur nació propria. E foren XVIII reys del principi d'ells stant ydolatrichs e fòra de ley. Aprés hagueren hu rey appellat Federícus, en lo temps del qual se près lo baptisme en tota la Gallia, la Gotiga e en tota Spanya, convertint-se; e féu-se christià ab tots sos pobles. E mentre el visqué, tots foren catholics christians, e lo dit rey morí vertader christià. Aprés sa mort, tots los Gots tornaren arrians, per tant com lo emperador appellat Valent los se sobmès, qui era de la secta arriana, que lo rey qui's trobava per por de l'Emperador seguí la sua oppinió per no perdre la senyoria. E foren aquestes coses aprés la incarnació de nostre senyor Déu Jesu-Christ CCCLxxx anys. Aquest rey regnà tretze anys. Aprés mort del dit rey, tots los Gots se acordaren de no tenir rey e sotmeteren-se a l'Imperi. Stigueren sens rey xxviii anys. Cansats de aquesta vida, elegiren dos reys: lo hu appellat Rodogon, l'altre Alaric. Aquest hagué la major part e ligà's ab los Romans, e lo Emperador donà-li part de la Gallia ab tot la tingués, féu-ho per cessar guerra e donà-la-y a tota sa libertat.

12

Molts reys se seguiren aprés, dels quals no's

sab que fessen actes de recordar, vivint sens orde algú, fins al rey Alofigilio, qui fon lo primer qui començà star ab stat real en Spanya. Veent-se ab gran poxança, ordenà seure tot sol en taula e vestí vestidures reals. De aquest rey fins al rey Ricardo hagué set reys, en lo temps dels quals no's seguí res de que fer menció. Lo Ricardo fon quinzèn rey dels Gots, catholic christià. Féu gran bé a sglesies, e tenia la cadira general per fer justicia en la provincia dels Gots, en la ciutat de Tarragona, e altra a Toledo. De aquest fins al rey Bavia hagué set reys, dels quals no's fa molt recort, e fon aprés de la incarnació de nostre senyor Déu Jesu-Christ DClxxxi anys. Fon catholic christià, gran bataller. Vengué en temps en lo qual se levà un gran duc en Spanya. Havia nom Pau, qui era del linatge dels Gots, e féu rebellar moltes ciutats, Narbona e tota Cathalunya e altres lochs en Spanya, los quals lo dit rey ab grans batalles recobrà, e pres dins Barcelona mòlts dels rebelles qui foren recollits. Morí aquest rey Bavia e fon rey son fill Guiga. Aquest rey fon en l'any de la incarnació de nostre Senyor Déu Jesu-Christ DClxxxx anys, e fon lo xxviii rey dels Gots. Aprés regnà Vaconeos, qui fon rey en l'any DClxxxxv. Aprés regnà lo rey Arbot, lo qual fon desheretat per lo rey Rodrigo de Castella e per lo comte Julià, qui

eren sos parents e del linatge real dels Gots. E lo rey Arbot féu passar gran gent de moros, ab los quals se ligà e'ls mès en poder partida de la terra qui li era romasa. E per aquella guerra fon tramès lo comte Julià per embaxador per lo rey Rodrigo als moros. Stant lo comte en la embaxada, lo rey Rodrigo se pleví de una filla del comte. Lo dit comte donà tot compliment en lo que lo rey Rodrigo havia mester. E esser junct en sa terra, la comtessa sa muller li dix la malesa que lo rey li havia fet de jaure ab sa filla. Lo comte prestament tornà als moros e ligà's ab ells, e donà'ls passage per sa terra. Per aquella causa tota Spanya se perdé, e encara la més part de Lenguadoc fins a Tolosa, la qual se fóra perduda sinó per los senyors qui si *(s'hi)* trobaren e deffeneren-la. E perçò's seguí que dins tretze mesos ho hagueren tot pres, en l'any de la incarnació de nostre senyor Deu Jesu-Christ DCCi anys. La terra del comte Julià per la qual donà entrada als moros era lo regne de Granada, e los moros dissiparen e mataren tota la gent christiana, que no's salvà sinó quatre o cinc parts, e foren les Asturies e Vizcaya, que són grans montanyes, e les de Sobarba e Ribagorça, e alguns lochs en los monts Perineus, en los quals fon loat lo nòm de nostre senyor Déu Jesu-Christ.

13

Plorà, donchs, Spanya la excellent gloria de la nació dels Gots, que havia stat Cxxxx anys en gran pau e tranquillitat; e per lo malvat comte Julià, de lur nació propria, foren anullats e liurats a cruel mort per los moros. ¡Hon és la tua potencia, generació gotica; hon és la tua excellencia, que ab batalles molt forts has Asia castigada, Dasia subjugada, Grecia e Macedonia desolada, Roma ab potencia rompuda, Gallia desbaratada, Spanya vençuda e ara ensutziada en mans de infels enemichs! Tots aquells mals los vingueren per la secta Arriana, que sostengueren: per aquesta rahó és estada axí punida. Car tal se veu de la Grecia sotmesa al turc, per quant no seguexen la regla de Sant Pere.

REPREHENSIÓ

14

D'on te vingué tanta malicia, comte Julià, que pensant pendre venjança del rey con-

damnes tu mateix? No't recordava que la cosa qu'es fa per reintegració de damnatge és necessari sia judicada per lo qui la ha principiada? Mas tu has seguit la orde de Sampsó, qui sí mateix e los altres matà! La venjança que no porta gloria a les sues orelles, es haguda per no res. Car lo spirit fòra del cors surt en altra natura e de aquesta no's recorda. Destruí's lo teu nom e la generació sdevenidora. Los recorts dels teus passats has posat en no res: no sols has perdut les coses de aquet món, mas has lansada a damnació eterna la tua anima, la qual aprés de Judes en lo infern és collocada.

15

O comtessa acusadora, de tal acte no podies pensar qual damnatge seguir se podia! Has volgut ajudar a la vergonya de la filla posant tu e ella a majors dans e inconvenients, que per causa del teu dir tota Spanya e ta generació és stada perduda. Mira ab aquest milà com la has casada. Car és stada segona Elena de Troya, que per ella fon destruhida. Quin recort se farà de la tua obra! Aquelles coses se deuen dir que fi segur aporten. No ab poca justicia la tua anima és condemnada e posada dins en lo infern ab ton marit.

16

O rey desconexent, ple de superbia, qui lo tramès per tu has volgut envergonyir! ¿No senties en tu la pena de lo sdevenidor, que tal acte secret no podia star a aquell del qual necessitat te forçava haver-te ajudar? No ab poca rahó ell te pagà ab aquell cumpliment que la tua obra merexia. ¡Si lo dan en tu sols restas! Mas mogué lo riu sens mesura fent a tot-hom general en la pena: car donà principi a la destrucció de Spanya. En tu ha finit la virtut dels Gots. La tua obra ha condemnat la gloria dels teus passats, has perdut la fama, lo regne e la anima, que en lo infern aprés del rey Erodes se troba.

17

Estant los Gots retrets en les montanyes aprés la destrucció del comte Julià, necessitat los forçà entre ells haver un cap per fer justicia, majorment augmentada la generació e conexent en ells haver sforç. Crearen un rey del linatge real dels Gots, cavaller de gran saber e coratge, appellat Pelagi, bon christià e

devot home, lo qual Pelagi en poc temps hagué cobrat lo regne de Leó e de Castella. Per aquesta rahó és lo primer titol de Spanya. E regnà en los regnes xxxv anys, e finí sos dies en l'any de la incarnació DCCxxxvii anys. Dexà una filla nomenada Fançilla, la qual restà reyna e fon muller del comte Alfons de les Asturies, e regnà en Spanya xxv anys. De aquest devallen los reys de Castella, posat hi hage hagut moltes discencions. Basta aquest és lo lur principi. Dexà un fill appellat Alfonso, lo qual aprés mort de la mare restà rey. Intitulà's rey de les Asturies. E son stats los reys qui han senyorejat la Spanya del principi dessús, fins en lo temps que comptam Mil CClxxx anys trenta dos reys, segons és recitat en les hystories de Spanya. E del darrer rey de Spanya restà una filla sola, nomenada dona Major, la qual fon muller del rey don Sancho de Navarra, axí com se dirà en los seus fets.

18

En Portugal se causà senyoria aprés la tracció del comte Julià. En temps del rey don Alfonso de Castella era un comte appellat Enric. Era molt ardit cavaller. Tenia per muller

dona Teresa, filla del rey dessús dit, e per alguna discenció lo comte Enric se desvià del rey e llunyà's d'ell, e féu ab les sues gents gran guerra envers les parts de Portugal contra los moros. Haver guanyat aquells, intitulà's Duc de Portugal. Mort aquest duc, dexà hun fill, lo qual se intitulà rey de Portugal ab voluntat del Papa. Aquest fon lo primer rey de Portugal e lo principi d'ells: de que los dits reys han fet continuament gran guerra als moros e ajustaren moltes terres a la lur Corona, e huy encara de continuo treballen en conquistar, e per çò'ls és attribuhida gran honor.

19

En la destrucció de Spanya seguida per la tracció del comte Julià, en les montanyes de Ribagorça e de Sobarba se retragueren molts christians en los monts de Jacca, los quals foren molt perseguits per Almaçor, rey de Osca, qui ab multitut de moros corregué les dites montanyes e cativà molts christians, los quals actes dexe de recomptar, seguint-se moltes batalles e molts miracles. E com la multitut dels christians qui en les dites montanyes staven se ajustassen, feren hun capità e senyor, qui era hun cavaller del linatge real

dels Gots, appellat Garcia Ximenez, com molta gent sens tal orde star no puga; capità en deffensió d'ells, rey per regir e fer justicia. E lo dit cavaller, ab la sua gent, levà gran part de Navarra als moros e la tornà a la fè christiana. Aquest és lo primer rey dels Navarros, e morí en l'any DCClii, e fon soterrat en lo monastir de Sant Joan de la Penya, lo qual ell havia fet. Lexà per rey son fill, appellat Garcia Enyego. Conquistà aquest rey Pampalona, e per mort de aquest se perdé e no's cobrà fins la venguda de Karles Maynes.

20

En lo regne de Aragó se causà senyoria en temps de Karles Maynes, qu'es levà hun cavaller qui havia nom Abna, e ab una partida de gent del dit Karles passà lo riu qui és appellat Aragó, per tant com antigament si *(s'hi)* collia or, fon axí nomenat. E pres la ciutat de Jacca e altres viles e castells que tenien los moros aprés de aquell riu, e tornà-les a la fè christiana. Lo dit cavaller, havent conquistat les dites terres, se intitulà comte de Aragó, prenent lo nom del riu. En aquell temps vivia lo rey moro de Osca. Dins poc temps aprés de haver pres lo dit titol, lo dit comte

morí. Lexà hun fill appellat Galindo, comte de Aragó. Aprés poc temps morí lo rey de Navarra en l'any DCCCiii. Dexà hun fill per rey appellat Fortunyo, e pres per muller una filla del comte de Aragó, lo qual morí sens fills. E per çò lo rey Fortunyo de Navarra fon comte de Aragó per la muller. De aquest isqué lo rey Sancho Garcia, al qual lo rey de Osca, moro, matà en batalla en l'any DCCCxxxiii. Romangueren lo regne de Navarra e comtat de Aragó sens hereter. Segons se compta en les antiquitats de aquell regne, per los navarros e aragonesos fon elegit hun cavaller de Bigorra, per rey, apellat Inyigo Aresta. Fon bon rey. Levà moltes terres als moros en Navarra e en Aragó. Morí en l'any DCCClx. Lexà hun fill per rey, appellat Garcia, lo qual, anant a hun vot de Sanct Joan de la Penya, los moros de Osca li isqueren e mataren lo dit rey e la reyna sa muller. E attenent hun cavaller sobre la reyna, veé que lo ventre se movia. Conexent que era prenyada, obrí lo ventre de la reyna e isqué hun fill. Féu-lo batejar: posà-li nom Sancho e aportà'l-s'en en ses terres e féu-lo criar. E tenint lo dit cavaller lo dit infant, la terra restà sens hereter. No sabent res de l'infant, stigueren axí una temporada congoxats per los moros. Dellibéraren tenir corts en la ciutat de Jacca per rahó

que elegissen rey. Lo cavaller qui tenia lo infant vengué a la cort e'l presentà com si fos son fill, fent-li portar avarques en los peus, axí com en aquelles montanyes se acostuma. Com lo cavaller fon en presencia de la cort, dix que a tots era certa la mort del rey Garcia e de sa muller la reyna anant al vot de Sanct Joan de la Penya. Comptà la manera de l'infant com era stat nat e criat, e presentant-lo a tots axí com a nostre Senyor. Maravellats los aragonesos, certifficaren-se de la fahena. E vista e trobada la veritat, elegiren-lo per rey e feren-li vestir les insignies reals. E tot-hom s'en tornà en ses terres. E feu per armes les avarques, per quant se presentà a la cort ab elles, e sos successors hagueren nom rey Avarca per aquell presentar. Fon singular rey e de molta virtut. Morí en l'any DCCCCv. Lexà hun fill per rey, Garcia *lo Tremolós*, per quant en les batalles tremolava; mas era bon cavaller. Morí jove. Hagué un fill appellat Sancho. Morí aquest rey en l'any DCCCCxxvii. Lo fill seu qui restà rey hagué per muller la filla del rey de Castella, appellada Dona Major. Fon gran rey aquest Sancho, e en Spanya senyorejà los regnes de Leó e de Castella per la reyna Dona Major, sa muller, e per sí mateix Navarra e Aragó; e fon intitulat emperador de Spanya. Aquest rey féu leys en

sos regnes, ab les quals los dits regnes se són regits, e huy en Aragó se serven les leys o furs per aquell rey fets. E més féu regles en Castella sobre la cavalleria, e sobre guerres e sobre lo tenir dels castells, e encara en los actes de gentilesa, les quals són nomenades leys de Spanya, per aquest foren principiades.

21

Aquest rey D. Sancho, emperador de Spanya, fon marit de la reyna que fon acusada de adulteri per sos fills legittims. Tenia hun fillastre bastart qui havia nom Remiro. Aquest deffené aquella de la malesa que sos fills li havien posada. E delliurada la dita reyna, li donà lo comtat de Aragó a totes ses voluntats, lo qual comtat lo rey havia dat a la reyna per cambra. E lo dit rey fon molt content de çò que la reyna havia fet per son fill bastart, e lo pare volgué que s'intitulas rey de Aragó, e fon tengut en gran reputació e stima. Aquest Remiro fon primer rey de Aragó. Morí lo rey D. Sancho emperador en l'any DCCCClx. Fon soterrat a Sant Joan de la Penya, hon jaen sos predecessors.

22

Restà rey en Aragó Remiro, qui fon virtuós rey. En Castella foren reys los dos germans legittims, e lo hu ab lo patrimoni de la reyna de Castella tenia les montanyes de Sobarba e Ribagorça. Havia nom D. Gonçalvo, al qual matà hun cavaller de Gascunya, per quant lo dit Gonçalvo era mal home. Mort lo dit Gonçalvo, Remiro se ensenyorí de les dites montanyes, applicant-les al realme de Aragó. Aprés lo rey Remiro pres per muller la filla del comte de Bigorra, appellada Elisen. E stant aprés lo dit rey tenint siti sobre Grado, pres lo riu de Cincha, conquistant e crexent son stat. Lo rey de Castella, recordant-se com los havia envergonyits en la deffensió que havia fet de lur mare, la qual ells havien acusada de adulteri, lo féu matar a tracció. Aquesta mort se seguí en l'any MLxvii.

23

No'm par inconvenient cosa recitar ací la hystoria de la accusació contra la Emperadriu, feta per son fill, de adulteri. Antigament en

Spanya era de costum qu'es tenia hun cavall blanc molt special, lo qual era per servici de la persona del rey, e altri algú sinó lo rey lo podia cavalcar, e açò era per hun senyal singular pertanyent a la dignitat real; lo qual cavall la reyna e emperadriu fahia governar per sa honra, que era reyna de Spanya, e la dita serimonia se servava per mija d'ella. Lo fill major de aquesta reyna e emperadriu se persuadí fer-se rey aprés la mort de son pare, lo rey D. Sancho, e emperador; e per millor deduhir a effecte son proposit, pregà a sa mare la reyna que lï dexas cavalcar lo dit cavall. La reyna respòs que allò seria trencar lo costum, qui era que no'l podia cavalcar altri sinó lo rey. Lo fill replicà e dix que algú no'l podia ni devia cavalcar sinó ell, qui era fill major e se sperava esser rey. La reyna respòs que no's podia ni devia fer, car allò seria metre divisió en lo regne que coneguessen dos senyors qui cavalcassen lo dit cavall, e no's podia fer fins aprés obte del rey. Pensant lo fill que la mare no li dexava pendre possessió del cavall que era assenyalar-se rey, restà mogut de ira, car ell pensava que practicant de cavalcar lo dit cavall fóra stimat per rey, e tirava en levar lo regne al pare ab la manya del cavall; e la reyna desvià aquell mal pensament que no permeté lo cavalcas. Seguí's que

lo fill la acusà, oposant-li qu'es jahia ab lo cavallerís qui governava lo dit cavall; e posà querela de batalla a tot-hom qui volgués sòstenir que la reyna sa mare no fos avol dòna e que feya malvestat al marit pare seu, e lo jermà, qui per complaure'l affirmava aquella oppinió. Levà's lo fill bastart del pare, appellat Remiro, valent cavaller e virtuós, e acceptà la batalla deffenent la madrastre, e dix que com hauria combatut ab lo hú, aprés combatrie ab l'altre. Seguí's que los fills se desdigueren e no gosaren entrar en la dita batalla, e axí la reyna emperadriu restà deffesa e quitia. Aquesta hystoria stava scrita per glosa; però a mi ha paregut posar-la axí perquè s'entenga tot lo procés de la acusació falsa.

24

Mort lo dit rey Remiro, restà son fill don Sancho rey en edat de XViii anys. Fon singular rey. Menà gran guerra ab lo rey de Castella per la malesa que havia fet a son pare, e encara guerrejà ab lo rey de Navarra, lo qual morí. E los Navarros feren-lo rey per quant era del linage e virtuós. Aprés que tengué los dos regnes, continuà la guerra de Castella. Posant los noms de traydors, vengué a batalla

ab son cosin germà, rey de Castella, que lo qui havia mort lo pare havia finat sos dies. Los Castellans foren vençuts. Morí lo rey Don Sancho en l'any Mil Lxxi. Dexà tres fills: lo primer Don Pedro, segon Don Alfonso, terç Don Remiro, qui fon monge del monastir de Sanct Ponç de Thomeres, qui és en Lenguadoc.

25

Fon rey de Aragó e de Navarra lo primer fill Don Pedro, lo qual encontinent aprés de la sua successió posà siti sobre la Ciutat de Osca, que era de moros, ab ajuda de hun cavaller, Don Pedro de Liçana. Aquest cavaller era devallat de les montanyes ab molta gent d'armes, tots portant maçes. Per aquest cavaller e les sues gents lo rey vençé la batalla dels moros e pres la ciutat. Veent lo rey la proesa de aquest capità, féu-lo noble e donàli terres. Aturà'l en Aragó, e volgué d'aquí avant hagués nom Don Pedro Maça de Liçana. Aquest fon principi dels barons Maçes. Lo dit rey morí l'any MCv.

26

Restà rey son frare, appellat Alfonso. Fon

gran bataller, car entre moros e christians havia hagut denou batalles campals. En la derrera batalla lo dit rey se perdé davant Fraga, que may s'en sabé res. Açò li sdevengué perquè les coses de Déu tenia en poca reverencia, que de les sglesies feya stables als cavalls. Aximateix era mal rey als barons. E a sos pobles no'ls servava libertats ni'ls havia grat de servey que li fessen. Per aquestes rahons se creu que Déu permeté que ell no's trobas, ni dexà algun hereter. Perdé's en l'any MCxx.

27

Aprés mort de aquest rey los Aragonesos anaren al Papa per haver licencia de traure lo monge Remiro, germà del rey, del monastir, per quant no tenien altre successor. Lo Papa fon content, e, hagut lo dit Remiro, feren-lo rey. Donaren-li muller, de la qual hagué una filla nomenada Patronilla. Mas los Navarros no volgueren lo dit Remiro per Rey, e per aquesta rahó se separaren los regnes de Navarra e de Aragó. Regnant lo dit Remiro monge, los barons de Aragó no'l stimaven res, en tant que lo dit Remiro ne havia conexença, e tramès hun missatger a l'abbat del monastir d'on era monge, lo qual era molt savi. De-

manà-li de consell què faria e com se regiria, dient-li la pratica que li era tenguda per sos vassalls. Lo abbat, oyt lo missatger, posà'l en lo ort del Monastir, no gosant-li dir lo consell per quant era religiós. Passaren per les cols, qui eren molt belles e grans, e lo dit abbat scapsà totes les més grans e pus belles, e dix-li que digués al rey Remiro per consell seu çò que havia vist. Lo missatger, junct ab lo rey, dix la pratica de l'abbat. Lo rey ho hagué per entès e convocà corts generals als Aragonesos en la ciutat de Osca. Allí vingueren tots los barons e nobles de Aragó. Quant foren ajustats, lo rey los proposà que ell los havia fet venir per çò que volia fer una campana que la oyssen de tot lo regne, e per aquesta rahó los havia fet ajustar. E sens fallir, lo dit rey féu la campana, car pochs foren los barons qui scaparen, que lo rey los féu tots matar, e açò per tant que no'l stimaven res. Haver fetes les dites coses, comanà la dita sa filla als Aragonesos, e lo dit rey tornà-s'en al monastir e finí sos dies en l'any MCxxxvii. Aprés mort del dit rey, los Aragonesos donaren marit a la reyna sa filla, lo comte de Barchinona en Ramon Berenguer, axí com se dirà en los seus fets.

28

Pus he rahonats los fets de Spanya, vendré a França, e a dir en quin temps començà lo baptisme, e qual fon lo primer rey christià, e de quina gent devallen. Dels reys de França ni *(n'hi)* hagué quatre negres e dos lors. Lo primer rey negre hagué nom Moroyms, lo segon Clodeneo, lo terç Clozus, lo quart Moroyms: tots foren pares e fills lo hu aprés l'altre. Lo quint hagué nom Clodeneo. Aquestos dos foren lors per les mares, que foren blanques. E lo dit Xelderic fou lo primer rey christià de la casa de França, e axò per inducció de la reyna sa muller, que era christiana. E per aquest rey Xelderic naxen ab creu en la spatla los descendents d'ell qui són reys de França. Aquest rey fon en temps de l'any Diiii, e per força havia pres la muller de hun rey alamany e christià, appellada Armassen. E com lo rey, ans que prengués la muller, era en les batalles vençedor contra sos enemichs, e aprés del matrimoni fon tostemps sobrat e vençut, e que algun prenyat de la reyna no li venia a bé, de que lo dit rey se dolia molt ab la reyna de la mala sort que tenia aprés de son matrimoni, la reyna li respongué: «— Senyor, no és

maravella si haveu mala sort aprés de haver pres a mi per muller, car, senyor, teniu a mi, qui so filla de Déu omnipotent, e vós, senyor, sou fill del diable enganador, e aquell adorau e teniu per vostre Déu. Per aquesta rahó jamés haurieu victoria. Mas si vós creeu en lo meu Déu e l'invocau en la batalla, sens falla haureu victories. E les armes del meu Déu són una creu.» Dix lo rey: «—Yo deig donar ara batalla contra los enemichs e so content de invocar lo teu Déu qu'em do victoria, e veuré si té tant gran poder com vós dieu; e si ell me fa vençedor e lo prenyat que vós portau li és plasent que venga a bé, yo creuré en ell e'm faré christià ab tots los pobles de mon regne.» Dix la reyna: «— Senyor, yo us faré venir açí hun sanct hom qui més perfectament vos informarà del meu Déu, qui és en la ciutat de Rems. Lo rey respòs que no calia fins fos tornat de la batalla. Aprés pochs dies lo rey isqué a la batalla, e encontrà's ab los enemichs. E, recordant-se de les paraules de la reyna, començà invocar lo Déu omnipotent que li ajuda's. En vista de tots se monstrà una legió de angells vestits en blanc, ab los penons que portaven lo senyal de la creu; de hon lo rey fon vençedor. Quant Déu vol les coses, sens affany se complexen. Ab aquesta victoria lo rey s'en tornà a la ciutat de París, e dix a la

reyna la ajuda del seu Déu e que crehia que era lo vertader; e que havia vist de les sues gents, comptant-li la manera de la visió, e que tostemps que volgués que fes venir aquell sanct hom. De continent fon aquí Sant Remigi, e lo rey comptà-li la gracia que Déu li havia fet en la batalla. Respòs Sanct Remigi: «—Senyor, encara la us farà major, que lo prenyat que la reyna porta serà fill e tendrà lo senyal de Jesuchrist en la spatla dretta, e serà plasent a Déu que viurà. E d'aquí avant tots los reys de la casa de França naxeran ab la creu en la spatla e seran sostenidors de la sancta fe catholica. Totes les coses dites per lo Sanct Remigi vengueren en veritat, e lo jorn que lo fill nasqué, Xelderic se féu chistià ab tot son regne, e féu batejar son fill. Posà-li nom Cloqueyres. Aprés la mort del pare regnà aquest, qui fon bon rey, en l'any Dxxxxiiii. Aquest fon lo primer rey christià de la casa de França. Sanct Remigi fon archabisbe de la ciutat de Rems. Aquestos reys de França han seguit tostemps la sancta Sglesia christiana, que no són etats arrians ni variables, sinó catholics. Y acostumen-se batejar los dits reys per hun archabisbe, assenyaladament de la ciutat de Rems, si haver-lo poden, per la rahó sobredita. Aquestos reys foren xxiiii, hu aprés altre, fins al

rey Arnolt, qui dexà una filla qui hagué nom Dona Berga, fins en l'any DCClxxx. Aquesta fon reyna de França. Hagué per marit hun gran princep alamany nomenat Karles Pipí, del qual fon fill Karles Maynes, qui tornà la fe christiana en la més part del món.

29

Les contradiccions de les batalles dels christians ab los de la secta de Maffumet són causades per la predicació del dit Maffumet, la qual se principià en les parts de Affrica, enfortint lo coratge del rey Soma de Marrochs, moro, e de aquest linatge se emprengué lo entrar en Spanya per la tracció del comte Julià, car ans de aquest les oppinions dels moros staven sens alguna fermetat. Perçò no emprenien de conquistar: sols eren Arrians. Mas lo malvat Maffumet los donà regles e maneres de que causaren orde entre ells, e volgueren crexer en potencia e sotmetre les gents a lur oppinió. Perçò's meteren en conquestes. E fon la predicació de Maffumet en l'any de la incarnació de nostre senyor Déu Jesuchrist Dlii.

30

Bé és cosa convenient dir axí com se causà la secta de Maffumet, e què és la causa perquè ha tant augmentat. Antigament los moros vivien sens ley ni fermetat en lur creença. Advertint e considerant lo Papa aquesta manera de gent, pensà ab son consell que trametent algun home de molta sciencia e que fos bon predicador los convertiria. Fon elegit hun bisbe dispost a tals actes. Aquest bisbe no volgué anar sens promesa dels cardenals que si lo Papa moria qu'el feçen Papa, perquè veya la obra perillosa de la vida. E ab tal pacte ell emprès de anar, e anà de fet e començà la sua predicació, davant lo dit rey Soma de Marrochs, començant al vell testament Abram, Isac y Jacob, seguint fins a la nativitat de Jesuchrist, creent la mare de Déu esser verge ans del part e aprés, e axi matex Jesuchrist esser fill de Déu. Trobant-se lo dit bisbe en aquest punct, lo Papa morí, e los cardenals elegiren Papa un altre e no lo dit bisbe. Veent e sabent lo dit bisbe la promesa que li era estada rompuda per los cardenals, causà en si gran malicia e delliberà perdre la sua anima, e voltà la sua predicació, e per la

dita desconexença principià tan gran error (axí com per desconexença e ingratitut axí's seguí lo gran error del comte Julià). E de fet, continuant la sua predicació, los posà en diverses errors, dient que Jesús no s'era dexat matar, e que si fos Déu no l'haurien mort; ni resusçità; e los altres articles que no eren vertaders. Ell no'ls dix que lo qu'els havia fet creure fins a la incarnació que no fos ver, mas que d'aquí avant los féu errar, e tractà ab lo Maffumet, qui era hun mercader de Damiata, home sabent e qui seguia la sua doctrina, que si él volia lo faria adorar per los moros. E essent ab conçert, los dos criaren una coloma que de continuo menjava mill a la orella de Maffumet. Tenint-lo fet en bona disposició, lo bisbe féu aplegar lo rey Soma de Marrochs e tot lo poble en una gran plaça, dient-los que Déu trametia a dir per hun propheta la ley que tendrien e seria accepta a ell. Haver dites aquestes paraules, la coloma se posà en lo muscle de Maffumet e féu la manera de voler-se pexer a la orella. Los moros cregueren que era lo sanct spirit. E axí Maffumet los dix la ley que havien a tenir, dant los vicis e delits e coses amables als lurs cossos, lo que a tots ells viciosos ha molt plagut, e perçò és tant augmentada la dita secta. Fet açò, los moros començaren a

tenir regles fermes, tenint los apartats de les tals regles per enemichs; e per aquest nom e principi del rey Soma de Marrochs los moros de la Barbaria han nom Marrochs. Aquesta hystoria stava scrita per glosa, però a mi ha paregut posar-la axí per què s'entenga millor com se és causat e seguit aquest tan gran error.

31

Regnant en Spanya los moros aprés de la tracció del comte Julià, e en la més part de Lenguadoc levada la terra als Gots, los quals eren christians en l'any DCCxxiii, se levà hun princep nomenat Oger Cataló ab nou companyons per tornar la dita terra a la fe christiana, e fon en la provincia de Guiayna, en la qual ha hun castell appellat Cataló. E com en aquella provincia hagués un princep qui per les hores regia la dita terra per Pipí, rey de França, e lo dit princep era appellat Oger Golant, mas per quant lo dit princep feya la sua habitació en lo castell Cataló, per totes les gents era appellat lo dit princep Oger Cataló e encara les sues gents eren nomenades Catalans. E com lo dit princep fos alamany e de gran linatge, tenia lo coratge animós, valerós e ple de virtut, e tenia nou

barons sos companyons, los quals eren de gran stima. Emprès lo dit princep ab los dits nou barons conquistar la terra que los moros havien levat als Gots e passar los monts Perineus e tornar-la a la fe christiana. Quant foren prests per partir, volgué lo princep que cascú fes sa terna ab son nom e armes, axí com se acostuma en empreses. Los quals se partiren en aquesta manera:

PRIMERA TERNA

En Apiffer de Moncada, e menà ab sí per companyons:

En Galceran Garau de Pinós.

En Hugo de Mataplana.

SEGONA TERNA

En Joan de Cervera, e menà ab sí per companyons:

En Guerau Ramon de Cervelló.

En Pere Alamany.

TERÇA TERNA

En Ramon d'Anglesola, e menà ab sí per companyons:

En Gispert de Ribelles.

En Berenguer Roger d'Erill.

32

Portaven gent d'armes, entre de cavall e de peu, xxv milia, e tenien tots per capità lo dit princep Oger Cataló. Entraren per la vall d'Aran. Hagueren grans batalles ab los moros de Pallars e de Ribagorça, en tant que en poc temps conquistaren les dites valls. Prengueren lo castell de Valencia de Pallars e tots los castells que en les dites valls eren. Aprés feren lo camí de Cerdanya e de Capsir. Axí matex, seguint la victoria, guanyaren tota aquella terra e feren de forts castells per poder-se retraure si mester era. Com los castells foren acabats de fer, lexaren les mullers e fills en aquelles forçes e feren sglesies. Calaren-se la via de la ciutat de Gerona e tiraren lo camí de Ampuries. Posaren lo siti sobre ella. Stigueren allí fins que saberen que tots los reys moros se ajustaven per socorrer lo rey d'Ampuries sperant la batalla. Lo Oger Cataló morí de malaltia e ordenà que en Apiffer de Moncada fos major sobre los altres, los quals foren contents de la sua ordinació, jatsia los dolgués molt la mort del princep lur, car perdien molt per la gran reputació en

que los moros lo tenien. E per la mort del dit Oger Cataló lo dit en Apiffer e los altres barons levaren lo siti de Ampuries e retragueren-se en les montanyes hon tenien lurs mullers e fills. E estant ben enfortits, trameteren per Karles Maynes, que no pogueren res empendre fins la entrada del dit Karles Maynes. Morí lo predit Oger Cataló sobre lo siti de Ampuries en lo mes de Octubre de l'any DCCxxxv.

33

Mogué's lo gran coratge de l'emperador Karles Maynes ensemps ab lo Papa, acompanyat de molts prelats, ab deliberació de cobrar la terra, la qual era dels Gots, presa per los moros, e vengueren sobre Carcassona. E posaren lo siti e prengueren-la. E fon edifficat lo monastir de la Grassa, qui és en Lenguadoc, lo qual féu per set hermitans que trobaren en una vall. Seguiren-se molts miracles e maravelles, que dexe per no esser larc: sols prenc lo fet de les batalles. Conquistà Narbona. Aquesta empresa fon en l'any DCClxxxv. Presa Narbona, lo dit Karles tramès hun capità ab gran flota de gent d'armes e passaren los monts Perineus. Corregueren fins a Gerona. Aportaren molt infants e dònes. Arribaren

prop Narbona a la Vallmagre, hon és los set hermitans eren. Lo Papa e Karles Maynes, sabent la gran presa, anaren a ells, e allí feren un monastir de Sanct Vicenç, e batejaren los infants que mamaven, los quals eren DCC passats. Los homens e dònes foren batejats e feren-los bona companyia e foren lauradors. E estant Karles Maynes fent los monastirs ab lo Papa, per reguardar e regonexer la terra de Cathalunya, en qual disposició stava, tramès son capità Rotlan ab molta gent de armes que travessas tota Cathalunya, començant per les montanyes en les quals staven los nou barons enfortits, e que per aquella part serien bé informats, e tirassen les planes d'Urgell, calant-se per Barchelona, tirant per Girona e Rosselló, tornant al dit Karles Maynes, e que de totes les preses donas lo delme á la obra dels monastirs. E foren los capitans de la cavalcada Rotlan e Oliver ab molts barons e gran cavalleria en nombre de xx milia de cavall e xxv milia de peu. Tots aquests eren del sou de la Sglesia. Seguiren l'orde qu'els era stat donat. E quant Rotlan fon en la terra de Capsir e de Cerdanya, trobà allí gran gent de christians en les valls dels monts Perineus, los quals eren los nou barons qui eren allí restats e's sostenien aprés la mort del princep Cataló. Vist Rotlan la manera dels nou ba-

rons e lur endreça, reposà molt son animo e vengué a rahonament ab los principals, e refferiren-se totes les coses passades. Demanà'ls si podien esser molta gent. Respongueren que en la entrada eren xxv milia entre de cavall e de peu; emperò que ara no eren tants. Rotlan los pregà que tals homens e barons com ells eren lo seguissen per dar millor compliment a la empresa. Los barons foren prests e'l seguiren, conquistant totes les terres per hon passaren. Foren en les planes d'Urgell. Aquí Rotlan se encontrà ab tres reys moros, ab los quals hagué batalla, e foren vençuts e morts en lo camp ab trenta tres milia sarrahins. De la gent de Rotlan morí en la batalla Roger de Normandia, home de gran casa e singular cavaller, capità de molta gent, de que tots feren gran dol ab la victoria. Foren devant Barçelona e feren gran presa, tirant la via de Ampuries, en la qual se atendaren e posaren lo siti per haver-la e feren lo botí de la presa que havien feta. De vaques e bous trameté a Karles Maynes trenta milia, de rocins e mules CCCC, e xi milia besants de or, portant-ho tot hun capità acompanyat de DCC cavallers e altra gent; e lxxxx draps entre de or e de seda foren de la obra dels monastirs. Karles Maynes se entrameté de tota la feyna de conquestes e batalles que havien hagut e de la

manera dels nou barons, e prenia gran plaer com venien. E lo monastir que's feya a la Vallmagre: dix lo comte de Flandes, vehent tanta riquesa com li presentaven: «—Senyor, haja nom Vallgrassa.» Respòs lo Papa: «—Bé ha dit.» De que li és restat lo nom al dit monastir de la Grassa.

34

Stant en lo siti sobre la ciutat de Ampuries Rotlan, e veent qu'el tenien a noves, se levà, e tirà la via del Emperador per fer millor delliberació, e presentà los nou barons al dit Emperador. Encara ni *(n'hi)* havia de vius, emperò la major part eren fills de aquells; dient la manera com eren entrats e sostenguts en aquelles montanyes. E lo Emperador hagué gran plaer de totes les dites coses e dix a Rotlan qu'els se acostas e els fes molta honor.

35

Essent juncta la gent del Emperador e Papa, posaren lo siti sobre la ciutat de Narbona en l'any DCClxxxxi, ahon lo Papa e lo Emperador hagueren grans batalles ab los reys moros de tota Spanya qui fahien valença al

rey de Narbona. En una batalla foren xvi reys moros de Marsella fins a Narbona, la qual fon a Arles. Lo Papa e lo Emperador foren vençedors, en que moriren molts christians, en tant que no's conexien los huns ni los altres quals eren. E lo Emperador feu oració a Déu que pogues conexer los christians entre los moros, perquè poguessen esser soterrats. Lo miracle se seguí que los christians voltaren la cara al cel e los moros la cara a la terra, e axí foren coneguts e'ls foren fetes sepultures. No és de callar que ans que la sobredita batalla se donas, lo Papa feu oració a Déu que li donas algun senyal de victoria, essent oyda la sua oració. La jornada de la batalla, en l'alba, Rotlan se trobà en la mà un standart de or e flama, e oy una veu que li dix que tostemps que ell trauria en batalla aquell standart hauria victoria, e axi se donà aquella jornada la dita batalla, e foren vençedors segons és dit. E huy aquell standart té lo rey de França. E aprés se seguí la conexença dels christians e moros per la oració de Karles Maynes, segons dessús és dit. E stant ells en lo siti de Narbona, tots los reys moros de Cathalunya corregueren lo monastir de la Grassa e mataren los set hermitans per foc que meteren en lurs hermites e altres mals que feren.

36

Essent streta la ciutat de Narbona per lo emperador Karles Maynes, ans qu'es retés alguns dies, la reyna muller del rey de Narbona se isqué de la ciutat e presenta's al Emperador per fer-se christiana, e tragué ab sí cent dònes e donzelles, la qual havia nom Oriunda (era filla de Rey), e isqué sens algun home. Lo Emperador la rebé ab gran honor, e demanà-li per què venia. Ella dix que per fer-se christiana ab aquelles dònes e donzelles. Lo emperador ne hagué gran plaer e portà-la al monastir de la Grassa, e féu-la batejar ab totes les dònes e donzelles, e féu-li hun convit. E essent en la taula, li demanà si volia marit. Respòs la reyna que faria lo que ell manas. Dix-li lo Emperador: «—Veus allà una taula de barons: elegiu per marit lo que volreu, que de tots sereu honrada». Stant en aquest pensament la reyna, entrà un cavaller per fer reverencia al Emperador, home de molta gracia e gentilesa. Venia de Alvernia. Havia nom Falcó de Montclar, e lo Emperador li féu molta festa. E estant-li devant, la reyna demanà al Emperador si tenia muller aquell cavaller. Respòs lo Emperador que no

tenia muller. «—Donchs, Senyor,—dix la reyna,—yo seré contenta de haver aquell marit.» E lo Emperador encontinent los casà sens altra dilació. O que ventura de cavaller pendre tal muller ab heretatge donat per lo emperador axí promptament! Per aquest se dix: «Més val bon punct naxer, que fill de rey esser.» Donà-li hun comtat en Alvernia, e a la muller grans riqueses, e féu donar marit a totes les donzelles e dònes que portava, e féu-les partir per ses terres. ¡Quanta magnificencia de princep! Usà de prudencia, féu actes de molta virtut, amostrà's liberal. No sens causa fon en lo primer grau posat dels christians. Fet açò, tornà al siti de Narbona, e de continent la ciutat se près. Donà-la a hun cavaller qui fon anomenat Aymeric de Narbona, e féu-lo vezcomte. Lo Papa volgué sa part, que huy és del Archabisbe, car en les conquestes lo Papa havia sa porció per la gran gent d'armes que tenia.

37

Fetes les coses demunt dites, lo Emperador, induhit per Rotlan e per los nou barons qui a ell se eren presentats, vista la disposició que tenia, aplegà lo gran consell, present lo Papa, e ab sa licencia votà de passar los monts

Perineus e tornar la dita terra a la fe christiana, ordenant aquella a novenes en les senyories e altres coses, les quals per orde se haguessen a metre; e per tant com lo primer inventor de la conquesta era stat Oger Cataló, fos intitulada aquesta terra principat, prenent nom de Cathalunya a honor de Cataló, e que tots los poblats en ella fossen nomenats Catalans. E no són exits dels Gots ni dels Alans, axí com alguns dien. Aquest nom fou imposat per ordinació de Karles Maynes. E lo Papa present, e lo Emperador, començà a fer les ordinacions axí com havia votat. Foren les dites coses en l'any DCClxxxxi.

38

E primerament ordenà que en lo principat hagués nou comtats per recort de aquells nou barons, e cascun comtat hagués sos limits, e que dins aquestos comtats se comprengués tot lo principat, e cascun comtat hagués hun vezcomtat, hun noble e hun vervessor per acompanyar la dignitat de comte, e que aquells comtats fossen appellats potestats seguint l'orde dels angels, e que lo vezcomte, noble e vervessor tenguessen feu per lo comte. Aprés féu nou baronies magnades, les quals

donà als nou barons qui entraren ab lo princep Oger Cataló e havien trobats aquells en la terra, los quals barons lo dit Emperador volgué fossen en franc alou, e que los dits barons no tinguessen res per los comtes, solament tenguessen la feeltat per lo Emperador, e que aquestos nou barons fossen dits princeps en lurs baronies, axí com los comtes eren dits potestats; e les baronies foren intitulades dels noms dels barons. Més ordenà lo dit Emperador que en lo dit principat hagués huyt princeps bisbes e hun archabisbe. Aquesta fou la porció del Papa qui era en la ordinació, e que cascun bisbe prengués lo nom de la ciutat d'on seria. Axi mateix donà titol a nou ciutats, les quals pose per orde ensemps ab los comtes e barons:

Ciutat de Barçalona. . . .	Bisbat.
Ciutat de Tarragona.. . .	Archabisbat
Ciutat de Gerona	Bisbat.
Ciutat de Tortosa.	Bisbat.
Ciutat de Leyda.	Bisbat.
Ciutat de Vic	Bisbat.
Ciutat de Manresa	Bisbat.
Ciutat d'Urgell	Bisbat.
Ciutat de Elna	Bisbat.

Seguint aprés los comtes ab los vezcomtes.

nobles e vervessors, pus les ciutats són posades ab los bisbats e archabisbat:

Comte de Barçalona.
Vezcomte de Cardona.
Noble de Muntclus.
Vervessor de Boxadós.

Comte de Rosselló.
Vezcomte de Castellnou.
Noble de Canet.
Vervessor de Mont(*e*)scot.

Comte de Cerdanya.
Vezcomte del Querforadat.
Noble d'Urch.
Vervessor d'Enveig.

Comte de Pallars.
Vezcomte de Vilamur.
Noble de Bellera.
Vervessor de Torallà.

Comte de Ampuries.
Vezcomte de Rocabertí.
Noble de Servià.
Vervessor de Foxà.

Comte de Basalú.

Vezcomte de Bas.
Noble de Porqueres.
(Huy se diu de Sancta Pau.)
Vervessor de Besora.

Comte de Osona.
Vezcomte de Cabrera.
Noble de Centelles.
Vervessor de Vilademany.

Comte de Urgell.
Vezcomte de Ager.
Noble de Termens.
Vervessor de Guimerà.

Comte de Tarragona.
Vezcomte de Scornalbou.
Noble de Castellet.
Vervessor de Mediona.

Ordenà axí matex les nou baronies, e jatsia la major part dels nou barons qui, segons és dit dessús, entraren ab Rotlan, fossen morts; emperò restaren fills de aquells, los quals ell hagué e reputà en la honor e stima dels pares e posà per orde les dites baronies, segons se segueix:

De Muncada.
De Pinós.

De Mataplana.
De Cervera.
De Cervelló.
De Alamany.
De Anglesola.
De Ribelles.
De Erill.

39

Donant a cadahú de aquestos terres e viles compartides en la manera dels comtats, ab aquelles prerogatives e libertats, segons dessús he dit, aquestes coses feu Karles Maynes, pensant que ell tenia ja patrimoni gran e poderós e que ell no devia restar en Cathalunya per habitar-hi. E axi volgué partir lo dit principat entre sos servidors, pensant la part d'on exien e quals eren aquells a qui dava, e'ls afranquí axí liberalment, car veu-los dignes de tals senyories. E aquest es lo principi de les libertats de Cathalunya, car no principia en homens rustichs ni aplegadiços, sinó en alts e valerosos.

40

E bé és cosa de no obmetre que los linatges

reputats són los de Cathalunya, qui són stats ordenats per lo emperador Karles Maynes. Ab deliberació de son consell e voluntat propria moguda, conexent virtut en aquells, féu vot e ordinació de persones, ennoblint aquelles ab graus e prerogatives sobre batalles de sarrayns ab la proesa de christianitat juncta, e en aquella voluntat essent present lo Papa e posant-hi son decret. Car los altres linatges o la major part se formaren per favor de princeps per ventura no conexent en aquells alguna obra merexent. Açò's monstra dels dotze pars de França, qui són los principals en honor de linatges, los quals foren fets per Karles Maynes ab decret del Papa que de nobles féu majors, e cresqué en aquells lo honor e grau. En tres actes de honor ha posat son decret lo Papa: primer, en lo gran dels dotze pars de França; lo segon, en los linatges de Cathalunya; lo terç, en les cadires reals e corones graduades en Roma.

41

Diré com vengueren los nou barons en França, e de allí passaren en Cathalunya. Lo regne de França vengué a una filla sola, la qual donaren per muller a un princep alamany qui havia nom Pipí, e fon rey de França, pare

de Karles Maynes, e ab aquest Pipí vengueren Oger Cataló e los nou barons. E lo dit rey Pipí, veent-los de proesa, los donà grans governacions en França. Car Oger tenia Cuiayna, e del dit Oger feren cap.

42

Porien dir alguns que no sols són liberts los barons sobredits, mas veu-se per experiencia que y hà molts castells e terres ab aquella matexa franquesa dels sobredits barons. Se pot respondre que aquestos castells e terres són estats venuts per los dits antichs barons ab los matexos titols e libertats, e són estats donats per los princeps successors e ab les semblants libertats. E ab tal possessió aquesta terra serva són viure, e no y hà en lo món altra semblant. E fou la causa lo primer inventor axí com és dit, qui donà les baronies a homens molt merexents, e feu-los gracia ab tota liberalitat, e de allí prenem nom. Los qui tenen castell o vila ab tota jurisdicció, és dita baronia, tenint-la ab aquella franquesa. Aquesta és la millor auctoritat e libertat que lo braç militar té, que altra patria o regne no s'eguala ab Catalunya. Lo rey és rey. Cada hu per semblant en la terra és senyor. E per ço repugna

tant a senyoria stranya aquesta nostra Catalunya, per no mudar de costums; car per çert no ferien altres costumes tant avantajoses als poblats en ella.

43

O Karles Maynes de gran magnificencia, tenint totes les virtuts que per una obra perfecta són degudes. En aquest orde de tu se mostraren tres coses: saviesa en lo repartiment, potencia en lo dar, liberalitat en la manera. Qual és lo temerari qui's puga ab la tua majestat egualar? En tu són vistes les virtuts theologiques seguint la voluntat divina: la fe en lo enteniment, la sperança en lo perseverar, la karitat en la voluntat. Axí matex en la obra portares les quatre virtuts cardinals: prudencia en lo elegir, justicia en lo egualar, fortalesa en lo animo, temperança en les cogitacions. Més avant est fornit de aquelles virtuts morals que en totes parts en tu se són monstrades, e encara de forçes corporals te trobes ornat, e de dons e gracies de natura que junctament en tu són mirades. Seguex, donchs, la empresa fent tremolar a Maffumet e la sua secta. Car la Sglesia Sancta per tu ha esser conservada. Tu est la cinta qui la serves. Car Sant Remigi, archabisbe de Rems, al principiador

de la tua casa tal prophecia li donà, tenint la creu en la spatla dreta per senyal. Dels teus passats jamés algú en la fe christiana dupta. Car la casa de França és la font clara que sutzura en sí no monstra: catolica té la creença, no comporta testimoni en la sua fe, jueus e moros de son regne té lançats, catiu en ton realme no's monstra. Est l'arbre qui a tot lo món has nodriment dat. No ab poca rahó dels nou prous lo pris a tu se senyala. E aquesta nostra terra de Cathalunya se alegra de tu esser poblada. Ajuda e smena les fallençes dels reys de Spanya.

44

Passà Karles Maynes los monts Perineus: conquistà tota Cathalunya la vella, que és de les montanyes de Ribagorça fins a Lobregat. Diu-se la vella per esguart que los primers qui entraren la havien conquistada, çò és, los nou barons. Les marines se nomenen la nova, que són la segona conquista. E posà lo dit Karles Maynes siti sobre Gerona. Stigué sobre ella gran temps, e jamés la pogué haver. Ensemps ab lo Papa tenien tanta gent d'armes, que, si les vitualles no'ls faltassen, eren per entrar en lo infern. Tenien condestables Rotlan e Oliver ab los dotze pars de França, los quals eren

quatre duchs, quatre comtes e quatre archabisbes, ab lo ganfanó de la Sglesia. Aquesta era la porció del Papa. Qui pot pensar, ab tal emperador e lo Papa present, e tals princeps de Alamanya e França e Ytalia, no fos tota la honor e gentilesa del món? Hagueren-se levar de Gerona per fam. Conquistaren Rosselló e Conflent, edifficant molts monastirs per les terres per hon passaren, tots a laor de Déu, e tornaren-se a França; e dins poc temps tornaren entrar per lo regne de Navarra. Hagué grans batalles e perdé los dotze pars sos companyons; e haventlos perdut, se'n tornà en França, e finí sos dies en la vila de Grigi (*Aquisgran*), en la entrada de Alamanya, que frontareja ab lo ducat de Barbant, en l'any DCCCiii, en lo més de Setembre. Dexà rey de França Luys, son fill, al qual lexà manat que acabas la conquista de Cathalunya, e que donas compliment a totes les ordinacions que ell havia fet, e axí ho dexà en lo seu testament, testificat per Philomena, secretari seu.

45

Aprés mort del emperador Karles Maynes los moros de la Spanya cobraren gran coratge e feren gran guerra als christians qui restats

eren en Cathalunya, en tant que fou forçat als barons e senyors de la terra, que hagueren a consentir que lurs vassalls christians fossen tributaris als dits moros de tots los mals usos que huy són sobre los homens de remença qui's causaren per aquella rahó. E axí los dits christians ho hagueren per expedient fins a la venguda del rey Luys de França sabent que devia entrar.

46

Entrà lo rey Luys per complir la voluntat de son pare en l'any DCCCxi. Ans que entras tramès avisar los pagesos e pobles que per la necessitat damunt dita de les sobergaries dels moros eren tributaris, que's rebellassen contra los dits moros; e los dits christians, per por que hagueren dels moros, no gosaren. E per aquella rahó, com lo dit rey hagué conquistat la terra, ordenà e volgué que tots aquells qui no volgueren servar son manament fossen axí sotmesos als senyors christians, com eren los moros de totes aquelles males costumes que ja tenien, e aquestos són los homens de remença qui són en Cathalunya la vella. Quant lo rey Luys fon entrat assitià Gerona, la qual prengué, e feu Seu e bisbe,

seguint l'orde del pàre. Tirà la via de Barcelona e posà-y siti, hon estigué fins en l'any DCCCxiii, que la prengué. Per semblant hagué Tarragona e tot Urgell. Allà féu comtes. A Tarragona féu comte lo fill de Oger de les Maizes; en Urgell féu comte lo fill d'en Arnau de Moncada; e axí matex féu vezcomtes, nobles e vervessors, e complí la voluntat del emperador son pare. Lo dit rey se aturà per assí *(per a sí)* lo comtat de Barçalona ab lo terme e pertinencies, e comanà'l a hun cavaller qui havia nom Griffa.

47

Tornada Cathalunya a la fe christiana ab lo mijà que haveu oyt, diré del comte de Barçalona com se causà, e del seu principi. Aprés que'l rey Luys de França hagué conquistat la terra del principat de Cathalunya, lo dit rey se aturà per assí (*per a sí*) lo comtat de Barçalona, segons és dit dessús, e aquell comanà per regidor al cavaller Griffa, lo qual era senyor del castell de Arrià, qui és en la terra del Conflent, en los limits del comtat de Cerdanya. Era cavaller valerós en armes, e molt savi, e per aquest sguart li fon comanada la governació del dit comtat. Menà sa muller en Barcelona. En les

dites montanyes vengué lo dit cavaller ab nou barons. Quant entraren, de allí li restà lo dit castell, e lo seu començ era de Alamanya. Car ab Pipí entraren en França, e de allí vengueren en Catalunya.

48

Lo rey se'n tornà en França. Havia un fill. Lo dit cavaller Griffa, appellat Griffa pelós, qui era fort infant, era nomenat pelós perquè tenia los costats pelosos fòra de la manera dels altres homens. E com les malicies en les corts se causen, lo rey de França fon informat per hun comte dit Salamó qui tenia enveja al dit Griffa, que aquell se volia aturar lo comtat e ensenyorir-se d'ell, e levar-lo al rey. Mès-lo en aquella suspita. Lo dit rey tramès per en Griffa, requerint-lo que anas a ell. Partí lo dit Griffa per al rey, e arribà a Narbona, ahon trobà dos embaxadors qui'l reberen per lo rey, e aportà ab sí lo fill Griffa pelós per mostrar-lo al rey de França. Stant en Narbona, ell se contrastà ab hun cavaller francès qui era de la companyia dels embaxadors, e lo francès pres en Griffa per la barba. Lo Griffa, mogut de ira, matà lo cavaller francès. Los embaxadors prengueren lo Griffa e portaven-lo al rey; e

anant per lo camí, lo dit Griffa, ab son fill petit, tornaren-li moure qüestió, en tant que'l mataren. Restà lo fill petit, lo qual fon presentat al rey de França, comptant-li los casos com se eren seguits, de que lo rey pres gran enug de la mort del Griffa, car amave'l molt, e comanà lo infant al comte de Flandes, lo qual era gran amic de son pare, e tramès-lo a la comtessa sa muller, ab la qual se crià. E lo comte Salamó, qui'l havia accusat, demanà lo regiment del comtat de Barçalona per assí *(per a sí)*. E lo rey lo y comanà. Com vengué a regir lo comtat, no gosava aturar en Barçalona, sinó en Cerdanya, e temia's dels amichs d'en Griffa. Car aquell comtat de Cerdanya era tornat al rey perquè lo senyor era mort sens infants.

49

Criant-se lo dit Griffa pelós ab la comtessa de Flandes, crescut féu-se molt gentil home e graciós. Enamorà's de una filla de la dita comtessa, axí matex la donzella se enamorà d'ell, en tant que lo dit Griffa la emprenyà, que algú no'n hagué conexença sinó la comtessa mare sua. Quant la comtessa stigué certa del fet, stigué molt torbada; mas per squivar vergonya e deshonor que's poguera seguir, celà

en la millor manera que pogué que algú no'n hagué sentiment; e pensà, pus axís era seguit, que lo Griffa la prengués per muller, attenent que s'amaven molt, e féu-los sposar, e fer jurar an Griffa que si ell cobrava lo regiment del comtat que son pare tenia, que ell compliria lo matrimoni. E féu desfraçar lo dit Griffa perquè mal no'ls fos fet en manera de dòna peregrina, acompanyat de altres dònes semblants, e tramès-lo a sa mare; e la mare lo monstrà secretament als barons de Catalunya, qui amaven molt lo pare e volien mal al comte Salamó, qui era del mal regiment. E ab consell dels dits barons, hun jorn lo dit Griffa cavalcà ensemps ab ells, e encontrà lo comte Salamó, qui per sort era arribat en Barçalona, e fòra del castell qui era a la plaça de les Cols. Aquí lo Griffa pelós matà lo comte Salamó, e s'ensenyorí de la ciutat de Barçelona ab aquell motiu del pare, e los barons foren contents de çò que havia fet. E tramès a la comtessa e comte de Flandes per lo jurament que havia fet e desijà complir lo matrimoni. Axí matex venia voluntari en la fahena per quant li era gran honor e endreça. De continent lo comte e comtessa li trameteren la filla ab gran honor, e axí fon rebuda en Barçelona. E lo dit comte de Flandes haver tramesa la filla, partí per al rey de França, comptant-li tot lo

cas com se era seguit, supplicant-lo perdonas al Griffa pelós son gendre, e lo rey lo perdonà e li comanà lo regiment del comtat de Barçelona e le y donà a totes ses voluntats que'l tingués en feu axí com los altres comtes de Catalunya. Aquestes coses obtengué lo comte de Flandes, que era gran senyor e molt favorit del rey de França.

50

Major prudencia amonstrà tenir aquesta comtessa de Flandes en no descobrir lo faliment de sa filla al comte son marit, que la comtessa muller del comte Julià a son marit descobrint lo desorde del rey qui s'era ajagut ab la filla del dit comte, per hon se seguí tant dan a la religió christiana.

51

Passat algun temps que en Griffa pelós se fon reposat en Barcelona, volgué anar a servir lo rey de França e veure son sogre lo comte de Flandes e comtessa, e de fet anà e fon molt bé acullit per lo rey de França. Aquest Griffa fon valerós cavaller e de bella talla e molt graciós. Stant en servey del rey de França, los

moros començaren correr lo comtat de Barçalona. La comtessa sa muller e la ciutat de Barçalona feren embaxada al comte en Griffa pelós, lo qual supplicà al rey li volgués dar licencia de tornar en ses terres e comtat, per quant los moros la corrien e haurien cobrat si ell no fos tornat. Axí matex li donas socors, pus la terra se tenia en son feu e senyoria. Dix lo rey: «—Sapies, comte, que a mi seria molt greu que los moros cobrassen Catalunya, e no u volria per res. E vull que vos decontinent partiau per deffendre vostre comtat e tot lo principat. De mi per ara socors no podeu haver, que ja sabeu les altres cuytes que tinch, a les quals no puch fallir.» Veent lo Griffa pelós que lo rey no li podia dar algun socors, ab consell de son sogre lo comte de Flandes, dix al rey: «—Senyor, pus no'm donau socors, feu-me una gracia que'm doneu tot lo principat de Catalunya en per tostemps en fur franc alou, e veuré ab les valenças de mos amichs si'l poré deffendre dels moros.» E duptant lo rey que'ls moros no cobrassen Cathalunya, e axí matex veent lo Griffa pelós ab gran disposició e que'l comte de Flandes lo amava molt, qui era potent e li podia ajudar, amà més fer-li gracia que si's perdés. Fon molt content que d'aquí avant fos seu lo comtat de Barcelona e tot lo principat de Catha-

lunya en fur franc alou e ab totes aquelles senyories que lo dit rey tenia en la terra. Lo comte féu gracies al rey e besà-li la mà. Veus en quina manera lo dit Griffa hagué lo comtat de Barçalona e tota la senyoria del principat applicada al comtat de Barcelona. Aquest comte fon lo primer natural; e fon en l'any DCCCxxv. E tornat a la ciutat de Barcelona, aplegà allí los barons e altres senyories de Cathalunya, mostrant la gracia que'l rey de França li havia fet; de que tots los barons e senyors, vista la virtut del dit Griffa pelós, foren molt contents e prestaren-li aquella fidelitat e homenatge que pertany a senyor, qual tenia dada al rey de França ab tot compliment. Veus ací lo comtat de Barcelona com se monstrà senyor dels altres. E ab la ajuda dels barons e ab son ardiment ell foragità los moros. Totes aquestes honors hagué per lo comte de Flandes qui'l crià, lo pres per gendre, li obtengué les gracies del rey de França. Fon bon cristià. Edifficà lo monastir de Ripoll a honor de Nostra Dòna Mare de Deu, en l'any DCCClxxxviii, e elegí aquí la sua sepultura. Morí en l'any noucents e dos. Dexà quatre fills. Lo primer hagué nom Rolff. Fon monge de Ripoll; aprés fon bisbe d'Urgell. Lo segon hagué nom Griffa, e morí enmetzinat. Lo terç hagué nom Mir, qui fou comte, aprés

mort de son pare, dels comtats de Barçalona, Besalú, Rosselló e Cerdanya, e açò per mort dels comtes qui no dexaren fills. Lo quart hagué nom Sunyer e fon comte de Urgell, lo qual comtat havia dexat al comte de Barcelona, que era mort sens fills.

52

Lo segon comte fon Mir. Pres muller. Hagué tres fills: lo primer hagué nom Xiffre, lo segon Oliba, lo terç Miró. Aquest morí sens alguns actes contra moros. Visqué paciffic. Morí en l'any DCCCCxxviiii. Fon soterrat a Ripoll. Restà comte de Barcelona Xiffre Oliba, segon fill. Fon comte en Rosselló e Cerdanya. E Miró terç fon comte de Gerona e bisbe. E per quant eren de poca edat los fon dat per tudor lo comte d'Urgell en Sunyer, lur honcle, lo qual los governà la terra xx anys. Passat lo temps de la tutela, los reté lurs terres e'ls posà en orde, e foren molt contents d'ell. Lo Xiffre, comte de Barçelona, morí sens fills, en l'any DCCCCliiii. Fon soterrat a Ripoll. Axí matex morí son honcle en Sunyer, comte de Urgell. Dexà dos fills: hu appellat Borrell, altre Armengol, qui fon bisbe de Urgell e fon sanct.

53

Fon elegit comte de Barcelona en Borrell, cosingermà del comte mort. Dexaren Oliba, comte de Rosselló e Cerdanya, qui era jermà del comte mort, per causa que no era adret de sos membres, e havien mester senyor e capità per los moros qui'ls estaven vehins. E estant en aquest regiment, tots los moros de la frontera se levaren per aguerrejar. Lo dit Borrell, congoxat, isqué a la batalla de la ciutat de Barcelona, la qual fon en Vallès prop lo castell de Moncada. Restaren vencedors los moros, de que perdé lo comte D cavallers. Retragué's en la ciutat de Barçelona. Los moros li posaren siti, e prengueren los caps dels cavallers qui eren morts en la batalla, e ab trabuc lansarenlos dins la ciutat. Lo comte féu-los aplegar e soterrar al simintiri dels martirs, qui era Sanct Just, ab gran honor. Aprés lo comte hagué a desemparar la ciutat e dexar-al als moros, e retragué's en les montanyes en la ciutat de Manresa. Tot açò fon en l'any noucents sexanta cinc.

54

Stant en la ciutat de Manresa lo comte Bor-

rell, aplegà tots los barons de les montanyes e de tota Cathalunya la vella. Fon-hi en Oliba, comte de Rosselló e Cerdanya; Arnau Roger, comte de Pallars; en Huguet, comte de Ampuries; en Bernat, vezcomte de Bas; en Guillem, vezcomte de Quer Foradat; en Ponç, vezcomte de Cabrera; en Huc de Mataplanes, en Pere Galceran de Pinós, en Dalmau de Rocabertí, en Huc Folc de Cardona, e los cavallers de les montanyes. E com lo dit comte hagué tots aquestos barons, nobles e cavallers ab sí, dix-los com los moros li havien levada la ciutat de Barcelona e tota la Marina, que no y havia romas sino Moncada e Cervelló, les quals se tenien per esser forts. Per çò'ls pregava que ells li volguessen ajudar a recobrar la ciutat. Los barons, nobles e cavallers respongueren que ells eren contents de valer e ajudar-li en çò que poguessen, mas que ells li aconsellaven que fes embaxada al Papa e al emperador e al rey de França, notifficant-los lo cas, e qu'els plagués socorrer-lo de gent d'armes. E axí lo dit comte tramès embaxadors als demunt dits. E encara més apuntaren, per quant lo braç militar disminuïa tots jorns per les batalles dels moros, que lo dit comte otorgas privilegi militar a tothom qui pogués sostenir hun cavall. E lo rey fon content, e otorgà lo dit privilegi. E ab aquesta manera

promès que tots los homens qui venien a cavall armats per servir a ell, fossen egualats ab los cavallers. E, de fet, dins pochs dies foren ab lo dit comte DCCCC de cavall bé armats e a punt en la ciutat de Manresa. Quant ell los viu los appellà homens de paratge, dient que eren aparetjats e fossen en totes coses ab los cavallers resemblants, e paratjassen ab ells, e que lurs cases fossen nomenades cases de paratge, com abans fossen dites masies, e de servidors que eren fossen fets franchs. Veus açí com aquest comte Borrell féu los homens de paratje, e fon les DCCCC cases que's dien de gentils homens. D'ací principien, car en la elecció dels comtes e barons no y hagué nombre de gentils homens fins en aquest temps, perquè en alguna part del món no's troba stament de parage sinó en Cathalunya.

55

Quant lo comte Borrell hagué los DCCCC homens, e ab los barons, partí ab gran gent de peu. Anà per recobrar Barçalona, e posà lo siti sobre ella, e dins breus dies la recobrà. E jamés, de aquell temps ençà, se és perduda. Recobrada la ciutat, lo socors del rey de França e del emperador fon vengut, qui era gran gent

de nobles e de cavallers, e ab aquestos e ab los seus donà contra los moros e cobrà la terra fins a Leyda, la qual donà tota a aquells cavallers qui eren venguts per socorrer-lo, los quals són tots los gentils homens, o la més part de Lobregat fins a Leyda. Haguts los heretatges e veent la virtut del comte Borrell, se restaren assí en Catalunya. Apres se'n tornà en Barçelona, e finí sos dies en l'any DCCCClxxxxiii, e fon soterrat a Ripoll. Dexà dos fills: lo primer, Ramon Borrell, qui fon comte de Barcelona; lo segon, Armengol, comte de Urgell.

56

Restà comte en Ramon Borrell. En aquest temps tota la terra stava en pau e gran tranquillitat. Per aquesta rahó anà en Cordova ab don Alfonso, rey de Leó e de Castella, contra los moros. Anaren ab ell los bisbes de Osona, de Barcelona, de Gerona, e alguns barons de la terra, e foren aquestos: lo comte Armengol d'Urgell, son frare; Huc, comte de Ampuries; en Gascó de Moncada; en Dalmau, vezcomte de Rocabertí; en Bernat, comte de Besalú; en Huguet, vezcomte de Bas; en Aymeric de Porqueres, e molts altres nobles e cavallers. Com lo dit comte fon en Cordova ab lo rey don

Alfonso de Castella, hagueren los dits senyors gran batalla. Morí en Armengol, comte d'Urgell, germà del comte de Barcelona, en l'any mil e hu. Restà hun fill de aquest, qui fon comte de Urgell. Tornà's-en en la ciutat de Barcelona, pus la batalla era stada, per lo qual lo rey de Castell(a) lo havia apoderat e fon vencedor. Morí en Barçelona en l'any Mvii. Fon soterrat a Ripoll. Restà hun fill appellat Berenguer.

57

Fon comte en Ramon Berenguer, lo qual era sotil cavaller e ab poc sforç. Per aquesta rahó los moros li levaren de tota Catalunya la nova, de Lobregat fins a Leyda. E aquell comte jamés féu res de bé ni resemblà en res los altres comtes passats. Morí en l'any Milxxv. Fon soterrat a Ripol. Restà comte en Ramon Berenguer.

58

Aquest comte era molt virtuós e insigne, féu-se trautar a set reys de Spanya cascun any mentre visqué. Recobrà dels moros la major part de Catalunya la nova ab la ajuda dels barons e gentilesa de Catalunya, que los moros li

senyorejaven Martorell. Hagudes les terres, donà a aquells qui havien servit la major part del recobrat, compartint castells e viles entre ells, e tornà-s'en en Barçelona. Aquí aplegà consell general de tots sos vassalls, axí ecclesiastichs com laychs per fer leys, les quals són nomenades Usatges, ab les quals Catalunya se regís, e açò per quant la terra era de gent bellicosa e havien fet de grans ajudes als senyors contra moros, y tots jorns speraven fer altre tant. Volgué lo savi comte fossen differenciats de les altres senyories, e ab consell de tots los dits senyors los Usatges foren fets, e més tornà graduar totes les gents de son comtat. Primer los comtes. Aprés, los nou barons meté en grau dels comtes. Encara féu differencia en los cavallers, que tots los qui anaven a cavall eren dits cavallers, pus fossen armats, e volgué fossen sols nomenats aquells qui eren del orde de cavalleria, e moltes altres singularitats que féu en los fets de la honra. Hagué dos mullers. De la primera hagué dos fills: lo primer, Pere Ramon; lo segon, Berenguer Ramon. De la segona hagué hun fill, appellat Ramon Berenguer. Los fills de la primera muller foren mals homens, car lo primer, appellat Pere Ramon, féu morir sa madrastre e morí sens fills. Restà son germà en Ramon Berenguer, qui tingué son comtat xxxxii anys. No hagué fills. Lexà

son comtat an Ramon Berenguer, fill de la muller derrera. Morí en l'any mil settanta set. Fon soterrat en la seu de Barçelona.

59

Restà en Ramon Berenguer comte, lo qual fon molt ardit cavaller. Era home qui tenia los cabells stuffats e ab gran speçura: perçò li digueren Cap de Stopa. Tenia hun germà qui, per enveja, anant a Gerona, prop de Stalric, lo matà. Aprés volia esser comte, e tota la terra lo vituperà molt, e foragitaren-lo de tot lo Principat com a mal home. E, desesperat, anassen en Jherusalem, e en lo camí morí. Lo Cap de Stopa dexà hun fill, qui fon comte, e la muller del comte mort féu dos monastirs de monges en los termens de Gerona, e aquí honradament e devota passà sos dies. Lo comte fill del comte Cap de Stopa fon aquell qui delliurà la emperadriu en Alamanya del falç crim que li havien posat. Per aquesta raó lo emperador li donà lo comtat de Prohença. E axí és veritat en les hystories dels comtes de Barcelona. E quant foh tornat de la batalla de Alamanya, passà per Prohença, e pres possessió de tota la terra, e fon tornat en Barçalona.

60

Emprès de conquistar Mallorca, la qual tenien los moros, e tornar aquella a la fe christiana, ab consell e ajuda dels prelats, barons, nobles e cavallers de Cathalunya. Lo dit comte passà en la illa. Foren en sa companyia lo comte en Armengol d'Urgell, lo comte de Cerdanya, lo comte de Besalú, lo comte de Ampuries, e tots los barons, e molts nobles e cavallers e altres gents de honor, e en poc temps arribaren en la illa. Posà siti sobre la ciutat, e en breus dies la pres. Emperò, stant en lo siti, hagué de grans scaramuçes ab los moros de la ciutat, e encara ab los de la illa, que tots li venien al damunt. A la fi ell hagué victoria d'ella. E com lo dit comte hagué presa la ciutat, seguint la conquista per la illa, la ciutat de Barcelona li tramès una segettia avisant-lo com tots los moros qui eren en la terra se eren aplegats e tenien asitiada Barçalona. Com lo comte hagué sabuda aquesta nova, ajustà tots los barons e gran consell, en lo qual eren genovesos e pisans ab les armades qui en aquella conquista feyen valença al comte de Barçelona. E ajustats, lo comte dix que havia rebut letres de la ciutat de Barcelona, ab les quals era

avisat que los moros la tenien assitiada e donaven gran dan a la terra, e per çò que li aconsellassen com se devia regir. Fon deliberat que lo comte, ab totes ses gents, tornas a Barcelona e que comanas la ciutat de Mallorca als genovesos e pisans. Lo comte dix als genovesos que'ls pregava que ells volguessen pendre carrec de tenir-la fins que per ell hi fos provehit. E acceptant los genovesos, foren molt contents de la comanda. E lo comte, per star més segur d'ells e que'n pogués més fiar, féu-los sos companyons d'armes e donà'ls hun quarter de les armes de Barçelona, çò és, la creu de Sanct Jordi, portant-la ab bell renom de obra molt virtuosa que feren. Axí matex los donà lo crit de Sanct Jordi, del qual fan gran cap en lur terra, car de primer portaven per armes hun castell e no havien crit, per quant d'ells se pot dir que són honrats mariners e no de titol algú. E axí Mallorca restà en guarda de genovesos.

61

Lo comte tornà en Catalunya e près terra al Cap Vell de nits, per sobrevenir als moros qui staven en lo siti de Barçalona. Sentint los moros la venguda del comte, levaren-se del

siti e tiraren la via de Martorell. Los de la ciutat los seguiren ensemps ab lo compte e'ls desbarataren e'n mataren molts. En açò los barons qui restaven en Cathalunya se eren ajustats e venien per dar socors a la ciutat, de que lo comte fon molt content de la lur bona provisió; e tornà-s'en, haguda la victoria, en Barçelona. E stant en la dita ciutat, dins pochs dies li vengué nova, ab una segetia de Mallorca, que los genovesos havien retuda e venuda la ciutat al moros per diners. Sabent aquesta nova, lo comte fon molt enujat, com tant gran malesa li havien fet en vendre la ciutat als moros. De que lo comte féu manament als catalans e ley perpetua que jamés per algun temps los catalans fossen amichs dels genovesos, ans d'aquí avant fossen ab ells en guerra de mort, e açò per la gran malesa que havien fet. Aquest és lo principi de la guerra de genovesos ab catalans, e ab quant justa causa és feta per nosaltres, que no sols ells feren tracció de retre e vendre la ciutat per diners, mas a tals enemichs e infels. Aquestes coses ells tenen naturals que cada dia no's monstra altra d'ells, car sens ley viuen e no són christians. Fet açò, lo comte en Ramon Berenguer de Barçelona tenia gran coratge, e tramès deseximents al rey moro de Valencia, e rey de Tortosa, e rey de Leyda, los quals

reys se trahutaren a ell mentre visqué. Aquest comte hagué dos fills: lo primer, Ramon Berenguer; lo segon, Berenguer Ramon. E lo primer fon comte de Barçelona; lo segon, comte de Prohença, lo qual comtat li avia dat lo Emperador per la valença que féu en liberar la Emperadriu per batalla de son cors. Lo emperador possehia lo dit comtat de Prohença per la conquista que Karles Maynes ab lo Papa havien fet ensemps de Narbona, e per aquell sguart restà a l'Imperi y el com *(comtat)* dit és lo que donà al comte de Barçelona, lo qual partí la terra entre aquestos dos fills. En aquell temps emprès Godoffre de Billó la conquista de la casa sancta de Jherusalem. Anaren-hi lo comte de Rosselló e lo comte de Cerdanya e lo comte de Tolosa ab alguns cavallers de Cathalunya, e fon en l'any DCCCClxxxxvii, de que's seguiren grans fets, segons en aquelles hystories es recomptat. En la dita empresa morí lo comte de Cerdanya en lo combat de la ciutat de Domas.

62

Per mort d'en Ramon Berenguer restà comte de Barcelona son fill en Ramon Berenguer, lo qual fon de gran proesa e molt savi. E

aquest stant molt jove, anà a la conquista de Almeria ab lo rey don Alfonso de Castella, acompanyat de molts barons e cavallers, entre los quals hi era en Galceran de Pinós, qui en una gran batalla que lo dit comte hagué ab la sua gent de Cathalunya ab los moros, prengueren lo dit Galceran de Pinós e portaren-lo al rey de Granada ab sos servidors, e foren trets de la presó per miracle de Sanct Steve, del qual era molt devot; e és cap de iglesia de la baronia de Pinós, en la vila de Bagà, perquè dexe de còmptar la hystoria per menut, perquè molts de Cathalunya la saben. E lo comte de Barçelona, ab la sua gent animosa, pres de salt la ciutat de Almeria e la barrejà e torna-s'en en Barcelona en l'any MCl. Seguint les empreses, assitià la ciutat de Tortosa, la qual era fort, e comanà lo camp an Guillem Ramon de Moncada, condestable, e sobre lo dit siti eren los ciutadans de Barçelona, en lo qual se portaren honradament. E aprés que la hagueren entrada, sobrevengueren molts moros e hagueren-la cobrada sinó per lo gran esforç que los dits ciutadans hi feren, que la deffeneren molt bé. Aprés prengueren lo castell. E lo dit comte los donà als dits ciutadans ennobliment per aquell acte, que fon molt assenyalat, que poguessen portar daurat en les parts que volgessen, axí com los cavallers.

Axí matex qu'els fos servada la pratica dels gentils homens en los actes dels deseximents e batalles, egualant aquells ab vervessors. Entès, emperò, aquestes coses sien compreses en aquells qui honradament viuran e no altres. D'aquestos ciutadans de Barcelona és lo stament tal que algun rey no'l te; car és de gent honrada, rica e vivint honorosament, ab cavalls e armes, pomposament vestits e acompanyats; e totes les primors de honor e gentilesa en la ciutat de Barçelona se troben en poder dels dits ciutadans. Tenen les grans cases moblades, e tinells de argent en lur viure e coses de magnificencia. ¿Qui millor que aquestos merex la honra stant sobre lo gran regiment de la cosa publica de la ciutat fundat sobre virtut, obrant actes de molta fortalesa, e són la conservació dels privilegis de Cathalunya? Cart vist és en las Corts e altres parts, que tostemps la ciutat de Barçelona fa servar les coses. Aquestos no són solament ciutadans, mas cavallers en lo viure e representen los senats de Roma.

63

E per fer més cert aquest acte del ennoblíment dels dits ciutadans, lo rey en Pere terç,

quant ordenà la sua casa e los graus dels titols, mès per orde aquells, e dix axí dels cavallers que poguessen portar or en spasa, sperons, cadena e cap de correja, e que algun gentil home no pogués portar daurat lo speró, ni spasa, ni cadena, ni cap de correja, acceptant *(exceptuant)* los ciutadans honrats de Barçelona, que no vol hi sien entesos, com ja tinguen privilegi de poder portar or e fer actes com los vervessors. Aquestes coses són en lo Archiu de Barçelona. Ab tot, si *(s'hi)* metés foc antigament e los actes se cremaren de les intiquitats o molta part d'ells; e per registres antichs de aquells trets se saben aquelles coses. Perçò stà ordonat que en lo archiu no si *(s'hi)* pot ensendre lum ni metre foc per alguna manera.

64

Essent tornat ab la victoria de la ciutat de Tortosa en Guillem Ramon de Moncada dins en la ciutat de Barcelona, hon era lo comte, feu-li relació de totes les coses. E recordant-se de un ultratge que lo archabisbe de Tarragona li havia fet, del qual havia passat perill de morir, près consell d'en Galceran de Pinós, d'en Ponç, vezcomte de Cabrera, e d'en Pere Alamany, cosins germans del dit en Guillem

Ramon de Moncada, dient-los com lo archabisbe de Tarragona li havia fet una gran minva e per aquella minva era cuydat morir. Perçò'ls pregava que li aconsellassen que devia fer. E los dits nobles li consellaren qu'el matas, axí com feu. Car anant lo dit archabisbe per embaxador al Papa per lo comte de Barçalona, lo dit Moncada e lo vezcomte de Cabrera li isqueren prop lo pla de Matabous aprés lo castell de Moncada, e mataren-lo. Haver-lo mort, lo comte en Ramon Berenguer desheretà en Guillem Ramon de Moncada e l'exellà de tota la terra, e lo Moncada s'en anà en Aragó. Lo comte emprès de conquistar Leyda: posà-li lo siti ab los barons e cavallers de Catalunya e molts ciutadans de Barcelona. E prengué la dita ciutat de Leyda. E estant lo dit comte en Urgell, se seguí que en Aragó era una donzella filla del rey Remiro, la qual se tornà al monastir. Segons és recitat d'amont, aquella era reyna de Aragó. Lo Moncada, home de gran fet, pensà si poguera fer matrimoni de la reyna ab lo comte de Barçalona, e ab los barons d'Aragó començà menejar la fahena. Als barons e cavallers de Aragó plagué molt, en tant que la reyna induhida per lo Moncada. Se acordà de fer embaxada al comte de Barcelona, e los aragonesos volgueren que lo Moncada fos hu dels embaxadors.

E lo comte se trobava a Leyda. Quant la embaxada fon a mija jornada de Leyda, se aturà, e en Guillem Ramon de Moncada anà a soles al comte, qui era imprevist de la cosa, tirant a la sua posada. Essent dins lo castell, digueren al comte com en Guillem Ramon de Moncada venia a ell entrant en la cambra. Les primeres rahons que li digué foren que venia per grans fets del seu honor.

65

Lo comte li dix quin gosar era lo seu en venir-li davant. Respòs lo Moncada: «— Vos sabeu, senyor, que no teniu muller. En Aragó és la reyna que no té marit. Yo he conduhit aquella que sia vostra muller, si vos la voleu ab lo regne de Aragó. Per aquesta rahó yo so açi.» Lo comte respòs que bé fos vengut, «car no sie rey ni princep en Spanya que vos no li poguesseu venir davant portant-li tal present, per grans deserveys que fets li haguesseu, e responc que so prest e content de fer lo matrimoni, e us perdone tota culpa.» Açò fan los homens destres, sercant camins de remeys. Los aragonesos foren arribats a Leyda, e compliren lo dit matrimoni ab capitols que lo comte vivint se digués princep de Aragó, e

que lo primer fill se digués rey de Aragó e comte de Barcelona, e que portas les armes e timbre de Barcelona, e tenir lo crit de Sanct Jordi sens condició alguna. Los aragonesos foren contents. E açò féu lo comte perquè la casa principal se monstras, que era la de Barçelona. E los embaxadors aragonesos li demanaren en gracia que tostemps que lo rey se trobas en batalla, cavaller aragonès portas la bandera principal ab ensenya. Al comte plagué molt e'ls ne feu gracia. En aquesta manera se uniren Aragó e Cathalunya. Aprés de fet lo matrimoni, lo comte conquistà molts castells, viles e la ribera de Cincha e Segre e de Ebro; près Fraga, Serós, Hytona, Jebut, Miquinença. Totes les dites terres donà an Guillem Ramon de Moncada per strenes del matrimoni que fet havia d'ell ab la reyna de Aragó. Emperò aturà's lo castell de Moncada per squivar baronies prop la ciutat de Barçalona a consell de la dita ciutat. Aprés lo rey lo empenyorà a la ciutat, la qual lo posseex huy, e féu moltes gracies de çò que havia conquistat, donant a aragonesos e catalans, de que tothom fon molt content.

66

No és inconvenient dir açí que la casa dels comtes e reys de Barçalona, perxò com se monstra que en lo pendre de la possessió de lur senyoria primer entrà en Barçelona ans que en Aragó; aprés pren la possessió de Aragó; les altres terres no són demanades, car són senyories guanyades: sols presten jurament de vassalls a senyor. Los valencians seguexen lo acte de Barcelona, per quant és de generació catalana. E la dita ciutat de Barçelona té quatre auctoritats que ciutat en lo món sots senyoria de princep no les té: la primera, nom de senyoria, car en lo rebre e acceptació que fa del rey no convoca alguna universitat, ni prelats, ni comtes, ni barons de Catalunya: ella sola dóna entrada e possessió; la segona, usatge de son nom; [la terça,] moneda de Barçalona; [la quarta,] regiment de cosa publica sens intervenció real, car Cathalunya és nom de terreny: Barçalona és lo titol de la senyoria.

67

Les conquistes sobredites fetes, lo dit comte sabé que lo comte de Prohença, son germà,

li era stat mort per cossaris en hun port de Malgur desestradament. Anà en Prohença e féu-se senyor, e rebé hun fill de son frare, son nebot, per criar-lo, per quant era de poca edat. La ciutat de Allet se rebellà contra ell, e destruhí-la e enderrocà moltes terres que no li eren obedients, e féu grans coses en la dita Prohença en deffensió del nebot. Aquest princep hagué de la muller Petronilla, reina de Aragó, dos fills: lo primer appellà Ildefonsus, qui aprés mort del pare fon rey de Aragó e comte de Barçalona; lo segon hagué nom Sancho, e fonch comte de Rosselló e Cerdanya; e més hagué dos filles de la dita reyna: la primera fon reyna de Portugal, e l'altre *(fon muller)* d'en Armengol, comte de Urgell. Morí en lo burgo de Sanct Dalmau, prop la ciutat de Girona en Lombardia, trobant-se sobre los fets de Prohença, en l'any Mil Clxxii, e féu-se aportar a Ripoll.

68

Lo rey Ildefonsus e comte de Barçalona, fon lo primer rey de aquesta terra, e lo dit comte de Prohença morí sens infants, e lo comtat tornà a aquest rey d'Aragó, qui era jove, e lo comte de Tolosa li féu molts dampnatges en la Prohença. Mas aprés que ell fon gran, s'en

satisfeu bé, que li corregué tota la terra ab bandera stesa ab los barons de Prohença e de Cathalunya, e posà lo siti sobre la ciutat de Tolosa. E aprés s'en tornà en Cathalunya, e féu valença al rey de Castella contra los moros; e per aquella valença lo rey de Castella li enfranquí los feus tenia en Aragó per ell. Aprés li donà la filla per muller, appellada Sancha. E haver fet lo dit matrimoni, s'en tornà en Cathalunya. Féu molts actes. Aprés guerrejà ab lo rey de Castella perquè li era entrat en son regne, e vengueren a batalla. Fon vençedor lo rey d'Aragó, car lo rey de Castella perdé quatre milia homens entre morts e presos. Hagué tres fills: lo primer, Pere; lo segon, Alfonso; lo terç, Ferrando; e més tres filles: la primera, Constança, fon reyna de Hungria; la segona, Elionor Sancha, fon muller del comte de Tolosa; la terça fon muller del comte de Carcassona. Veent lo Papa los dos reys guerrejar, posà pau entre ells e féu-los concordes. Anà lo dit rey al vot de Sanct Jaume per devoció, e tornat foren les fams en Catalunya, e ell féu moltes caritats. Fundà lo monastir de Poblet. Aprés morí. Dexà rey de Aragó e comte de Barcelona Pere; a don Alfonso, lo comtat de Prohença; a don Ferrando, lo comtat de Rosselló. Morí en l'any Mil Clxxxxvi e fon soterrat en

Poblet. De aquest tenen lo principi les sepultures dels reys a Poblet: los comtes jaen tots a Ripoll.

69

Regnà lo rey en Pere. Fon bon christià. Près per muller la filla del princep de Montpeller, dòna Maria, neta de l'emperador de Constantinoble. Hagué hun fill appellat en Jaume, e per la dita muller hagué la baronia de Montpeller. Anà per monstrar-se ab la reyna al Sanct Suari de Roma, molt bé acompanyat de barons de Catalunya e de Lenguadoc; e lo comte de Foix lo acompanyà e lo rey près-lo per companyó de armes e donà-li les sues armes. De lavors ensà la casa de Foix fa les armes de Catalunya. E essent en Roma se coronà, e féu la corona de pa ab molts joyells. Per tant que la corona era de pa, lo Papa de ses mans lo coronà, que no s'acostumava de posar als altres reys. Aquest fon qui renuncià al jus patronat de son regne. Obtengué per gracia del Papa que tota vegada que lo Papa cavalcas per anar en alguna part, hagués portar un panó de les armes de Aragó. Esta practica serven los papes. Bé li costà. Ell devia esser massa devot. Seguí's que los barons de Aragó e de Catalunya li feren gran

qüestió, dient que no u podia haver fet. Ell respòs que no havia renunciat sinó a son dret, perquè li protestaren ab carta. Era rey qui tenia devocions. Fon en la batalla de Ubeda per valença que féu al rey de Castella, e per sa industria vençé lo rey moro appellat Miraboli lo Verch. Crec yo los vassalls qui eren ab ell foren destres e de gran prudencia; emperò les honors e los fets en que ells se troben se acostumen metre tos temps en compte dels princeps.

70

En l'any Mil CCxxxxviii passà en Spanya lo rey Miraboli de la Affrica, lo qual aportava en sa companyia xxx reys moros. Eren en nombre Cl milia combatents entre de peu e de cavall. Començà a fer grans damnatges al rey de Castella e de Portugal, en tant que no podien resistir. Trameteren al Papa e al Emperador e al rey de França e al rey de Aragó e a tots los christians qu'els volguessen socorrer. Stant lo rey en Barcelona, rebé les lletres dels reys de Castella e de Portugal. Respòs-los que lo més prest que porie ell los socorreria; è tantost scriví a tots los barons e cavallers de son regne, encara scriví al comte de Foix,

qu'el volguessen acompanyar a socorrer los reys de Spanya. Tots los senyors foren contents. Cobrada la resposta, lo rey fon molt content. Tantost lo rey cavalcà e anà a Çaragoça de Aragó e amprà axí matex los aragonesos, e anaren-hi fort pochs. Sabent los barons e los qui devien anar que lo rey era en Aragó, partiren per seguir-lo. Lo comte de Foix partí ab molta gent de honor, de ses terres, en nombre D de cavall. Anaren de Catalunya tots los comtes qui disposició tenien, e ab ells tots los barons, cavallers, gentils homens, qui's trobaren dos milia e sis cents de cavall, gent lestada ab molta noblesa, e deu milia de peu. Partiren e foren molt prest a Çaragoça ab lo rey. E quant foren tots ajustats ab los del comte de Foix, foren tres milia e cent de cavall. Los aragonesos eren cinch cents de cavall e deu milia de peu. Entre tots foren iii milia DC de cavall e xx milia de peu. Partí lo rey e fonc junct ab los reys de Castella e de Portugal; emperò lo rey de Navarra hi fon primer. Com quatre reys foren ajustats en la vila de Ubeda en lo regne de Castella, veren-se ab molta gent d'armes e de peu. Delliberaren de combatre ab los moros e dar-los batalla. Entre los reys havia gran contrast de qui hauria l'avantguarda, e no s'en podien concordar. Foren de acort de star a ordinació

de hun cavaller de Ampurdà qui havia nom en Dalmau de Crexell, qui era molt conegut per los reys e de gran proesa, e lo més experimentat de tota Spanya e savi en sos juys. Era home vell e no era ab algú dels reys, sinó per sí matex. Quant lo cavaller hagué oyt los reys e les lurs rahons, començà ordenar les batalles. Donà al rey de Castella l'avantguarda, per tant com los moros eren en son regne; aprés, lo rey de Portugal; aprés, ordenà lo rey de Navarra; e la reguarda al rey de Aragó. E lo dit rey en Pere restà descontent de la ordinació e monstrà's felló contra lo seu cavaller en Dalmau de Crexell; e lo dit Dalmau, per honrar son rey, per quant era català, e fer-lo content, ordenà-li una destresa de batalla. En la nit féu-li passar la meytat de la gent ab ell ab una bandera a soles de Sanct Jordi, e que lexas tota la sua gent ab lo comte de Rosselló, son cosingermà, ab totes les banderes, e per lo matí se trobara detras los moros, e guanyara gran honor, e que algú no'n sentís res. Lo rey cregué lo cavaller. E per lo matí lo rey de Castella ferí sobre los moros, lo rey en Pere ferí al detras, tots los reys feriren ab gran animo. Fon gran batalla. Los moros, qui's veren los christians detras, començaren de rompre e voltar les cares, e per la industria del rey en Pere los moros foren romputs e

vençuts. E en la batalla morí lo cavaller en Dalmau de Crexell, qui no volgué dexar son senyor. Lo rey en Pere fon naffrat, e al dit cavaller los reys li feren honrada sepultura, e feren-lo soterrar en el sglesia de Ubeda. E moriren dels moros sexanta milia. Feren lo botí de totes les values, e féu lo repartiment hun cavaller castellà appellat don Pedro d'Alfaro, e donà primer al rey d'Aragó, seguint aprés al rey de Navarra, e aprés al rey de Portugal. Per lo rey de Castella trià una bella spasa a soles, presentant-li aquella ab la honra, dient que en son regne eren stats vençuts e que a la sua part no se sguardava altra cosa. Gran prudencia de cavaller! Donà la honra a son senyor e satisfeu algun tant les despeses als altres, donant-los les values, pus per socorrer son rey eren venguts. Tots los reys s'en tornaren en ses terres. E venint-s'en lo rey en Pere, trobà lo socors dels françesos que venia, e per lo dit rey los fon dit que ja era stada dada la batalla, comptant-los la manera; e per çò los francesos s'en tornaren.

71

Quanta stima, honor e gloria aconseguí aquell cavaller qui la batalla ordenà, que la

elecció de quatre reys, tenints tants cavallers en lur exercici, en ell restas! Molta fiança li fon dada, que en son juy e orde tota Spanya se reposà's. Monstrà de sí la saviesa e destresa en lo orde que mès, e encara lo amor que a son rey e senyor assenyalà, seguint-lo en la execució de la batalla. Qui virtuosament restà en ella, retent lo spirit a Déu omnipotent que en gloria lo té collocat. ¿Qual ha pogut més fer en aquest món? Ell s'és honrat en presencia de tants reys, servant-los lo honor e stat, ha tramès la anima en aquella part hon la beneventurança eterna se monstra, perquè en los cels e terra d'ell serà memoria.

72

Tornant lo rey de la batalla dels moros de Castella, li vengué nova que son frare don Alfonso, comte de Prohensa, era mort, e dexà tres filles. Féu testament dexant hereter son germà lo rey d'Aragó e que li maridas ses filles, comanant aquelles a hun senescal fins que son frare vingués, e lavors las hi donas de continent. Sabent lo rey la mort, partí ab tres galeres; e com fon a Marsella e volgués exir a terra, lo senescal de Prohença fon aquí, lo qual tenia les filles; e dix lo senescal al

rey: «—Senyor, vostre frare, ans que morís, me comanà ses filles perquè yo les guardas fins que vos, senyor, fosseu açí. Emperò yo, senyor, he ben servit lo comte vostre germà e d'ell no he res aconseguit fins açí; perquè, senyor, yo vuy saber de vos quina gracia me fareu ans que entreu e ans que us meta en vostre poder vostres nebodes, que may les haureu si vos, senyor, per satisfacció del que he servit a vostre frare, no'm donau lo comtat de Milan». Lo rey, qui veé que lo senescal parlava en aquesta manera, dix: «—¿E còm, senescal, voleu lo comtat de Milan per tenir mes nebodes e lo comtat de Prohença? Yo us faç cert que no'n faré res, e yo veuré qui'm vedarà de haver mes nebodes e lo comtat, lo qual es meu». E haver dit aquestes paraules, féu vela e s'en tornà en Cathalunya e començà fer armada per tornar sobre Prohença. Lo senescal, vista la furia del rey de Aragó, anà al rey de França e presentà-li les filles ab lo patrimoni del pare, qui era Prohença e altres comtats, perquè fes matrimoni de les dites infantes ab son fill e germà. La filla major donà a son germà, appellat Karles; la segona, al Dalfí, fill [del rey; e la manor al rey de Anglaterra. E la major hagué Prohença, de hon és pervenguda la cassa *(casa)* d'Enjou per aquella dòna de la casa de Aragó. E aquell Karles fon aquell

qui près la conquista del realme de Napolls per lo Papa. E fets los matrimonis, lo Karles, germà del rey, anà pendre la posseció del comtat de Prohença, e no'l volgueren acollir. Féu-hi gran dan e tornà-s'en, sabuts los matrimonis. Aprés lo rey de França féu fer les bodes a les dos reynas y a la comtessa de Prohença. E com foren en la festa, les dos reynas staven eguals, e la comtessa de Prohença, germana major, stava devant ab hun coxí aseguda. Com la comtessa viu star les dos germanas menors més alt que ella, stigué descontenta, com ella no s'igollava ab ellas. E aquí mateix la comtessa de Prohença votà davant sa sogra, que era viva reyna de França, e davant lo Dalfí, son cunyat, e davant son marit, que jamés ella seria en part hon les germanas fosen, fins a tant que ella fos egual ab elles. Fet açò, s'en tornà a Prohença, e de alí no isqué fins agué titol de reyna. E quant lo marit près la empresa de Napols per lo Papa, se intitulà rey, e la comtessa fonch reyna e complí son vot e anà a París a vesitar sa germana, e aximateix a Anglaterra per veure la altra germana. Aquesta empresa se féu per quant lo rey de Napolls Corrali, germà del rey Mamfré, era enemich de la Sglesia, e lo Papa donà'l per sismatich, e lo dit Karles, fill del rey de França, marit de la comtessa de

Prohença, près la empresa. De aquelles hores ensà és la gerra *(guerra)* de napoletans e prohensals, e jamés la casa de Aragó a cobrat lo dit comtat de Prohença. Morí lo rey en] Pere en l'any MCClii. Dexà hun fill appellat Jaume de Aragó.

73

Regnà lo rey en Jaume de Aragó, comte de Barcelona e baró de Montpeller, al qual deien rey Sanct e fon molt virtuós, e venturós contra moros, car jamés perdé batalla, e encara en les batalles hon ell se trobà, algunes vegades fon vist Sanct Jordi. Aquest rey restà jove e foren eletes persones a Montsó de Aragó e de Cathalunya qui'l governaren fins a xviii anys, que près per muller la filla del rey de Castella; aprés se desfeu lo dit matrimoni per deute de parentesc; e près altra muller, la filla del rey de Hungria, néta del emperador de Constantinoble, de la qual hagué tres fills: lo primer, Pere; lo segon, Jaume; lo terç, Sancho; e més tres filles: la primera, Violant, que fon muller del secundo genit de Castella; la segona, Ysabel, que fon muller de Felip, rey de França; la terça, Maria, que no hagué marit. Aquest rey havia promesa una altre muller ans de la primera e aprés la negà:

e havia nom Teresa de Bidaume, noble dòna. Ella pledejà davant lo Papa e guanyà qu'els fills eren ledesmes. Lo hu hagué nom Jaume, senyor de Xerica; lo segon, Pedro de Gerbederies, qui foren legittims, per tant com la mare ho guanyà davant lo Papa. Encara féu dos bastarts: Ferrando d'Ixar; altre Ferrando Sanchez de Castro, senyor d'Antilló.

74

Emprès la conquista de Mallorques, e aquella tornà a la fe christiana, ab ajuda de prelats, barons e universitats de Cathalunya, los quals passaren ab lo rey e molts gentils homens. La qual ciutat près e poblà de christians, e tornà-s'en en Cathalunya. E deu anys aprés tornà pendre la conquista de Valencia ab ajuda dels tres braços damunt dits e ab ajuda de la reyna de Aragó. E en poc temps hagué la ciutat de Valencia e les més parts del regne, e féu poblar la ciutat de Mil fadrines e dònes que y féu anar de Leyda e de Urgell, e a totes donà marit dins la ciutat. Aprés féu fer leys e furs ab que la ciutat visqués e fos regida. E volgué que los furs e ordinacions fossen fets per lo Archabisbe de Tarragona e en Ramon Folc, vezcomte de

Cardona, e en Pere Galceran de Pinós. Ab los quals furs e ordinacions lo regne s'és conservat, e huy se troben en la casa del Consell de Valencia ab les armes dels dessús dits. Aquest rey cresqué sos regnes e terres a la fe christiana MCC sglesies. Emperò en son temps alguns barons se ajustaren en Cathalunya en la vila de Solsona, per quant lo rey los fahia sobres per voler guerrejar ab ell, dels quals barons era cap en Guillem Ramon de Moncada. Lo rey era molt savi e tornà'ls a loc les injuries fetes.

75

En lo temps del dit rey vengueren Sanct Francesc e Sanct Domingo, e fundà part dels monastirs dels dits sants en son regne. En temps d'aquest rey fon la destrucció dels Temples, e perçò lo dit rey féu lo orde de Muntesa. Fon maravellós rey. May féu res a la terra qu'els desplagués, que tot ho fahia ab consell d'ells. Ans que morís ordenà son testament. En Pere primogenit féu rey de Aragó, comte de Barçalona e rey de Valencia; lo segon fill, Jaume, féu rey de Mallorques e comte de Rosselló e de Cerdanya e senyor de la baronia de Montpeller. E finà sos dies en Vilafranca de Penedès en l'any MCCLxxii e fon soterrat a Poblet.

76

Fon rey de Aragó e comte de Barçalona don Pere, fill major, al qual fon imposat *dels francesos*, per quant menà moltes guerres ab ells e tostemps ne havia lo millor. Aquest, essent viu lo pare, conquistà dels moros lo regne de Murcia e donà'l a son pare per monstrar-li amor e obediencia; e lo dit rey partí lo regne ab lo rey de Castella, al qual se partenyia la conquista. Açò féu per justificar-se, e lo rey de Castella dexà-li Oriola e Alacant e algunes viles e castells. La resta fon del rey de Castella sens affany ni despeses. No u haguera fet lo rey en Pere, qui'l conquistà; mas per esser-li obedient no gosà res dir. En temps de aquest rey se levaren tots los barons de Catalunya o la més part contra lo rey; los quals eren: en Guerau de Cabrera, qui era comte de Urgell, lo qual comtat li era vengut per la mare; lo vezcomte en Ramon Folc de Cardona; en Roger, comte de Pallars, e son frare, vezcomte de Vilamur; Ramon de Anglesola, Pere de Moncada, Berenguer de Puigvert, Galceran de Cervelló, Bernat Roger de Erill, Ponç de Ribelles, Ramon de So, e molts cavallers ensemps ab aquestos barons, en Guillem de Bella, e molts gentils homens, e

encara lo comte de Foix, fill d'en Gascó de Moncada; e tots se meteren a Balaguer. Lo rey, no poc turbat de aquestos que li volien levar lo regne, aplegà consell a la ciutat de Barcelona, e totes les universitats li foren parcials e tingueren ab lo rey; e ab bon consell de la ciutat de Barcelona, lo rey los prengué tots dins Balaguer e dexà anar tots los cavallers e gentils homens e servidors, sinó los barons e nobles. Levà'ls quant tenien e meté'ls al castell de Ciurana e Miravet. Lo rey de França, sabent la divisió en que lo rey stava, comensà'l a guerrejar; e lo comte de Foix, qui era dels presoners, deya que si no fos pres que li faria tants serveis com poria. Sabent lo rey açò, dexà'l anar e dix-li que li fes tot lo mal que pogués, que ell lo stimava poc e perçò'l lexava anar, que d'ell no volia serveys. Seguí's aprés que lo rey emprengué lo viatge del Coll en la Barberia, e sobre la empresa lo rey tragué alguns barons e nobles de la presó. Los altres restaren e moriren en presó.

77

Stant sobre lo siti del Coll, los sicilians li feren embaxada, los quals havien mort los françesos. E foren los embaxadors de Sicilia

lo comte de Sclafana e micer Joan de Proxita, lo qual aprés heretà en Valencia, e de aquell principi començaren los Proxites. Digueren los embaxadors: «—Senyor, los sicilians suppliquen a vostra gran senyoria qu'els vulla deffendre de lurs enemichs, e volen a vos, senyor, per rey, axí com aquell al qual lo regne de Sicilia se pertany». Lo rey los demanà per què havien mort los françesos. Respongueren per la mala senyoria qu'els feyen. Lo rey respòs als embaxadors que s'en tornassen, que ab ells ensemps los enviaria embaxadors. E tramès en Galceran de Cruylles e en Pere de Queralt, e tots ensemps partiren e foren a Palerm, la ciutat mestre. Los embaxadors digueren als sicilians que lo rey en Pere de Aragó era content de deffendre'ls, axí com aquell qui era lur rey e senyor per part de la reyna Blanca sa muller, la qual era filla del rey Mamfrè, lur senyor natural, lo qual los francesos havien mort; e per aquesta sola rahó, ell los entenia deffendre dels françesos, sos capitals enemichs. Emperò volia que tots los barons e ciutats lo jurassen per senyor, e que lo jurament fessen als embaxadors en persona sua, e de continent ell seria en Sicilia. Los sicilians, havent oyt los embaxadors, daren compliment a les coses qu'el rey volia, ab gran plaer. Complides les coses, los emba-

xadors partiren, e, essent juncts ab lo rey e feta la relació, lo rey partí ab tot son stol. Arribà a Palerm, hon fon bé rebut com a rey e senyor per tots los barons e senyors de la terra, e tots lo juraren per rey e senyor en la sglesia mestre. E essent jurat, començà cavalcar e fer la via de la ciutat de Messina, hon lo rey Karles era e tenia lo siti. Axí matex féu partir les galeres aquella via. E féu embaxadors al rey Karles, al qual explicaren la embaxada qu'es levàs. E tantost hoida la embaxada, lo rey Karles féu levar lo siti e s'en passà a Rigolls, a XII milles de Messina, ab tot son stol. E axí lo rey hagué tota la illa de Sicilia. Aprés delliberà entrar en Calabria, e lo rey Karles se mès dins la ciutat de Napols. E lo rey en Pere près molts castells e viles en la Calabria. Lo rey Karles, qui veya perdre tota sa terra, per torbar lo rey de Aragó, requerí'l de batalla cors per cors, o L per L, o cent per cent. Rebuda la letra de requesta, monstrà's voluntari, donant la elecció al rey Karles de fer-la axí com volria. Elegí lo rey Karles que fos cors per cors e que fos jutge lo rey d'Anglaterra, e qu'es fes en la ciutat de Bordeus. E lo rey en Pere fon content, e axís fermà la batalla. Ans que lo rey tornas en Catalunya per complir la batalla, féu venir la reyna sa muller en Sicilia, menà ab ella sos

fills e lexà lo primogenit en Catalunya, e lo rey lexà en guarda a la reyna lo noble en Roger de Loria, lo qual fon almirall, qui en una batalla que hagué davant Napols près la muller del rey Karles e lo primogenit son fill y l'altre germà y dos fills; e près dins la ciutat de Napols hun carrer qui s'appellà la rua Catalana, la qual tingué tres jorns. E quant près los damunt dits, ells se n'anaren a Salern. Aprés lo capità menà la reyna e fills e filles a la reyna de Aragó, en la illa de Sicilia, e stigueren présos fins la guerra fon finida.

78

Complida la batalla del rey ab lo rey Karles, la qual passà en aquesta manera: que lo rey Karles, ab ajuda del rey de França, conçertaren que lo rey d'Anglaterra fóra content que, essent lo rey de Aragó en la ciutat de Bordeus, faria tot avantatge al rey Karles, e encara li consentí que metés gent d'armes en la ciutat de Bordeus per aquella jornada perquè's pogués honrar del rey d'Aragó. Sabent açò lo rey, no stigué de anar a la ciutat de Bordeus avisadament. Sabudes totes les coses que contra ell se eren menejades, anà desfreçat; e essent al terme de la batalla, lo dia

assignat, no conegut, corregué lo camp e féu levar son acte de la sua presentació. E perquè lo loc no era segur, ab gran cuyta partí. Lo rey Karles, sabut açò, ab la sua gent d'armes seguí lo rey de Aragó, al qual no pogué atenyer. Y passà en Aragó, près son germà bastart e féu-lo negar en lo riu Sincha, per quant lo dit bastart se era ligat ab lo rey Karles e havia emprès de matar lo rey en Pere son frare. Aprés se n'anà en Barçalona, e stigué fins qu'el rey de França ab son poder fon en Catalunya, lo qual menava ab sí hun Cardenal qui havia dat la croada de part del Papa contra lo rey de Aragó e tots sos regnes.

79

Veent lo rey que los françesos eren a Narbona, e que son germà lo rey de Mallorques no s'apparellava de deffendre's, anà lo dit rey en Rosselló ab los barons e cavallers de Catalunya. E alguns no sabien per què anaven, e lo noble en Ramon Folc de Cardona li demanà hon anava. Lo rey li respòs que a Perpinyà per pendre lo rey de Mallorques son germà. Lo rey tirà al portal de la vila per entrar, e tantost com los de la vila lo veren obriren les portes. Tirant la via del castell, los de la

guarda trameteren a lur senyor fent-li saber qu'el rey son frare era aquí. Lo dit rey no'l volgué veure, e per una porta falça se isqué del castell e meté's en lo castell de la Roca. Lo rey en Pere près la reyna e dos fills e partí tantost per a Barçalona e convocà corts als catalans. E dix lo rey: «—Yo bé sçe que vosaltres no sou contents de mi.» E féu-los grans exclamacions e pregà'ls que vers ell se volguessen haver com a bons vassalls, que ell faria tot ço que volrien, e que lo passat fos no res, e no s'hagués a dir que per flaquesa de animo los françesos nos haguessen conquistats. Respongué la Cort que fossen reintegrats dels prejudicis que fets los eren stats, e serien contents de fer lo degut. Aquest era rey tempestós e de gran furia e no feya res per la terra sinó quant los havia mester. E axí lo rey féu ço que la terra pretenia, e mogueren-se en son servey; feren grans provisions per les fronteres, e lo rey stigué en Barçalona; féu de aquí tots los apuntaments necessaris per a la guerra; vengué en Roger de Loria de les illes. Lo rey de França hagué près Gerona. Vengut lo socors de la marina ab Roger de Loria, lo rey isqué contra los francesos; e ab batalles fetes axí matex per fam, los francesos se havien a retraure aprés de moltes coses qui's seguiren. Lo rey de França morí en

Ampurdà a casa d'en Sorts. Mort lo rey de França, lo rey en Pere hi tragué los francesos. Aprés de aquestes coses, lo rey s'en tornà a Barçalona, e près-lo malaltia e morí en l'any Mil CClxxxv. Féu testament: restà rey de Aragó e comte de Barcelona, Alfonso, fill primer; segon fill, Jaume, féu rey de Sicilia; lo terç fill, Federic, féu duc de Noto. Havia dos filles: Isabel, que fon reyna de Portugal; la segona, Costança, que fon muller del rey Robert de Napols. E fon soterrat en lo Monastir de Sanctes Creus.

80

Restà rey don Alfonso: fon appellat *Franc.* Passà en la illa de Menorca ab molta gent d'armes de Catalunya, e près-la a son oncle lo rey de Mallorques per quant li era desobedient. Quant lo rey fon tornat, anà en Castella per fer pau entre los castellans, qui eren en gran discordia. Tornat de Castella, la terra acordà de fer-li tenir corts generals a Monsó, ahon ordenà constitucions profitoses al regne. Aprés revocà alguns donatius ultra mesura que havia fets, e perçò li deyen lo *Franc,* que no guardava lo que prometia, e les coses dades hagué revocar per los damnatges que

s'en seguien a la terra. E stant en Barçelona, près-lo malaltia e morí jove, sens fills, en l'any MCClxxxxii. Jau lo seu cors en lo monastir de frares menors de Barcelona.

81

Regnà lo rey en Jaume, germà del rey don Alfonso, lo qual era en Sicilia; e tota Catalunya tramès lo comte de Ampuries ab dos galeres per embaxador al rey. Sabuda la nova, aplegà los sicilians e dix-los la mort del rey son frare, e per aquella rahó ell havia a partir; però que ell los dexaria la reyna sa mare, e son frare don Federic per regidor. Los sicilians foren contents, e partí per Catalunya, hon lo reberen per rey e senyor, e axí matex en Aragó. E près per muller la filla del rey de Castella. Ab ficció de matrimoni lo volia metre en poder del rey Karles de Napols e devia'l pendre en la vila del Ogronyo. Sabuda la malesa, lo rey en Jaume desféu lo matrimoni, e mès-se a guerrejar ab lo dit rey de Castella. Lo Papa tractà pau entre ells e que prengues la filla del rey de Napols per muller, la qual havia nom Blanca, e lo rey en Jaume donas una germana al rey Robert de Napols, fill del rey Karles. E axí lo rey en Jaume complí los

matrimonis e promès tornar Sicilia al rey Karles; e lo Papa feu-lo ganfanoner e almirall de la Sglesia. Per ma fe, gentilment lo satisfeya, segons qual era. Axí matex donà-li les illes de Sardenya e Corçega, que les reconquistas, volent metre en execució la offerta que fet havia de Sicilia. Quant los sicilians ho saberen, dexaren-lo per qui era e prengueren lo germà per senyor, don Federic. Quant hagué fet la promesa, anà en Roma molt bé acompanyat. La maravella era que a tan gran simplesa, los de son consell e encara les terres lo acompanyassen de consentir a tal maneig. E partí per mar ab xxxx galeres e L entre naus e altres fustes, e veu-se ab lo Papa; apuntaren los fets de la possessió de Sicilia. E ell ab la armada féu la via de la illa de Sicilia per metre en possessió al rey Karles. E dien que lo rey no havia intenció de attendre les coses encara que les prometés. Vista la manera, no'n podia bé exir, que lo prometre li era gran vergonya. Los sicilians saberen que venia lo dit rey, feren-li exir son frare a l'encontre ab LX galeres. Veren-se davant Capo d'Orlando, e aquí hagueren gran batalla, ahon los sicilians perderen xv galeres e foren vençuts, e don Federic tornà-s'en en Messina. Aquest lo haguera bé pagat si l'hagués vençut: en loc de dar ell Sicilia, li hauria levat tots los reg-

nes. E lo rey en Jaume fon acullit a Palerm e tramès per son frare a Messina que vengués: crec yo ab tals paraules que aquell fià. Quant foren los dos, lo rey en Jaume lo féu rey de Sicilia a tracte dels barons de Catalunya, fent-lo desistir de la promesa, axí com era rahó. Açí monstraren los catalans la saviesa, mas fora stada major rahó la haguessen coneguda en lo principi, e no's foren seguides tantes coses.

82

Stant lo rey en Jaume e rey Federic en Sicilia ab gran stol, lo emperador Constantí, congoxat del Gran Turc e no podent-se deffendre d'ell, e sabent la gran armada qu'es trobava en Sicilia del rey de Aragó, tramès-lo pregar li consentís part de la sua gent per deffendre son imperi dels turchs infels, que ell los daria sou e moltes endreçes. Lo rey, valerós e de molta virtut, ab plaer e voluntat de la sua gent d'armes, tramès la major part de son stol a l'emperador. Era capità hu de la casa d'Entença e frare Roger, ab molta gentilesa ab ells ensemps juncts en Constantinoble. Lo emperador los rebé ab molta honor, fent-los donatius e gracies, venint al experiment de les batalles contra los turchs, qui tenien lo

imperi stret. Hagueren de grans victories e tornaren atras los enemichs molta terra. Vist açò, lo Emperador, del gran beniffici e honra que los catalans li feyen, féu Magaduff aquell d'Entença, qui és dignitat aprés sa persona en lo Imperi. Axi matex féu gran senyor frare Roger e donà donatius a tots los altres; e més donà muller al d'Entença per assegurarlo en son Imperi, monstrant-li amor e voluntat, stant tota la gent d'armes contra los turchs e tots jorns aconseguint victories contra ells. Lo emperador tenia hun fill; e dubtant que los catalans, qui tant animosament se monstraven en los fets de les armes, no li poguessen fer alguna burla, lo que no devia dubtar, se meté por d'ells; e per satisfacció e guardó del bé rebut, tramès per lo d'Entença, qui era Magaduff, que vengués a parlar ab ell en la ciutat d'en Pera. Lo qual anà decontinent, e, arribat que fon, lo féu matar. Sabent açò la gent de armes qu'es trobava en la frontera, per servici seu feren embaxadors al Emperador, fent-li entendre la malvestat e la crueltat de son fill. No content, lo fill, de la mort del capità, encara feu matar los embaxadors e posar los quarters per les carniceries. Qui pot de aquest venjança pendre, vista tanta ingratitut que de tant bé fet, mort cruel los ha dada! Leven-se les armes dels catalans qui de la sanc de aquest

se farten, donant ell e sa terra a cruels penes sostenir. Los quals se ligaren ab los turchs, que tenien retuts y vençuts, contra lo Emperador, lo qual primer servien. Feta la liga, posaren lo siti sobre la ciutat d'en Pera, en la qual lo fill del Emperador se trobava, e ab combats e batalles la entraren e donaren a cruel mort lo fill de l'emperador e sa gent per venjança de la mort de lurs principals. Veent lo emperador la gran furia de aquest exercit, los tramès a pregar que no'ls plagués fer més dan del que fet havien; pus lo fill qui les crueltats havia principiades era mort, e'ls donaria tot lo sou qu'els era degut, ab lo qual s'en porien tornar. E la gent d'armes fon contenta, e despedint-se d'ell ab lurs exercits, lo duc de Atthenes, qui stava axí matex soberguejat del Turc, féu-los partir per hun temps lo volguessen socorrer, sabent lur ardiment e animo valerós, pus los era en camí de lur tornada. Content lo stol dels catalans, e rebut lo sou, feren tal servici al Duc, que dins poc temps li cobraren tot lo ducat, lo qual tenia perdut e era en poder dels Turchs. Stant en les victories, lo Duc pensà fer semblant malesa qual havia fet lo fill de l'Emperador de matar los catalans, pus se trobava ab la terra cobrada, Déu omnipotent, qui no dexa los virtuosos perir, los donà sentiment de la gran execució

que d'ells se devia fer, e tots ab lurs armes ab batalla parada se meteren en camp contra lo duc e tot son exercit. De que los catalans restaren vençedors, e mataren lo duc e la major part de sa gent, e prengueren tot lo ducat de Atthenes e de Neopatria, de que Negrepont era una provincia de aquelles, e encara les armes del rey de Aragó stan en los portals de les muralles. E trameteren al rey Federic, informant-lo de totes les coses seguides. Lo qual arribà en Atthenes e près la possessió, e durà hun temps. Aprés s'en tornà ab son exercit e dexà les terres provehides, les quals se tengueren gran temps. Aprés, per les discencions que entre los sicilians e catalans se seguiren, lo emperador Constant les cobrà, restant lo titol a la casa de Aragó.

83

Aprés lo rey en Jaume s'en tornà en Catalunya: portà-s'en la reyna sa mare, e tota la terra li féu gran festa en la sua tornada. Aprés pochs dies, la reyna sa mare morí, e fon soterrada al monastir de frares menors de Barçalona. Aprés de açò tornà al rey de Mallorques, son honcle, totes ses terres, e visqué ab gran amor ab los parents e vassalls. Hagué

de sa muller tres fills: Pere, Berenguer, n'Amfós. Entre aquestos fills se seguiren transpostacions de comtats e heretatges, les quals coses dexe per larguesa. Los dos renunciaren la primogenitura sobre n'Amfós, qui emprès la conquista de Sardenya, e tota la terra trobà gran plaer com aquell devia esser rey. Crec yo los altres valien poc e eren poc volguts. Aquest rey en Jaume pres per muller una filla d'en Pere de Muncada, la qual havia nom Elisèn. Aprés poch temps morí en Barçalona en l'any MCCCxxvii. Fon soterrat a Sanctes Creus ab son pare. Aprés mort del rey, la reyna renuncià al món e féu lo monastir de Pedralbes, e aquí stigué, mentre visqué, honradament e virtuosa. Morí en dit monastir en l'any MCCCxxx.

84

Regnà n'Amfós, fill del rey en Jaume, lo qual fon molt accepte a la terra per la bona voluntat que monstrà, stant en la joventut, de voler passar en la conquista de Sardenya; e per sos jermans li fon renunciada la primogenitura, axí com és stat reçitat; e la terra li féu armada de molts barons, nobles e cavallers e ciutadans de Barçalona e altres gents

de Cathalunya, de cavall e de peu, ab moltes galeres, naus e fustes per passar en lo dit regne de Sardenya. Eren les dites gents d'armes en nombre de mil de cavall e vint milia de peu, e los navilis, entre naus e galeres e altres, CL, en que havia Lx galeres entre groçes e sotils. E ab aquest stol, stant infant, passà en la illa de Sardenya; apuntà devant lo Castell vermell que huy se appella Caller, lo qual castell se tenia per los pisans. Aquí lo rey n'Amfós se atendà ab tota sa gent en una vila que poblà e mès-li nom Bonayre; e aquí tingué assitiat lo castell tres anys, fins qu'es reté e's donà a ell; e durant lo siti hagué grans batalles e scaramuçes ab los sarts e pisans; emperò tostemps fon lo dit rey vençedor.

85

E més guanyà tota la illa, e encara la illa de Corçega. Aprés de les victories, aplegà totes ses gents, e ab gran liberalitat e magniminitat, usant de magnificencia, repartí totes les terres de les illes ab sos servidors, donant a cada hú segons la stima e merexer qu'es trobava; e huy tots aquells heretatges o la més part resten de aquella conquista als barons o senyors qui'ls posseexen.

86

Stant sobre les conquestes lo dit n'Amfós, la muller parí un fill, e lo rey son pare veya que la muller seria infantera, tramès a l'infant n'Amfós en Sardenya, e star ab ell féu-se prenyada e parí hun fill, lo qual hagué nom Jaume. Haver hagudes totes les terres e la victoria ab compliment, ordenà de tornar en Catalunya e comanà les terres e regiment per guardar aquelles. Totes aquestes coses féu stant primogenit. Aprés partí ab tot son stol. Arribà en Barcelona, en la qual son pare lo rey en Jaume lo sperava ab gran desig. L'infant isqué ab los abits de Sardenya per una cosa nova.

87

Com fon devant lo rey son pare per fer-li reverencia, lo rey no li digué res ne li donà la mà a besar, de que tots los barons, nobles e cavallers e altres gents foren molt maravellats de l'aculliment qu'el rey li havia fet. Aprés lo infant se n'anà a posar al Palau petit; e aprés menjar, lo infant se vestí a la catalana, axí com se usava en la cort del rey son pare, e vengué a visitar lo rey. Com lo rey veé

venir son fill, no sperà vengués a ell, mas isqué a rebre'l al cap de la scala e pres-lo e besà'l e abraçà'l ab gran amor e posà'l en la cambra.

88

Stant en presencia de tots, la reyna, madrastre de l'infant, la que era de la casa de Muncada, discreta dòna, demanà al rey: «—Per què de matí, com lo infant vengué a vostra senyoria, no li féu bon aculliment e ara lo haveu fet tal?» Lo rey respòs: «—Si de matí fos vengut vestit ab les robes del vençedor, sens falla yo li haurie fet lo honor que ara li he fet; mas com vengué ab les robes dels vençuts, ell merexia ço que li fiu.» Totes aquestes coses són bé serimonies reals e de molta saviesa per a rey e capitans que stan sobre conquestes, e tots los oynts hagueren la cosa per bé dita.

89

Seguí's poc aprés que lo rey morí, e los regnes juraren per rey lo primogenit, lo qual se n'anà a coronar a Çaragoça; e la reyna, ans qu'es coronas, morí. Aprés que fon coronat, pres altra muller, germana de rey don Pedro

de Castella. Hagué dos fills e una filla de la dita muller: la filla fon muller del rey de Mallorques. Havent dat compliment a la coronació e matrimoni, tornà en Catalunya e tengué Corts als catalans a Montblanc e féu algunes constitucions bones al Principat. Aprés se enmalaltí e ordenà de sos regnes e terres. Restà rey de Aragó e comte de Barçalona, Pere; Jaume segon, lo comtat de Urgell; a l'infant en Ferrando, lo marquesat de Tortosa; a l'infant en Joan, senyor de Balaguer. E finí sos dies en la ciutat de Barçalona en l'any Mil CCCxxxv. Lo seu cors fon portat a Poblet.

90

Restà rey Pere, fill major, dels regnes e principat de Catalunya. Fon nomenat rey serimoniós per tant que pensà de posar serimonies en son viure per crexer la majestat real. Les quals coses féu a consell dels ciutadans de Barçalona, e tramès per tots lo reys e princeps qui magnificament vivien; e haguda la practica de tots, causà hun orde sobre la sua vida de serimonies molt grans e honrades per a rey que no són tals vístes en algun princep: per çò lo rey de Aragó monstrà majestat en sa vida. E essent mort lo pare, pres per

muller la filla del rey de Portugal, de la qual hagué una filla, dòna Joana, que fon muller del comte de Ampuries, cosin germà seu. Aquesta reyna morí, e lo rey pres muller la filla del rey Federic de Sicilia, dòna Elionor. Aquest rey, tota via aturava en Barçalona, vengué-li nova que los sarts se eren rebellats contra ell e que havien mort los catalans qui eren fòra de les forçes. Sabuda la nova, ajustà tots sos regnes e terres, e ab tots los dits regnes, special ab lo principat de Cathalunya, féu gran armada per passar en la illa de Sardenya: anà-y lo dit rey, e ab ell barons, nobles e gran gent de gentilesa de Aragó, Cathalunya e Valencia. E preparà lo stol en lo port de Rsoes, e los navilis, entre naus, galères e altres, foren en nombre CCC veles, de les quals eren patrons, cavallers e ciutadans de Barcelona, e no és maravella, car de la dita ciutat exia la armada. Era lo nombre de la gent Lx Milia combatents.

91

Partí lo rey ab son stol, e dins sis dies passà e fon davant lo Alguer, qui li era rebelle, e allí ell posà siti. Stant en lo siti se meteren morts en lo stol, de que moriren més de

xx Milia persones, entre les quals hi hagué barons e molts cavallers. Per çò, emperò, lo siti no's mogué jamés fins la vila de l'Alguer fon presa. Hagué aprés tot lo regne, e, hagut, anà en Caller, ahon era lo jutge de Arborea, qui era lo major baró de Sardenya. Tenia quatre filles e hun fill, a les quals lo rey donà marit: la primera a Don Pedro de Xerica; l'altra al noble en Guerau de Cervelló; la terça a'n Nicolau Carroç; la quarta a'n Galceran Cabrera; e donà una filla del noble en Pere de Queralt per muller al fill del jutge d'Arborea. Tot açò féu per reposar lo regne de Sardenya. Complides aquestes coses, posà son orde e dexà per cap de la illa lo castell de Caller e governadors en tots los lochs, e tornà-s'en en Cathalunya en la ciutat de Barçalona.

92

Aprés poc temps lo regne se tornà rebellar, e lo rey tramès-hi lo vezcomte de Cabrera per capità ab xxxx galeres, e encontrà's ab Lx galeres de genovesos qui anaven per socorrer los sarts en lo Port del Comte, e les desbaratà e pres-ne xxxiii. Emperò trobaren-s'i x galeres de venecians en valença de catalans, e lo endemà lo dit capità cobrà per combat la vila

de l'Alguer. Aprés fon en Caller, hon se combaté ab lo jutge d'Arborea e lo comte pisà en lo pla de Quart, e lo dit Cabrera vençé la batalla, hon moriren iiii milia sarts e pochs catalans. E, fet açò, s'en tornà al rey, lo qual era en Valencia, qui li féu gran festa per lo servey que fet li havia, e donà-li per donatiu xxxx milia liures, e per tuició de aquesta quantitat li mès en penyora Vilafranca de Penedès. Aprés lo dit Cabrera tingué meneig que lo rey li lexas Vic per aquella quantitat, e tornà-li Vilafranca. E lo rey donà titol, a hun fill que lo dit Cabrera tenia, de comte de Osona. Aprés lo rey féu matrimoni de la filla del comte de Luna ab son fill l'infant don Martí, e ella havia nom dòna Maria. Fet açò donà muller, a son fill primogenit don Johan, la filla del comte de Armanyac, appellada dòna Joana.

93

Haver dat compliment en les dites coses, començà haver guerra ab lo rey de Castella, don Pedro, per quant entrà en Aragó e en Valencia, de hon pres la més part ab moltes barateries que les gents del regne feyen. E lo rey, per causa de la dita guerra, féu embaxada al Papa Innoscent, qui era en Avinyó, per

raptar davant ell lo rey de Castella de tracció. Per aquesta embaxada lo rey tramès hun doctor, micer Francès Romà, e lo noble en Galceran de Pinós, qui tenia gran disposició de combatre, e féu lo raptament en presencia del Papa, explicada la embaxada.

94

E dix: «—Si lo rey de Castella vol dir que no sia traydor, dos per dos lo rey de Aragó son senyor e ell lo combatran a tota ultrançe.» E cascun jorn lo dit noble fahia lo raptament devant lo Papa, e fahia levar acte cascuna vegada. E açò durà per spay de hun any.

95

Lo rey de Aragó havia acordat, si lo rey de Castella volgués pendre la batalla, que fes rey de Mallorques al dit baró de Pinós per què fos content que reys lo combatessen; mas lo rey de Castella fon pus cortès, que no curà del raptament. Aprés los embaxadors s'en tornaren en Catalunya a son senyor lo rey, al qual lo dit Pinós seguí en la guerra, e féu moltes cavalleries.

96

Lo rey d'Aragó féu una embaxada al rey de Anglaterra, e encara tramès en França per un capità que havia nom Bertran de Clequí; e ab la destresa de l'embaxador fon conduhit que vengué per valer al dit rey d'Aragó. Fetes estes coses, lo rey tramès lo vezcomte de Cardona, lo qual era son almirall, ab les galeres per socorrer la ciutat de Valencia; e lo dit capità se encontrà ab les galeres del rey de Castella, e les desbaratà e pres-ne vuyt. E com fon tornat, lo rey li donà lo titol de comte. De aquell temps ensà són comtes los de la casa de Cardona.

97

Aprés lo rey cavalcà ab tots sos barons, nobles, cavallers, militars de Catalunya, e ab los ciutadans de la insigne ciutat de Barçalona, e ab los de les altres ciutats e viles de Catalunya, e féu la via de Valencia; e axí matex foren ab ell alguns barons de Aragó. Lo rey se trobà en regne de Valencia per combatre lo rey de Castella ab més de iiii milia de cavall e Lxxx milia de peu. Per aquella vegada al rey de Castella no li plagué la batalla, ans

prestament se n'isqué e dexà les terres que li havia pres e cobrà tot son Stat. Vengué Bertran de Clequí e ajustà's ab lo comte de Trestamera, bastart, germà del rey de Castella, e's levà rey per valença del rey de Aragó, qui li féu venir Bertran de Clequí e part de la sua gent qui 'l seguí.

98

En aquest temps lo rey en Pere féu morir son frare, lo comte de Urgell, e l'infant en Ferrando; axi mateix, l'altre frare seu, appellat Joan, per certes letres que féu al rey de Castella donant-li entendre que la germana del rey de Castella, mare del dit infant don Joan, devia matar a son frare, lo rey de Castella, e fer son fill rey; e per aquesta rahó lo rey de Castella matà la germana e lo nebot. Encara havia fet altra crueltat: havia fet morir lo rey de Mallorques, qui era son frare. Aprés féu morir l'infant de Mallorques, son nebot. Aquest era rey suspitós e cruel. E més féu altra desconexença, que féu morir lo vescomte de Cabrera, aquell qui havia guanyat Sardenya e quants serveys que fet li havia, e per bona remuneració li féu llevar lo cap en Çaragoça per certes oppinions. Aprés de aquestes coses, féu matrimoni de dòna Elio-

nor, sa filla, ab lo rey de Castella lo Bastart, de hon són exits lo rey de Castella e de Aragó. La reyna morí, e lo rey pres muller, stant vell, una filla de hun gentil home de Ampurdà appellat Bernat de Fortià. Era bella dòna e molt graciosa; lo rey se n'enamorà e pres-la per muller. Hagué'n una filla, appellada dòna Ysabel, e per inductió de aquesta reyna lo rey desheretà lo comte de Ampuries. Aprés pochs dies lo rey se enmalaltí e morí, en l'any MCCClxxxvii, en la ciutat de Barcelona, e féu testament e dexà per rey l'infant don Joan; l'infant en Martí, duc de Montblanc; dòna Isabel, cent milia florins de dot; e fon soterrat en la Sèu de Barçalona.

99

En temps d'aquest rey morí lo rey de Sicilia, son cunyat, e dexà una filla, a la qual se pertanyia lo regne de Sicilia. Com lo rey fon mort, prengueren la filla del rey e meteren-la en poder de don Artal Dalagó, lo qual la tenia presa en lo castell de Catania cortesament; e lo noble mossen Guillem Ramon de Moncada, comte de Agosta, ab gran destresa tragué la dita reyna e menà-la a son castell de Agosta, lo qual los barons sicilians tingueren assitiat; e lo dit baró los dexà lo regne e perdé

tot ço del seu, e vengué-s'en ab la reyna en les parts de Cathalunya, e lo rey los donà viles e castells de la part d'açà per sosteniment de lur vida, e tingué la reyna de Sicilia axí com si fos sa filla.

100

Regnà lo rey en Joan, lo qual fon appellat nom de Amador de gentilesa per quant era de gentil talla. Hagué dos mullers. De la primera, axí com he comptat al davant, li restà una filla, dòna Joana, e quant fon rey la donà per muller al comte de Foix. Aprés de perduda la primera muller, pres la filla del duc de Bar e néta del rey de França, appellada dòna Violant; e si lo rey era amorós, aquesta lo féu més graciós, que donaren la vida en tanta gentilesa, que la major casa de serimonies e festes de honors que fos en christians era aquesta. Fon un rey de reals condicions, e la reyna, qui'l seguia en festes e gales, era molt avisada dòna, en tant que tots los homens de disposició dels regnes se monstraren en sa cort. En son temps se aplegaren gents d'armes franceses en Lenguadoc per entrar en lo principat de Cathalunya: foren en les fronteres de Rosselló. Sabut lo rey que la gent entrava, mès-se a Perpinyà, e sabé la gent

d'armes què volia fer. Lo rey se aplegà ab alguns barons, nobles e cavallérs solament en nombre de mil roçins, e ab los de casa sua e ab iii milia homens de peu, ab los quals anà davant lo loc hon la gent d'armes era, e en l'alba de matí ferí sobre la gent francesa, e'ls desbaratà e pres la major part. La resta s'en tornà e no li feren més guerra. Aprés poc temps, en Bernat de Armenyac entrà en Catalunya ab molta gent d'armes, en nombre de xviii milia roçins, ab los quals prengueren en lo Ampurdà lo loc de Bàscara, e aquí furtant e guastant, stigueren sis mesos. Lo rey féu son aplec de sos regnes, e trobà's en nombre de iiii milia de cavall e gran gent de peu, ab los quals volia combatre los enemichs. E stant lo rey en Gerona ab alguna partida de la gent, manà que feçen cavalcada, de la qual fon cap lo noble en Bernat de Cabrera, lo qual se encontrà ab set capitans del comte de Armenyac e'ls desbaratà e pres-ne CCCC rocins. Aprés, mossen Ramón de Bages, ab altra flota de gent, se encontrà ab hun capità a qui deyen lo Mustí, e'l desbaratà e prengué, e fon presoner d'en Berenguer de Vilamarí. Seguides aquestes coses, los enemichs començaren eixir del principat e feren la via de Salses en Rosselló, e la gent del rey los seguí. E com foren exits, lo rey se n'entrà en Perpinyà.

101

Stant aquí l'infant don Martí, son frare, féu ab lo rey que la reyna de Sicilia, dòna Maria, fos muller de don Martí, son fill, de qu'es féu lo matrimoni; però lo don Martí era molt jove. Aprés que fon fet, l'infant començà amprar barons e tots los de Catalunya. Dexe aquestes coses, per quant en son capitol se diran més stesament.

102

E fet açò, lo rey féu matrimoni de una filla que havia per nom Violant ab lo rey Luys de Napols, e per spay de temps la illa de Sicilia se rebellà, stant lo germà del rey, don Martí, en la illa. E lo rey emprès de fer armada e tramès les galeres a l'infant en Martí, son frare, e féu capità don Pero Maça, axí com per avant se dirà. Stant lo rey en Ampurdà venint per a Barçalona, anant a caça, fon en lo bosc de Foxà corrent una loba. Lo dit rey morí en l'any Mil CCCLxxxxvi. La nova vengué a Barçalona. Aquí's trobava la duquessa, muller de l'infant don Martí, la qual la ciutat de Barcelona, sens altra deliberació, la pren-

gué e meteren-la en lo Palau real e feren-la reyna, de que tots los altres regnes no hagueren plaer com axí se era fet; però aixi's passà. Aprés de açò, lo cors del rey fon portat en Barçalona e soterrat en la Sèu.

103

Regnà l'infant don Martí, duc de Montblanc, lo qual era en Sicilia com lo rey son frare morí, e Catalunya li féu embaxada per fer-lo venir. E foren embaxadors lo bisbe de Tortosa don Joan de Cardona, en Manuel de Rejadell e en Ramon Çavall, ciutadà de Barcelona. Los quals rey e fill staven sobre recobrar lo regne de Sicilia per lo dret que y tenien per dos vies: la una per la successió vertedera, l'altra perquè tenia la reyna per muller, filla del rey Federic, qui de dret era vertadera reyna; en lo qual regne passà l'infant ab cent navilis entre galeres e altres; apuntà en la vila de Trapana, hon trobaren la major part dels barons de Sicilia, e reberen-lo molt bé; e los Chiaramonts se feren forts a Palerm per deffendre's de l'infant e del rey son frare. E essent en la ciutat los dits princeps posaren siti sobre Palerm per mar e per terra; e dins era Andrià de Chiaramont.

Stant en lo siti, los de la ciutat hagueren algunes scaramuçes ab los de fòra, en les quals morí mossen Guerau de Cervelló, senyor de la Lacuna. Seguí's que los dits reys entraren en la ciutat de Palerm, hon prengueren Andrià de Chiaramont e feren-li levar lo cap. Axi mateix a hun seu secretari feren squarterar.

104

Haver acabades les dites coses, stant dins la ciutat los barons sicilians, restituhiren al rey e a la reyna tot lo que tenien del patrimoni real. Aprés lo rey en Martí e lo rey son fill cavalcaren e feren la via de Catania, e tot lo camí foren bé rebuts. E com foren en la ciutat los dits princeps, començaren a fer gracies de viles e castells a tots aquells qui passats eren en son servey, que no hi restà degú que no fos heretat. E axí stigueren per spay de hun any ab molta pau e gran festa, e lo dit regne se començà a rebellar contra lo rey en tal manera, que no y restà alra sinó Messina e Çaragoça e lo castell de Catania, lo castell de Agosta e la Licata e lo castell de Vila-de-termens, lo castell de Castro-Joan; e tot lo restant fon rebelle. En aquestes hores lo rey en Joan era viu, e certifficat de la nova, no's

curà de fer-hi provisió. Sabut açò lo mossen Bernat de Cabrera que lo rey no provehia axí com deguera, vengué en la ciutat de Barcelona e manlevà sobre ses terres Cl milia florins, obligant lo vezcomtat. De continent acordà gents d'armes per socorrer l'infant, e dins L dies fon en Sicilia ab lo socors, ab bella companyia, en que havia molts cavallers gascons e bretons, e arribà devant Palerm, qui era rebelle, e aquí hagué moltes scaramuçes. Emperò ell travessà la illa fins fon ab los princeps, los quals trobà en lo castell de Catania, que la vila s'era rebellada; e essent junt, posaren lo siti a la ciutat, e durà sis mesos. E en aquest temps lo rey en Johan havia fet gran armada per passar en Sardenya, e tramès les galeres per socorrer son frare, e fon capità don Pero Maça, les quals eren xxv. Arribà a la vila de Marçala, que era rebelle, e prengueren-la per força d'armes e meteren-la a saco-mano. Aprés feren la via de Catania, la qual tenia assitiada lo rey, e la armada fon bé venguda, que ja trobaren l'infant recollit en la galera de Messina, e's creya qu'el se n'hagueren menat pres, que per temps lo rey féu penjar lo patró que mal son grat lo dexà exir.

105

Si la armada no fos arribada, tots los barons de Sicilia se eren ajustats per combatre los princeps. Stant en lo siti e sabent qué la armada era juncta, no gosaren. Aprés Catania se reté, e lo noble don Pero Maça morí de malaltia; en la qual conquista hagueren tantes scaramuçes e perdues de gents, que és stat cosa de spant, e tot per comportar massa los bons princeps als desaventurats sicilians, e quant més bé lo rey los fahia, ells tota via eren pijors.

106

E stant ell en les tempestats de Sicilia, la embaxada li vengué, la qual vos he dit damont, aportant-li la nova de la mort de son frare. Deliberà de venir e dexar son fill lo rey de Sicilia. E, de fet, lo rey en Martí arribà en Catalunya e anà en Aragó per coronar-se, e féu la pus bella festa que jamés fes. E axi mateix se coronà la reyna sa muller. Quant açò fon fet, morí la reyna de Sicilia, e lo rey féu matrimoni de son fill, rey de Sicilia, ab una filla del rey de Navarra, per nom dòna Blanca, la qual tramès en Sicilia, acomanant-

la al noble mossen Bernat de Cabrera, qui la aportà; e poc havia que lo rey tramès mossen Ramon de Bages ab gent de cavall e gent jove, per tal que lo rey son fill fos bé acompanyat. E quant la reyna fon en Sicilia, molts gentils homens s'en passaren en Xipre per servir lo rey. Aprés que lo rey de Sicilia hagué stat algun temps ab la muller, ell volgué visitar lo rey son pare e la reyna sa mare, ab los quals stigué sis mesos en la ciutat de Barçalona. Aprés s'en tornà en Sicilia. Fet açò, la reyna sa mare morí, de la qual lo dit rey de Sicilia féu gran dol.

107

Aprés de algun temps lo rey de Sicilia, veent que la illa de Sardenya stava desobedient e rebelle, volgué attendre sobre aquella. Partí de Sicilia ab xxx galeres e passà per Caller, e junct en lo dit castell fon avisat que los sarts se eren rebellats, que no obehien lo governador qui stava per soh pare lo rey. Ans los sarts havien fet ambaxada al vezcomte de Narbona, al qual volien per senyor. Lo rey deliberà aturar-se en Caller, e trameté al rey son pare que li trametés gents d'armes per recobrar lo dit regne; e foren embaxadors lo noble mossen Bernat de Cabrera ab mossen

Gil Royz de Liori, governador de Aragó, essent en la ciutat de Barçalona hon lo dit rey era. Lo dit rey sabia ja la nova e havia provehit que devien passar en la dita illa mil roçins tots de lança en puny. E era capità mossen Pere Torrelles, lo favorit del rey, e per sa virtut ho merexia; e passaren molts barons e gran cavalleria per servir lo rey, e gascons qui anaren a ses despeses: foren lo vezcomte de Castellbó, qui fon comte de Foix, e son frare senyor d'en Vallès, vezcomta de Orta, mossen Giraut de Malleus e molts altres, en nombre de CCC de cavall. E la ciutat de Barçalona armà tres naus, en les quals havia molts ciutadans honrats, de les quals naus era capità en Joan Dezvalls. D'altra part lo papa Benet de Luna hi tramès don Joan de Luna, son nebot, ab cent homens d'armes, entre'ls quals anaren molts aragonesos.

108

Durant aquest temps que lo stol no venia, los genovesos armaren sis galeres per a socorrer los sarts. E lo rey, qui stava en Caller, tramès dèu galeres a l'encontre dels genovesos, e trobaren-se a la Linayre, e les dèu galeres del rey prengueren les sis dels genovesos,

ab tota la gent e lo capità, qui havia nom Spindola, e tots foren menats en Caller al rey, e féu penjar xxviiii homens dels genovesos. E essent juncta tota la gent e socors del rey en lo castell de Caller, que eren iii milia de cavall, e los navilis, entre tots, eren CC veles, en que havia xx galeres e xxxxii naus de gabia, e més hi havia viii milia homens de peu. E lo rey féu bon aculliment a tots quants lo venien a servir e desliberà combatre la vila de Sanct Luri dia de Sanct Aloy, a xxvi de Juny mil CCCCix. Ab tota la gent foren davant Sanct Luri e reposaren aquella nit. L'endemà lo rey féu lo apparell de combatre, e los sarts se foren tots aplegats per combatre lo rey. E axí com lo rey ordenà per combatre la vila, los sarts isqueren de tras una montanya ab batalles parades per combatre: eren entorn de xxxv milia de peu, sens los de cavall. Lo rey, qui veé les batalles dels sarts, començà ordenar les sues, e quant foren tots en orde, mossen Ramon de Bages se cuytà ab lo seu standart, e pres un puig qui era davant les batalles dels sarts. Seguint totes les gents del rey, pujaren en aquell puig, qui era sol a les spatles e dava a les cares dels sarts.

109

E stant lo rey davant les batalles, féu molts cavallers. Aprés anà per tota la sua cavalleria, induhint e exortant-los que fessen envers ell ço que tostemps havien fet en deffendre son rey e senyor, que ja veen si los sarts vencien que lo rey e ells serien tots tallats a peçes, e que no s'hagués a dir que lur rey fos vençut per tant vil gent, car la batalla capitans e cavallers la han a guanyar per ardiment, sforç e destresa. Per tota la host fon respost: «—Senyor, no dubteu que la vostra casa de Aragó haurà vuy victoria sobre los sarts, e stau ab bona fiança de nosaltres». Lo bon rey se meté lo almet en lo cap e cridà lo qui portava la sua bandera que començas a ferir. La bandera tirà sobre los sarts, e tota la noblesa e cavalleria seguí. La gran batalla fon mesclada, e ab lo grand orde que la gent del rey tengué, los sarts començaren a girar les spatles e fugir com a vençuts, e lo rey, ab les sues gents, a l'encalç. Moriren dels sarts bé vi o vii milia. Del rey moriren xiiii persones assenyalades de noblesa entre gascons e sos vassalls fent-se l'alcanç. Una partida de la sua gent d'armes anaren a combatre la vila de Sanct Luri, la qual prengueren e meteren a saco e barreja-

ren-la. E en la vila moriren molts genovesos. Axí mateix prengueren lo castell. E quant lo rey vengué de la batalla, trobà gran plaer en la presa de la vila e del castell. Aprés lo rey féu replegar lo camp e féu portar los cossos dels barons e cavallers qui eren morts en la batalla, e féu-los soterrar en la sglesia de la vila ab gran honor. Aprés tots los sarts se venien retre al rey. Passats alguns dies, s'en tornà en Caller, e dins huyt dies lo pres febre pestilencial, e morí lo jorn de Sanct Jaume, a xxv de Juliol, de que tota la victoria tornà en plor e dol, car en aquell jorn se perdé tota la prosperitat de la nació catalana. Aprés tres jorns, fon soterrat en lo castell de Caller, dins en la Sèu, ab gran honor e bé acompanyat ab tots aquells qui en la dita conquista moriren dels barons, nobles cavallers e altres. Aprés totes les galeres s'en partiren.

110

La sua mort fon denunciada al rey de Aragó son pare, qui era en la ciutat de Barcelona, e fon-li dit per Sanct Vicenç, de l'orde de preicadors, e per los consellers de la ciutat de Barçalona. Lo rey, sabent la mort de son fill, féu gran dol, e tota la terra, car perderen

tota sperança que restava en lo dit rey. Veent la terra que lo rey no tenia altre fill e que era en edat de pendre muller, li fon aconsellat que prengués muller, e lo rey fòn content e pres la filla del comte de Prades, que havia nom dòna Margarita e era de les belles dònes del món. Del qual matrimoni no hagué fills, e dins en aquell any matex lo rey finà sos dies en la ciutat de Barcelona, a dos dies del més de Març any mil CCCCx, e fon soterrat en la Sèu de Barçalona.

111

Per mort de aquest rey la terra romangué en molta divisió, per quant restà sens successor del qual no s'hagués haver disputa, e los regnes daren en pensament de senyoria. La casa dels comtes de Barçalona del principi qui fon en Griffa Pelós per linea masculina fins al rey en Martí, havia durat DLxxxvii anys, que jamés havia fallit la successió de fills mascles.

112

Com és dit, mort lo rey en Martí, restà la terra sens hereter. Veent los regnes les terres

no poder star sens rey e senyor, ordenaren cascú en son regne ajustas parlament e que fossen fets presidents per regir los dits regnes e senyories fins a tant que per les terres fos delliberat qui seria rey e senyor: ab tal orde se servaren. En Catalunya aquelles hores era governador mossen Guerau Alamany de Cervelló. E per quant era baró e gran home valerós en Catalunya, en la qual hà molta gent de gran valer e noblesa, per squivar passions que no's seguissen entre ells, acordaren fer president un ciutadà de Barçalona discret e savi, qui fon en Francesc Burgues, lo qual aquell temps que duras la sua presidencia fos axí hagut en tots actes com si fos rey e la terra donà-li salari per a mantenir la vida honrada, e lo governador regí son offici regonexent lo president per major. Durà aquest temps trenta mesos sent inconvenient. Tal orde tengué la nostra Catalunya.

113

Aprés, passat aquest temps, cascun regne tingué parlament general, elegint loc per cascuna terra, acostats los huns als altres per poder-se refferir. Los aragonesos elegiren parlament a Vallderoures; los valencians a Vall de

Triaguera; los catalans en la ciutat de Tortosa. Dels altres regnes e terres no curaren, car són terres de conquista. Mas Aragó e Catalunya feren la elecció. Los valencians són haguts per catalans, car tots los més linatges de Catalunya proceexèn, e Valencia és tenguda per filla de Catalunya, e sa noblesa, que és molt crescuda, merex hi sia demanada. En tant que los parlaments foren de acort, sens discordia alguna, que fossen eletes persones de cascun regne per entendre a qui era deguda la senyoria, e feren elecció de viiii persones, a les quals los dits parlaments donaren poder absolut de fer rey aquell qui més dret hi hagués, e dar-li tots los regnes, car aquell seria pres per senyor. Les persones eletes foren aquestes: per Aragó lo bisbe de Osca appellat Ramon, don Berenguer de Bardaxi, mossen Francesc d'Aranda; per Cathalunya lo archabisbe de Tarragona appellat don Pedro Çagarriga, micer Guillem de Vallseca e micer Bernat de Gualbes, ciutadans de Barçalona; per Valencia mestre Vicenç, frare de l'orde de Prehicadors, qui aprés fon sanct; lo don Cartoxà, appellat *don Bonifaci Ferrer* (1), e micer Genís Rabaça; e aquest durant lo temps se fingí foll e no volgué caber en tant

(1) D'una altra mà.

grant per lo carrec de consciencia, e meteren en loc seu miçer Pere Bertran.

114

Esser eletes les viiii persones, los fon assignat loc hon stiguessen fins la elecció per ells feta fos. E per tots los parlaments fon elegit lo castell de la vila de Casp en Aragó. E tantost los qui pretenien haver dret en la successió trameteren lurs procuradors en aquell loc ab tots los titols, drets e altres coses que cascú d'ells pretenia.

115

Les persones qui 's daven dret en la successió dels regnes foren les següents:

Don Jaume de Aragó, comte de Urgell.
Lo duc de Gandia.
Lo rey Luys de Napols.
Lo infant don Ferrando de Gastella.

116

Aprés començaren entrar en lo maneig e veren la pretenció de cascú dels sobredits e

què més avantajosa cosa era a la terra per molts sguarts qui eren vists en los qui dret se donaven a la dita successió. Elegiren per rey e senyor lo infant en Ferrando de Castella. Haver declarat les viiii persones eletes la dita successió, tots los regnes hagueren per rey e senyor lo dit infant en Ferrando de Castella.

117

Aquest és rey ab pactes elegit, e és tengut servar les libertats, les quals primer ha jurades ans de pendre possessió. Los qui principien esser reys en les terres fan les leys que volen e 'ls plau, e ço que donen és per gracia. Mas los reys elegits troben coses ordenades e en son esser e aquelles han a servar, e ab aquell mija e pactes e condicions accepten la senyoria, e per la matexa rahó los successors són obligats les dites coses servar.

118

Sabuda la declaració, lo dit infant don Ferrando de Castella pres lo titol de rey de Aragó ab tots los altres regnes, e vengué a presentarse a sos vassalls e jurar e pendre possessió, e

tengué corts als catalans en la ciutat de Barçalona. E com hagué finides les corts anà a Çaragoça per coronar-se ensemps ab la reyna. Entrà lo dit rey en lo regne ab cinc fills e dos filles, tots de x anys fins en xv, ab molt gran poxança e molta noblesa, e en la dita terra no n'i havia menys; e dic que en aquell temps era més prosperada de gent valerosa, savia e discreta que jamés fon ni serà. En la qual coronació foren grans festes e honres en que foren tots los barons dels regnes e gent honrada. Aprés que fon coronat anà a la vila de Morella per haver vistes ab lo papa Benet de Luna per contractar de la unió de la Sglesia e per levar lo Sisma que tant havia durat. E lo papa vengué a la dita vila ab sos cardenals, arcabisbes, bisbes e altres religiosos. Lo papa e lo rey començaren tractar de la unió de la Sancta Sglesia. Foren concordes que fos feta embaxada a l'emperador de part del papa e del rey. Fet açò, lo papa s'en tornà a Sanct Matheu, hon acostumava star, e lo rey s'en vengué en Cathalunya a la vila de Montblanc, e tengué corts als catalans, e demanaren alguns capitols que lo rey no volgué atorgar, ans lo rey se lexà dir algunes paraules carregoses als regnes. Emperò al rey fon respost per lo conseller en cap de Barçalona en Ramon Dezplà, axí com se pertanyia, e per aquelles paraules les corts romperen.

119

En aquest temps morí lo rey Lançalau de Napols, e lo regne romas a madama Joana, germana del dit rey. La qual féu embaxada al rey de Aragó que li trametés hun fill dels seus, lo qual ella volia pendre per marit. Lo rey acordà trametre-li l'infant don Joan e qu'el fes rey de Napols. Emperò, ans que y anas, lo rey hi tramès dos embaxadors per contractar del matrimoni. Partits los embaxadors, lo rey tramès son fill l'infant don Joan en lo regne de Sicilia per sperar la resposta de madama Joana. Sentint açò los napoletans, feren la volta; e sinó perquè foren avisats de alguns, per gentilesa los haurien pres. Ells se reculliren en la galera ab la qual eren anats, e anaren a Sicilia e trobaren l'infant en la ciutat de Palerm, al quál feren relació de tota la manera qu'els era seguida, e en aquell maneig se donà callament, e lo dit infant don Joan romas en Sicilia fins que lo rey son pare fon mort.

120

La embaxada damont dita a l'emperador tornà, e feren relació al papa e al rey que lo

emperador s'en venia a Perpinyà. Lo papa e lo rey axí matex partiren per la dita vila. Lo rey donà lo castell per posada al papa, e ell stigué en la dita vila ab lo emperador, e lo papa tenia per sa guarda CCC homens d'armes: la més part eren cavallers de Sanct Joan, dels quals era capità hun nebot del papa, mossen Rodrigo de Luna; d'altra part eren ab lo papa tots los cardenals e prelats e altres de la sua obediencia. Entrant lo emperador, lo rey li féu exir fins a Salses lo primogenit don Alfonso ab gran noblesa e cavalleria de Spanya. Aportaren-lo en lo castell de Canet, del vezcomte d'Illa. L'endemà lo papa li féu exir tots los cardenals e prelats, qui eren gran gent, a visitar-lo al castell hon posava. Aprés la festa se mès a punt a Perpinyà per rebre'l ab entramesos, jochs e altres honors; emperò lo rey no hi pogué esser per indisposició de sa persona.

121

Lo emperador portava ab sí iiii milia de cavall, tots alamanys e hongres, en los quals havia de grans senyors e princeps, e hun gran baró del rey de Appollonia, lo qual féu armes ab hun fill del comte de Pallars en la ciutat de Narbona; les quals armes lo Pallars gua-

nyà. Donaren per posada a l'emperador lo monastir de frares menors, e a la sua gent tots los carrers més acostats al dit monastir. L'endemà, oida missa, lo emperador anà a visitar lo rey en Ferrando a la sua posada, per quant stava indispost: feren-se molta festa. Eren en la dita vila les dos reynes de festa e gentilesa, reyna Violant e reyna Margarita. Lo segon dia lo emperador visità les reynes e stigué tot hun jorn ab elles. L'altre jorn anà a fer reverencia al papa e montà al castell, ahon trobà lo papa ab tots los cardenals e altres prelats, e lo papa seya en la cadira papal, los cardenals e altres prelats ordenats en lur grau; de que lo emperador, com veé star axí lo papa, stigué torbat e féu-li reverencia e honor com acostumen fer los emperadors als papes, e agradà's molt de la manera d'ell e de la sua gran serimonia. Tornat a la sua posada, començà entrar en maneig de la unió de la Sancta Sglesia. Lo parlament durà dos mesos, e tots los reys dels christians trameteren embaxadors e foren en la vila de Perpinyà. E lo papa no fon axí rahonat per lo rey de Aragó com deguera, que lo emperador hauria fluxat e tots los altres reys, e fon oppinió que més contraris li féu lo dit rey que tots los altres, en tant qu'el papa jamés fluxà en res, ans se isqué de Perpinyà e anà a Cobliure, hon eren les sues galeres, e mès-se

en salvo. E lo emperador, ab tot son consell, levà la obediencia al papa, e lo rey d'Aragó féu-li embaxada sobre los apuntaments, los quals lo papa oy stant en galera. Prenent comiat los embaxadors, digueren: «—Pare Sanct, què direm de part vostra al rey de Aragó?» Respòs lo papa: «—Saludau-lo e digau-li de part mia: *Me qui te feci misisti in deserto*». E axí's partiren. E lo papa féu fer vela a les galeres e anà-s'en al castell de Paniscola, hon aprés finí sos dies.

122

Fet açò, lo emperador e son consell apuntaren qu'es tingués consili general a Costança e allí fos elet papa, e que lo món fos en unió. D'aquí-en-là tot-hom tirà a ses terres. Lo rey tornà en Barçalona e desagradà's ab la ciutat, e anà-s'en tirant la via de Aragó. E com fon a Egualada, finí sos dies en l'any MCCCCxviii. Fon rey lo primogenit, e donà-li carrec ans que morís que tengués per recomenats sos frares.

123

Aquest rey don Alfonso vengué a regnar en ses terres en temps de gran joventut, e pres

tres homens ab los quals se reposava en los fets de la justicia. Eren lo arcabisbe de Tarragona, lo noble mossen Guerau Alamany de Servelló e don Berenguer de Bardaxi.

124

Dir de aquest quanta virtut, majestat e excellencia en son temps se monstrà, tot scriure seria poc. En ell se conegué magnificencia en lo viure, magniminitat en lo desig, liberalitat en lo dar, graciositat en lo meneig; és stat un tro en la Italia; ha squivat los ambiciosos; ha domat los tirans; en la mar corregit los cossaris; ha fet veure de sí gran saviesa; los conquistats ha tornat en libertat, monstrant a aquells amor e voluntat. ¿Qual és stat en la casa de Aragó e Barçalona qui tant haja montat e augmentat lo honor e stima de vida pomposa, serimonies e totes coses a la dignitat real pertanyents? Ha servat conquestes, e actes de cavalleria en ell són stats mirats. Callaré, doncs, lo que no porie scriure de aquest tant alt rey, del qual reçitar les obres la mà seria cansada, e no cabria en paper si s'havia scriure la sua proesa, remetent-ho a aquells qui de present se troben que seguint sos actes de honra se són vestits. Car demesiat

és scriure las coses de les quals la practica és la vera relació e sos fets no poden star en alguna oblivió, majorment que en lo libre qui s'és fet de la sua recordança de *dictis et factis* més extesament totes les coses stan posades.

125

E com la present obra no sia ab aquell compliment que de tals actes reçitar seria necessari per causa de mon poc entendre, remet la correcció e millor dir als legidors, car lo saber a més no ha abastat per què és degut restar scusable.

FINIS

INDEX

DELS NOMS PROPRIS CONTINGUTS EN EL

RECORT D'EN TURELL

(Els numeros indiquen els paragrafs)

Abnà, *Aznar 1.r comte d'Aragó,* 20.
Acobia, 10.
Adam, 2.
Agamenon, 5 i 6.
Ager, vezcomte de, 38.
Agosta, castell de, *Augusta, en Sicilia,* 99 i 104.
Alacant, 76.
Alagó, Artal de, 99.
Alamany, en Pere, 31.
Alamany, baró de, 38.
Alaric, 11.
Alfaro, Pedro de, 70.
Alfons de les Asturies, 17.
Alfonso, *fill de l'anterior,* 17.
Alfonso de Castella, *Alfons VI,* 18.
Alfonso *el Batallador, rei d'Aragó,* 26.
Alfonso, rey de Leó e de Castella, 56.
Alfonso, comte de Prohença, *fill d'Alfons el Cast d'Aragó,* 68 i 72.
Alfons lo Franc, *rei d'Aragó, fill de Pere II el Grand,* 79 i 80.

Alfons *IV*, o *V d'Aragó*, 120, 123 i 124.
Alguer, lo, *en Sardenya*, 91 i 92.
Allet, *Arles?*, 67.
Almaçor, 19.
Almeria, 62.
Alofigilio, 12.
Alvernia, 36.
Alvernia, comte de, 38.
Amfós *III*, *rei d'Aragó*, 83 a 86.
Ampuries, 32 a 34.
Ampuries, comte de, 60, 81 i 98.
Anglaterra, 3 i 72.
Anglaterra, rey de, 96.
Anglesola, en Ramon de, 31, 64 i 76.
Anglesola, baró de, 38.
Anibal, 8 i 9.
Appollonia, *Polonia*, 121.
Aragó, 20 i 64 a 66.
Aragó, *riu Ara*, 20.
Aran, 32.
Aranda, mossen Francesc de, *delegat d'Aragó al Parlament de Casp*, 113.
Arborea, lo jutge de, 91 i 92.
Arbot, 12.
Archana, 4 i 7.
Armassen, *Basina?*, *muller de Xilderic*, 28.
Armengol, *bisbe d'Urgell, fill de Sunyer de Barcelona*, 52.
Armengol *comte d'Urgell*, 55, 56 i 60.
Armenyac, Bernat de, 100.
Arminia, 2.
Arnau Roger, comte de Pallars, 54.
Arnolt, *Arnulf*, *rei franc*, 28.
Arrià, castell de Griffa, 47.
Assiria, 2.

Asturias, 12.
Athenes, 5 i 6.
Athenes, ducat de, 82.
Avinyó, 93.
Aymeric de Narbona, 36.
Aymeric de Porqueres, 56.

Babilonia, 2.
Bages, mossen Ramon de, 100, 106 i 108.
Balaguer, 4 i 76.
Bara, 7.
Barcelona, 5, 6, 12, 33, 38, 46, 47, 54, 55, 60, 61, 65 i 80.
Barcelona, comte de, 38.
Barcelona, ciutadans honrats de, 62 i 63.
Bardaxi, don Berenguer de, *delegat d'Aragó al Parlament de Casp,* 113 i 123.
Bas, vezcomte de, 38.
Bascara en Ampurdà, 100.
Bavia, 12.
Bellà, Guillem de, *Avellà,* 76.
Bellera, noble de, 38.
Berenguer Ramon, *fill de Ramon Berenguer el Vell,* 58.
Berenguer Ramon, comte de Prohença, *fill de Ramon Berenguer el Grand,* 61.
Berenguer, *fill de Jaume II d'Aragó,* 83.
Berga, dòna, *Bega,* 28.
Berig, 11.
Bernat, vezcomte de Bas, 54.
Bernat, comte de Besalú, 56.
Bertran, micer Pere, *delegat de Valencia al Parlament de Casp,* 113.
Besalú, comte de, 38 i 60.
Besora, vervessor de, 38.

Blanca de Sicilia, *Constança, muller de Pere II*, 77.
Blanca de Napols, *muller de Jaume II*, 81.
Blanca, *filla de Carles III de Navarra, muller de l'infant Martí i rei de Sicilia*, 106.
Bonayre, *en Sardenya*, 84.
Bordeus, 77 i 78.
Borrell, comte de Barcelona, 52 a 55.
Boxadós, vervessor de, 38.
Bretanya, 3.
Bruto, 3.
Burguès, Francesc, ciutadà de Barcelona, 112.

Cabrera, vezcomte de, 38, 92 i 98.
Cabrera, en Ponç de, 64.
Cabrera, en Guerau de, comte d'Urgell, 76.
Cabrera, en Galceran de, 91.
Cabrera, en Bernat de, 100, 104, 106 i 107.
Calabria, 77.
Caldea, 2.
Caller, *en Sardenya*, 84, 91, 92 i 107 a 109.
Canet, *en Rosselló*, 120.
Canet, noble de, 38.
Capo d'Orlando, *en Sicilia*, 81.
Capsir, 32 i 33.
Carcassona, 33.
Carcassona, comte de, 68.
Cardona, vezcomte de, 38.
Cardona, en Huc Folc de, 54.
Cardona, en Ramon Folc de, 74 i 76.
Cardona, comte de, 96.
Cardona, Joan de, bisbe de Tortosa, 103.
Carroç, Nicolau, 91.
Casp, vila e castell, 114.
Castella, 17, 20 i 80.

Castellbó, vezcomte de, comte de Foix, 107.
Castellet, noble de, 38.
Castellnou, vezcomte de, 38.
Castro Joan, castell de, *en Sicilia*, 104.
Cataló, Oger, 31, 32, 33, 38 i 41.
Catania, 104 i 105.
Cathalunya, 5, 12, 37, 39, 42, 44, 46 i 65.
Celtiberia, 3 i 6.
Centelles, noble de, 38.
Cerdanya, 32, 33 i 47.
Cerdanya, comte de, 38 i 61.
Cervelló, baró de, 38.
Cervelló, en Guerau de, 38, 76, 91 i 103.
Cervelló, en Guerau Alamany de, 112 i 123.
Cervera, en Joan de, 31.
Cervera, baró de, 38.
Cesar, Julius, 10.
Cham, 2.
Chiaramonts de Sicilia, 103.
Chiaramont, Andrià de, 103.
Cincha, riu, 22, 65 i 78.
Ciurana, castell de, 76.
Clequí, Bertran, 96 i 97.
Clodeneo, *Clodoveu, rei franc,* 28.
Cloqueyres, *Clotari I, fill de Clodoveu,* 28.
Clozus, *Clogir, rei franc,* 28.
Cobliure, 121.
Coll en la Barberia, el, *Collo, Kulu,* 76 i 77.
Conflent, 44 i 47.
Constança, *filla d'Alfons el Cast, d'Aragó,* 68.
Constança, *filla de Pere II,* 79.
Constantí, emperador, 82.
Constantinoble, ciutat, 82.
Constantinoble, emperador de, 73.
Corcega, 81 i 83.

Cordova, *expedició de Ramon Borrell a,* 56.
Cornell, 10.
Corralí, rey de Napolls, 72.
Costança, *ciutat,* 122.
Crexell, Dalmau de, 70.
Cruylles, en Galceran de, 77.

Çagarriga, don Pedro, archabisbe de Tarragona, *delegat de Catalunya al Parlament de Casp,* 113.
Çaragoça, 10, 70, 89 i 118.
Çaragoça, *Siracusa, en Sicilia,* 104.
Çavall, Ramon, 103.

Dalfí *de França,* 72.
Dalmau, vezcomte de Rocabertí, 56.
Damiata, *Medina?,* 30.
Dezplà, Ramon, conceller en cap de Barcelona, 118.
Dezvalls, Joan, 107.
Domàs, 2 i 61.

Ebro, *riu,* 3 i 65.
Egualada, *Igualada,* 122.
Elena, 5.
Elionor de Portugal, *muller de Pere del Punyalet,* 90.
Elionor de Sicilia, *muller de Pere del Punyalet,* 90.
Elionor, *filla de Pere del Punyalet i muller de Joan I de Castella,* 98.
Elisen, *Elisenda o Giberga, muller de Ramir,* 22.
Elisenda de Moncada, *muller de Jaume II,* 83.
Elna, *en Rosselló,* 38.

Emposta, *Amposta,* 3.
Enric *de Lorena, rei de Portugal,* 18.
Entença, 82.
Enveig, vervessor de, 38.
Erill, baró de, 38.
Erill, en Berenguer Roger de, 31.
Erill, en Bernat Roger, 76.

Fançilla, *filla de Pelagi,* 17.
Federic, *duc de Noto, fill de Pere el Grand d'Aragó,* 79, 81 i 82.
Federicus, 11.
Ferrando, *fill d'Alfons el Cast d'Aragó,* 68.
Ferrando d'Ixar, *fill bastart del Conqueridor,* 73.
Ferrando Sanchez de Castro, senyor d'Antilló, *fill bastart del Conqueridor,* 73.
Ferrando, *marquès de Tortosa, fill d'Alfons III,* 89 i 98.
Ferrando de Castella, *I d'Aragó,* 115 a 122.
Ferrer, Bonifaci, cartoxà, *delegat de Valencia al Parlament de Casp,* 113.
Ferrer, Sanct Vicenç, *delegat de Valencia al Parlament de Casp,* 110 i 113.
Filomen, 11.
Flandes, els comtes de, 33, 48, 49 i 51.
Flor, Roger de, 82.
Foix, comtes de, 69, 70, 76 i 107.
Foix, Mateu de, 100.
Fortià, Bernat de, *pare de Sibila, muller de Pere del Punyalet,* 98.
Fortunyo, *rei de Navarra i comte VI d'Aragó,* 20.
Foxà, vervessor de, 38.
Foxà, bosc de, 102.

Fraga, 26 i 65.
França, 11 i 28.
França, dotze Pars de, 10,
França, casa de, 43.

Galindo, comte II d'Aragó, 20.
Gallia, 11.
Gandia *Alfons*, duc de, *pretenent a la successió de D. Martí d'Aragó*, 115.
Garcia Ximenez, *primer rei d'Aragó i Navarra*, 19.
Garcia Enyego, *fill de l'anterior*, 19.
Garcia *Inyiguez*, *rei de Navarra i comte d'Aragó*, 20.
Garcia lo Tremolós, *Sanchez I, segon rei d'Aragó i de Sobrarbe*, 20.
Garion, 4.
Gascó de Moncada, 56.
Gauderic, 11.
Gedeon, 6.
Gerona, 32, 33, 38, 44, 46, 79 i 100.
Godoffre de Billó, 61.
Gonzalvo, *Gonzalo, fill de Sancho el Mayor*, 22.
Grado, *Graus, llog de la batalla entre Ramir i Garcia*, 22.
Granada, 12.
Granada, *rei de*, 62.
Grassa, monastir en Lenguadoc, 11, 33, 35 i 36.
Grecia, 11.
Griffa, *Guifre o Jofre*, 46 i 47.
Griffa Pelós, comte de Barcelona, 48, 49 i 51.
Griffa, *fill de Guifre el Pilós*, 51.
Grigi, *Aquisgran*, 44.
Gualbes, micer Bernat de, *delegat de Catalunya al Parlament de Casp*, 113.

Guiayna, Cuiayna, *Aquitania,* 31 i 41.
Guiga, 11.
Guillem, vezcomte de Querforadat, 54.
Guillem Ramon de Moncada, 64.
Guimerà, vervessor de, 38.

Hercules, 4 a 7.
Huc, comte de Ampuries, 56.
Huguet, comte de Ampuries, 54.
Huguet, vezcomte de Bas, 56.
Hungria, rey de, 73.
Hybernia, 3.
Hybernus, 3.
Hyspalis, 4.
Hyspanus, 6 i 7.
Hystancia, 11.
Hytona, 65.

Ildefonsus, rey d'Aragó, *Alfons el Cast,* 67 i 68.
Innoscent, *Papa d'Avinyó,* 93.
Inyigo Arista, *rei de Navarra,* 20.
Isabell, reyna de Portugal, *filla de Pere el Grand,* 79.
Israel, 6.

Jacca, 19 i 20.
Jaffet, 2 i 11.
Jaume *I, el Conqueridor, rei d'Aragó,* 69 i 72 a 75.
Jaume, *rei de Mallorca, fill del Conqueridor,* 73, 75, 79 i 80.
Jaume de Xerica, *fill del Conqueridor i Teresa,* 73.
Jaume *II, rei d'Aragó, fill de Pere el Grand,* 79, 81 a 83.

Jaume, *fill d'Alfons III d'Aragó*, 86.
Jaume, *comte d'Urgell, fill d'Alfons III*, 89 i 98.
Jebut, 65.
Jherusalem, 61.
Joan, *senyor de Balaguer, fill d'Alfons III*, 89 i 98.
Joan I, *rei d'Aragó*, 92, 100 i 102.
Joan *II, rei d'Aragó (sent infant)*, 119.
Joana, *muller del comte d'Ampuries i filla de Pere del Punyalet*, 90.
Joana, *filla de Joan I*, 100.
Joana, germana de Lançalau de Napols, 119.
Julià, lo comte, 12 i 17.

Karles Maynes, 20, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 43 i 44.
Karles d'Enjou, *Anjou*, 72, 77, 78 i 81.

Lacuna, en Guerau de Cervelló, senyor de, 103.
Lançalau, rey de Napols, 119.
Ledo, 10.
Lenguadoc, 12.
Leó, 17.
Leyda, 7, 10, 38, 55, 61, 64 i 74.
Licata, la, *en Sicilia*, 104.
Liçana, Don Pedro Maça de, *Fortun Maça de Lizana, cavaller de Pere I d'Aragó*, 25.
Linayre, la, *Asinara?, en Sardenya*, 108.
Liori, Gil Royz, 107.
Lobregat, *riu*, 44 i 55.
Loria, Roger de, 77 i 79.
Luna, Benet de, *o papa Benet XIII*, 107, 118, 120 i 121.
Luna, Joan de, 107.

Luna, Rodrigo de, 120.
Luys, rey de França, *Ludovicus Pius*, 44, 46 i 47.
Luys de Napols, *Lluis II, duc d'Anjou*, 102.

Maça, *V.* Liçana.
Maça, don Pero, 102, 104 i 105.
Maffumet, *Mahoma*, 29 i 30.
Magoc, 11.
Maizes, Oger de les, comte de Tarragona, 46.
Major, dòna, *donya Mayor o Munia o Elvira o Geloira, muller de Sancho el Mayor*, 17 i 20.
Malgur, 67.
Malleus, mossen Giraut, 107.
Mallorques, 5, 60, 61 i 74.
Mamfré de Napolls, 72 i 77.
Manresa, 4, 38, 53 i 54.
Marçala, *en Sicilia*, 104.
Maria, *filla del Conqueridor*, 73.
Maria, *muller de l'infant Martí, filla de Frederic II de Sicilia*, 101.
Marsella, 35 i 72.
Martí, *rei d'Aragó*, 92, 101 a 104, 106 i 110.
Martí, *rei de Sicilia, fill de Martí d'Aragó*, 101 a 104 i 106 a 109.
Martorell, 58 i 61.
Matabous, pla de, 64.
Mataplana, Hugo de, 31 i 54.
Mataplana, baró de, 38.
Mediona, vervessor de, 38.
Menalau, 5.
Menorca, 80.
Messina, 77, 81 i 104.
Milan, comtat de, 72.
Miquinença, 65.

Mir, fill de Griffa Pelós, 51 i 52.
Mirabolí lo Verch, *Miramamoli,* 69 i 70.
Miravet, castell de, 76.
Miró, *fill de Mir,* 52.
Moncada, Arnau de, 46.
Moncada, en Apiffer, 31 i 32.
Moncada, baró de, 38.
Moncada, Pere de, 76.
Moncada, Guillem Ramon de, 62, 64, 65, 74 i 99.
Montblanc, 89 i 118.
Montclar, Falcó de, noble de Alvernia, 36.
Montescot, vervessor de, 38.
Montpeller, 69 i 73.
Montpeller, Maria de, 69.
Montsó, 73 i 88.
Morella, 118.
Moroyms, *Meroveu, rei franc,* 28.
Muntclús, noble de, 38.
Muntesa, *orde,* 75.
Murcia, 75.
Mustí, lo, *Mastinges?,* 100.

Nambrot, 2.
Narbona, 12, 33, 35, 36, 48 i 79.
Narbona, vezcomte de, 107.
Napols, 72.
Napols, lo rey Luys de, *duc de Calabria, aspirant a la successió de D. Martí d'Aragó,* 115.
Navarra, 17 i 19.
Negrepont, 82.
Neopatria, 82.
Ninive, 2.
Noé, 2.

Ogronyo, vila del, *Anagnia,* 81.
Oliba *Cabreta, comte de Rosselló i de Cerdanya, fill de Mir, comte de Barcelona,* 52, 53 i 54.
Oliver, *cavaller de Karles Maynes,* 33 i 44.
Oriola, *Orihuela,* 75.
Oriunda, 36.
Orta, senyor d'en Valles, vezcomte de, 107.
Osca, 19, 20 i 25.
Osona, 4 i 5.
Osona, comte de, 38 i 92.

Palerm, 77, 81, 103 i 119.
Pallars, 32.
Pallars, comtes de, 38 i 121.
Pallars, en Roger de, 76.
Pampalona, 19.
Paniscola, castell de, *Peniscola,* 121.
Paris, 5.
París, *ciutat,* 28 i 72.
Patronilla, *Petronilla, muller de Ramon Berenguer el Sant,* 27, 64 i 65.
Pau, 12.
Pedralbes, monastir de, 83.
Pedro, don, *rei d'Aragó, fill de Sancho Ramirez,* 25.
Pedro de Geberderies, *fill del Conqueridor i Teresa,* 73.
Pedro *el Cruel, rei de Castella,* 93 a 98.
Pelagi, 17.
Penya, Sanct Joan de la, *monastir,* 19 a 21.
Pera, ciutat d'en, 82.
Pere Ramon, *fill de Ramon Berenguer el Vell,* 58.
Pere *I el Catolic, rei d'Aragó,* 68 a 70 i 72.

Pere *II el Grand, rei d'Aragó*. 73 i 75 a 79.
Pere *III del Punyalet, rei d'Aragó*. 89 i 90 a 99.
Pere, *fill de Jaume II d'Aragó*. 83.
Perineus, 3, 6 i 12.
Perpinyà, 79, 100, 120 i 121.
Philomena, 1 i 44.
Pinós, baró de, 38.
Pinós, en Galceran Garau de, 31.
Pinós, en Pere Galceran, 54 i 74.
Pinós, en Galceran, 62, 64, 93 i 95.
Pipí, Karles, 28 i 31.
Pipí, pare de Karles Maynes, 41.
Poblet, monastir de, 68, 75 i 89.
Pompeu, 10.
Ponç, vezcomte de Cabrera, 54.
Porqueres, noble de, 38.
Port del Comte, 92.
Portugal, 18.
Prades, Margarita de, *muller de Martí d'Aragó*, 110 i 121.
Priam, 5.
Prohença, *Provença*, 59, 67, 68 i 72.
Proxita, micer Joan de, 77.
Puigvert, Berenguer de, 76.

Quart, pla de, 92.
Queralt, en Pere de, 77 i 91.
Querforadat, vezcomte de, 38.

Rabaça, micer Genís, *delegat de Valencia al Parlament de Casp*, 113.
Ramon, bisbe de Osca, *delegat d'Aragó al Parlament de Casp*, 113.
Ramon Berenguer, comte de Barcelona, *Berenguer Ramon I, fill de Ramon Borrell*, 57.

Ramon Berenguer, comte de Barcelona, *Ramon Berenguer I el Vell,* 58.
Ramon Berenguer *Cap d'Estopa, fill de Ramon Berenguer el Vell,* 58 i 59.
Ramon Berenguer *III el Grand,* 59 i 60.
Ramon Berenguer *IV el Sant,* 27, 61, 62, 64 i 65.
Ramon Borrell, comte de Barcelona, 56.
Rejadell, en Manuel de, 103.
Remigi, Sanct, *bisbe de Reims,* 28.
Remiro, *Ramir, fillastre de Sancho el Major,* 21 a 23.
Remiro, *Ramir lo Monjo, rei d'Aragó,* 26, 27 i 64.
Rems, *Reims,* 28.
Ribagorza, 12, 19, 32 i 44.
Ribelles, en Gispert de, 31.
Ribelles, baró de, 38.
Ribelles, Ponç de, 76.
Ricardo, 12.
Rigolls, *Reggio,* 77.
Ripoll, monastir, 51 i 68.
Robert, rey de Napols, 79 i 81.
Roca, castell de la, *en Rosselló,* 79.
Rocabertí, vezcomte de, 38.
Rocabertí, Dalmau de, 54.
Rodogon, 11.
Rodrigo, 12.
Roger de Normandia, 33.
Rolff, fill de Griffa Pelós, 51.
Roma, 3, 6, 7, 10 i 11.
Romà, micer Francès, doctor, 93.
Romulus, 6.
Roses, 90.
Rosselló, 33, 44 i 79.

Rosselló, comte de, 38 i 61.
Rotlan, 33, 34, 35, 37, 38 i 44.

Salern, 77.
Salomó, comte, 48 i 49.
Salses, 100 i 120.
Sancha, *filla d'Alfons el Cast*, 68.
Sancho de Navarra, 17.
Sancho Garcia, *rei de Navarra, successor de Fortunyo*, 20.
Sancho *Garcés Abarca, fill de Garcia Inyiguez, rei VIII de Sobrarbe, I d'Aragó i de Navarra*, 20.
Sancho, emperador de Spanya, *Sancho el Major*, 20 i 21.
Sancho Ramirez, *rei d'Aragó, fill de Ramir*, 24.
Sancho, *comte de Rosselló i de Cerdanya, fill de Ramon Berenguer el Sant*, 67.
Sancho, *fill del Conqueridor*, 73.
Sanct Dalmau, burgo de, prop la ciutat de Girona, *Genova*, en Lombardia, 67.
Sanct Domingo, 75.
Sanct Francesc, 75.
Sanct Luri, *en Sardenya*, 108 i 109.
Sanct Matheu, 118.
Sancta Pau, noble de, 38.
Sanctes Creus, monastir de, 79 i 83.
Sardenya, 81, 83, 84, 90, 104, 107 i 108.
Sclafana, comte de, 77.
Scipió, 7 a 9.
Scipió Affricà, 7 i 9.
Scipions, 7.
Scornalbou, vezcomte de, 38.
Segimon, lo Emperador, 120 i 121.

Segobin, 10.
Segovia, 10.
Segre, *riu,* 65.
Selsideus, 3.
Sem, 2.
Serós, 65.
Servià, noble de, 38.
Sicilia, 6, 77, 81, 99, 102 a 107 i 119.
Sivilla, 4.
So, Ramon de, 76.
Sobarba, *Sobrarbe,* 12 i 19.
Solsona, 74.
Soma, rey de Marrochs, 29 i 30.
Sorts, a casa d'en, en l'Ampurdà, *ont va morir Felip l'Atrevit de França,* 79.
Spanya, 2 a 4, 6 a 8 i 10 a 12.
Spindola, 108.
Sunyer, comte d'Urgell, fill de Griffa el Pelós, 51 i 52.
Suria, 2.

Taraçona, 4.
Tarquino, 6.
Tarragona, 4, 7, 12, 38 i 46.
Tarragona, comte de, 38.
Temples, *ordes,* 75.
Ter, riu, 4.
Teresa, *filla d'Alfons VI de Castella,* 18.
Teresa de Bidaume, 73.
Termens, noble de, 38.
Thomeres, Sanct Ponç de, monastir en Lenguadoc, 24.
Tol, 10.
Toledo, 10 i 12.
Tolosa, 12

Tolosa, comte de, 61 i 68.
Torallà, vervessor de, 38.
Torrelles, mossen Pere, 107.
Tortosa, 38, 61 i 62.
Trapana, *Trapani, en Sicilia,* 103.
Trestamara, comte de, 97.
Troya, 5 i 6.
Tubal, 3.
Turc, el Gran, 82.

Ubeda, batalla de, *Navas,* 69 i 70.
Urch, noble de, 38.
Urgell, Seu de, 4 i 38.
Urgell, plana de, 7, 33, 46 i 74.
Urgell, comtes de, 38 i 98.
Urgell, Don Jaume d'Aragó, comte de, *aspirant a la successió de D. Martí,* 115.
Usatges, 58.

Vaconesos, 12.
Valencia, 61, 74, 96, 97 i 113.
Valencia, *castell en el Pallars,* 32.
Valent, 11,
Vallderoures, 113.
Vall de Triaguera, 113.
Vallmagre, prop Narbona, 33.
Vallseca, micer Guillem de, *delegat de Catalunya al Parlament de Casp,* 113.
Vich, 4, 5, 38 i 92.
Vilademany, vervessor de, 38.
Vila de termens, castell de, *Termini, en Sicilia,* 104.
Vilafranca de Penedès, 75 i 92.
Vilamarí, Berenguer de, 100.
Vilamur, vezcomte de, 38 i 76.

Violant, *filla del Conqueridor,* 73.
Violant de Bar, *muller de Joan I,* 100.
Violant, *filla de Joan I, muller de Lluis II, duc d'Anjou,* 102.
Vizcaya, 12.

Xelderic, *Xilperic, rei franc,* 28.
Xerica, Don Pedro de, 91.
Xiffre, *fill de Mir, comte de Barcelona,* 51.
Xipre, 106.

Ysabel, *filla del Conqueridor,* 73.
Ysabel, *filla de Pere del Punyalet,* 98.
Yvasco, 11.

ERRADES

Pag.	*Ratlla*	*Diu*	*Hà de dir*
5	12	appe-	appel-
5	13	llaren	laren
19	6	es	és
21	13	son	són
25	14	feu	féu
38	16	Tenint-lo fet	Tenint lo fet
39	23	Catalans. E com	Catalons; e com
43	18	á	a
45	2	venien. E lo monastir que's feya a la Vallmagre: dix	venien, e lo monastir qu'es feya a la Vallmagre. Dix
46	6	feu	féu
46	7	pogues	pogués
46	13	feu	féu
47	4	presenta's	presentà's
49	24	feu	fèu
53	11	feu	féu
53	18	es	és
54	18	gran	grau
55	15	són	son
55	18	feu-los	féu-los
55	19	prenem nom. Los	prenem nom los
58	13	haventlos perdut, se'n	havent-los perdut, s'en

Pag.	*Ratlla*	*Diu*	*Hà de dir*
59	14	que's	qu'es
59	25	feu Seu	féu Sèu
60	16	que'l	qu'el
61	6	se'n	s'en
61	6	un fill. Lo	un fill lo
62	2	que'l	qu'el
62	10	qui'l havia	qui l'havia
62	23	no'n hagué	no n'hagué
62	26	que's	qu'es
63	1	no'n hagué	no n'hagué
63	2	pus axís era	pus axí s'era
64	4	que'l	qu'el
64	5	feu	féu
65	8	feu	fèu
65	11	vos	vós
65	19	que'm	qu'em
65	23	que'ls	qu'els
65	25	que'l	qu'el
66	10	que'l	qu'el
67	12	Xiffre Oliba, segon fill. Fon	Xiffre. Oliba, segon fill, fon
68	19	dexar-al	dexar-la
70	13	que's	qu'es
71	8	se'n	s'en
72	5	Tornà's-en	Torná-s'en
73	11	tant. Volgué	tant, volgué
74	3	seu	Sèu
74	12	anassen	aná-s'en
76	7	que'ls	qu'els
76	11	que'n	qu'en
78	19	que's	qu'es
78	20	es	és
80	7	te	té

Pag.	*Ratlla*	*Diu*	*Há de dir*
80	19	Cart	Car
81	21	feu-li	féu-li
82	6	feu	féu
82	27	per lo Moncada. Se acordà	per lo Moncada se acordà
83	11	Vos	Vós
83	17	vos	vós
84	11	feu	féu
87	1	satisfeu	satisféu
87	7	feus	fèus
88	6	neta	néta
92	16	satisfeu	satisféu
93	4	se reposà's	se reposas
94	6	vos	vós
94	9	vos	vós
94	16	es	és
96	16	desfeu	desféu
99	26	Bella	Bellà
102	26	axís	axí's
107	21	prengues	prengués
118	16	Rsoes	Roses
140	1	grant	gran fet
143	13	avisats de alguns, per gentilesa los haurien pres	avisats de alguns per gentilesa, los haurien pres

LES CRONIQUES CATALANES

Aquesta collecció constarà d'uns 30 volums i compendrà totes les croniques catalanes dels sigles XIII al XVII, essent moltes d'elles inedites. L'edició serà escrupulosament feta i cada cronica compulsada am tots els manuscrits possibles que d'ella existeixin. El preu de cada volum serà de 3 pessetes.

EN PREPARACIÓ

Croniques dels Comtes de Barcelona e Reys d'Aragó, anonima i inedita.

Collecció d'Antigs Textos Catalans

	Pessetes
Tractat d'Astrologia o *Sciencia de les steles*, compost baix orde del rey en Pere III *lo Ceremoniós*, per *Mestre Pere Gilbert* y *Dalmau Planas*, am la collaboració del jueu *Jacob Corsuno*	1
Proverbis arabes, extrets d'un manuscrit català del sigle XIV, transcrit per *Manuel de Bofarull*	1

EN PREMPSA

Inventari dels béns del rey Don Martí, amb un *Index raonat, Notes* i *Glossari*.

Manitoba
11/20/44